

U.TAIGRO

29
NOVEMBER
1918

sk

U. TAIGRO
29. NOVEMBER 1918

29. NOVEMBER 1918

20. AASTAT

2571 TOORNIJA KOGMUNINI ALUTAMISES

20. AASTAT

2571 TOORNIJA KOGMUNINI ALUTAMISES

KIRJASTUS KESKUS RAAMATU TALLINN 1918

1-29453

A.S. II - 29083

Ü. TAIGRO

1918

Kaane kujundanud H. MIKIVER

29. NOVEMBER 1918

50 AASTAT

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI ASUTAMISEST

A. S. II. 2. A
30000-11.2.A

9 (E)
T 06

Kaane kujundanud H. MIKIVER

29. NOVEMBER 1918

ESTI TOORAHVA KOMMUNI ASUTAMISEST
30. DAASAT

AK
TRO
eriala-
raamatukogu
86-1675

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

EESSONA

Eesti rahvas sammub koos teiste sotsialistlike vennasrahvastega juba veerand sajandit mööda kommunismi ülesehitamise teed. Kuid nõukogude võimu kättevõitmiseks ja selle lõplikuks kehtestamiseks on tal tulnud pidada visa võitlust, tuua raskeid ohvreid.

Möödunud aastal tähistas kogu maailma progressiivne ühiskond Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva. Baltimaade töörahvale ei tähendanud see maailmaajalooline sündmus siiski veel lõplikku võitu. 1918. aasta veebruaris lämmatasid Saksa keisririigi okupatsiooniväed siin töörahva võimu. Algas võitlus nõukogude võimu taaskehtestamise eest.

Üheks eesti töörahva klassivõitluse ajaloo eredamaks leheküljeks oli Eesti Töörahva Kommuun, mille väljakuulutamise 50. aastapäeva me tänavu tähistame.

Kommuuni asutamisega näitas töötav rahvas oma kindlat tahet ja püüdu taaskehtestada Eestis nõukogude võim. Eesti töörahva võitlust enda vabastamise eest toetas vene proletariaat nii relvastatud jõududega kui ka majanduslikult ja moraalselt.

Eesti töörahva kangelaslikust võitlusest kommuuni päevil on kodanlikud ajaloolased püüdnud vaikides mööduda või seda igati võltsida. Oktoobrirevolutsiooni ja kommuuni perioodi Eestis katsusid nad kujutada välisjõudude survel toimunud sündmuste ahelana, millega eesti rahval ei olevat olnud midagi ühist. Vaikiti maha töörahva klassivõitlus, kodanluse ekspluateerimispoliitika ja rahva huvide häbitu mahamüümine Lääne imperialistidele. Püüti kinni mätsida klassivastuolusid töötaja ja vabrikandi, sulase ja kulaku vahel. Propageeriti kõigi

eestlaste üksmeelt ning viha nõukogude võimu ja Nõukogude Venemaa vastu. Ei tunnistatud, et kommuuni tegevuse likvideerimise peamiseks põhjuseks oli välismaiste imperialistide sekkumine eesti rahva siseasjadesse. Nimetatud mõtteid katsuvad kaasajal ikka veel levitada mõned välismaale pagenud emigrandid, keda aktiivselt toetavad ja õhutavad nende imperialistidest peremehed.

Nõukogude Eestis on Eesti Tööraha Kommuuni ajalugu uuritud pidevalt. Seniilmunud käsitlustest nimetame siinkohal eeskätt E. Mattiseni (kirjutis «Eesti Kommunistis» 1958, nr. 11; vastavad osad teostes «Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo»st. I osa, Tallinn 1961 ja «Борьба за Советскую власть в Прибалтике», M. 1967) ja A. Liebmani (kirjutis «Eesti Kommunistis» 1963, nr. 11; vastav osa teoses «Eesti NSV ajalugu», Tallinn 1957) töid. Allakirjutanu on Eesti Tööraha Kommuuni perioodi uurinud juba aastaid ning avaldanud selle kohta mitmeid kirjutisi ja brošüüre. Käesolev väljaanne põhineb 1958. aastal ilmunud brošüüril «Eesti Tööraha Kommuun», mida on täpsustatud ja täiendatud.

On muidugi endastmõistetav, et brošüüri piiratud ruum ei luba anda ammendavat käsitlust Eesti Tööraha Kommuunist ja tema tegevusest. Siin on püütud puudutada ainult tähtsamaid momente kommuuni ajaloo

Autor

ORGANISEERIMISTÖÖ EESTI VABASTAMISEKS SAKSA OKUPANTIDEST

Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena kehtestatud nõukogude kord vabastas kurnamisahelaist kõik endise tsaari-Venemaa territooriumil elavad rahvad. Vabaduse saavutas ka sajandeid rõhumises vaevelnud eesti rahvas.

Esmakordselt ajaloos sai valitsevaks klassiks ühel kuuendikul maakeral töölisklass.

Nõukogude Venemaa valitsus, eesotsas V. I. Leniniga, pingutas jõudu käimasoleva maailmasõja lõpetamiseks.

Kuid sõdivate riikide imperialistlikud valitsused, kes kartsid nõukogude korra revolutsioneerivat mõju oma rahvastele, alustasid Nõukogude-vastase sõjalise interventsiooni ettevalmistamist.

Saksa imperialistid olid koos oma liitlastega 1917. aasta oktoobriks vallutanud märkimisväärse osa Venemaa territooriumist (Poola, Leedu ja suure osa Lätist ning Lääne-Eesti poolsed saared). Kasutades Trotski reeturlikku tegevust Brestis toimunud läbirääkimistel, alustasid Saksa keiserlikud väed Entente'i imperialistide vaikelval nõusolekul 1918. aasta veebruaris pealetungi Nõukogude Venemaale, seejuures ka Eesti territooriumile.

Laguney tsaariarmee ei olnud võimeline osutama sissetungijaile vastupanu. Nõukogude korra kaitseks astus Kommunistliku Partei juhtimisel välja kogu Venemaa töörahvas. Rahvakomissaride Nõukogu avaldas V. I. Lenini poolt kirjutatud dekreedid «Sotsialistlik isamaa on hädaohus», milles kutsuti üles kogu rahvast osutama sissetungijaile otsustavat vastupanu. «Täites kõigi maade kapitalistide ülesannet, tahab saksa militarism kägistada vene ja ukraina töölisi ja talupoegi, anda maa tagasi mõisnikele, vabrikud ja tehased — pankureile, võimu — monarhiale,»¹ kirjutab V. I. Lenin.

¹ V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 12.

Koos vene seltsimeestega koondusid võitlejate ridadesse ka eesti töörahva paremad pojad ja tütreid, et Punakaardi salkades vastu astuda sissetungivale vaenlasele. Kokkupõrked okupantidega leidsid aset Üdromal, Riisiperes, Keilas, Järva-Jaanis, Jõgeval, Kiltsis, Jõhvis, Narva lähistel ja mujal. Kuid puudulikult relvastatud ja väheseid sõjakogemusi omavad punakaartlased ei suutnud peatada moodsa sõjatehnikaga varustatud Saksa regulaarvägede edasitungi, kes eesti kodanluse ja balti parunite otsesel kaasabil vallutasid 1918. aasta märtsiks kogu Eesti territooriumi.

Lahingutes Saksa okupantidega Pihkva all ja Eesti territooriumil sündis kangelaslik Punaarmee, kes pani seisma vallutajate edasitungi.

3. märtsil kirjutati Brestis alla rahulepingule. Vaatamata Bresti rahulepingu rõõvellikule iseloomule, andis ta Nõukogude Venemaa valitsusele teatud hingetõmbeaja laastatud majanduse korraldamiseks ja Punaarmee tugevdamiseks. Bresti rahul oli oluline tähtsus ka eesti rahvale, sest ainult Venemaa proletariaadi abiga oli mõeldav Eesti vabastamine Saksa okupantidest.

Okupeeritud Eesti territooriumil kehtestati balti parunite ja preisi junkrute vägivallarežiim. Kõrgeimaks võimuorganiks oli Saksa sõjaväeline administratsioon. Rahva poolt valitud kohalikud nõukogud likvideeriti. Okupandid moodustasid kohtadel täidesaatvad organid balti parunitest. Viimaste ustavateks käsilasteks olid eesti kodanlikud natsionalistid. Keelati ühiskondlike organisatsioonide tegevus. Ametiasutustes ja koolides seati sisse saksa keel. Talupidajatelt rekvireeriti viimased viljatagavarad. Saksamaale veeti kõik tööstuses leiduvad toor- ja valmismaterjalid. Suurem osa tööstustöolistest kaotas ettevõtete sulgemise tõttu töö. Majanduslik elu ruineerus peaaegu täielikult. Okupatsioonivõimud teostasid eestlaste saksastamise poliitikat. Balti parunid valmistasid ette Eesti ja Läti liitmist Saksamaaga.

Paljud eesti töötajad, taganenud vaenlase eest Eesti pinnalt, koondusid vene proletariaadi toetusel ja Kommunistliku Partei juhtimisel Punaarmeesse, et niipea kui võimalik vabastada Eesti territoorium okupantidest

ja taaskehtestada nõukogude võim. Nõukogude Venemaa pinnal formeeriti Narva, Tartu, Viljandi ja Tallinna kütipolgud ning mõned väiksemad üksused, mis koosnesid põhiliselt eestlastest.

Töötavate hulkade organiseerijaks võitluses nõukogude korra taaskehtestamise eest Eestis oli Kommunistlik Partei, kes mobiliseeris jõude nii Nõukogude Venemaa pinnal kui ka okupatsiooni ikke all ägavate eestlaste seas.

Tallinnas ja mujal taastati aktiivsemate tööliste R. Eige, J. Kuppari, M. Likemetsa, J. Schützi, K. Tiitsoni, J. Tippo jt. poolt põrandaalused Kommunistliku Partei organisatsioonid juba okupatsioonivõimu esimestel kuudel. Kommunistide poolt organiseeriti ajalehe «Kommunist» ja lendlehtede väljaandmine ning levitati neid eesti töötajate seas.

1918. aasta juulis toimus Moskvas VK(b)P Eesti sektiioonide konverents, kus võeti vastu resolutsioon Punaarmee Eesti väeosade laialdasena organiseerimise kohta. Resolutsioonis öeldakse: «Praegusel ajal, kus saksa imperialistid, balti parunid ja eesti kodanlus jõuga ära kiskusid kommunistliku isamaa, heites teda poliitilisse, majanduslikku ja vaimlisse ekspluatatsiooni ning rõhumisse, peab iga eesti proletaarlane astuma Punaarmee väesalka...»

Vastavalt eesti bolševike konverentsi otsusele loodi 1918. aasta augustis Petrogradis eesotsas kommunist J. Sihveriga uus Punaarmee Eesti Kütiväeosade Sõjaväelaste Nõukogu, kes alustas Eesti rahvuslike väeosade laialdasemat formeerimist.

Peagi viidi läbi J. Sihveri juhatusel ning V. Kingisepa, H. Pöögelmanni, R. Vakmanni ja teiste kommunistide osavõtul Petrogradi kubermangus asuvate eesti parteiorganisatsioonide esindajate nõupidamine Eesti territooriumi vabastamise küsimuses. Nõupidamisest võttis osa ka esindaja okupeeritud territooriumilt, kes esines aruandega. Parteiorganisatsioonide esindajad otsustasid valmistuda Eesti territooriumi vabastamiseks, nõukogude korra taaskehtestamiseks ning mobiliseerida selleks jõude nii Nõukogude Venemaa kui ka Eesti territooriumil.

4. augustil 1918 toimus põrandaaluse partei Tallinna

Linnakomitee koosolek, kus kuulati ära juulikuus Moskvast toimunud VK(b)P Eesti sektsioonide konverentsi tööaruanne. Otsustati tugevdada võitlust Eesti vabastamise ja nõukogude korra taaskehtestamise eest.²

1. septembril valiti Tallinna parteiorganisatsioonide ülelinnalisel koosolekul täitevkomitee, mis kujutas endast partei linnakomitee büroo taolist juhtivat organit.³ Täitevkomitee aktiivsemate juhtidena tegutsesid tollal R. Eige (Vasa) ja sõjaväe autogaraaži lukksepp K. Tiitsen (Johanson).

Et tõmmata organiseeritud võitlusse kaasa suuremaid tööraha hulki, soovitas linnakomitee laiendada kommunistide tegevust legaalses massiorganisatsioonides. Nii otsustati tugevdada kommunistide tegevust karskusseltsis «Valvaja», käsitöölise seltsides ja mujal.

Saksa okupatsioonivõimude poolt vangistatud seltsimeeste ja nende perekondade toetuseks loodi tehaseis, vabrikuis ja mujal Punase Risti organisatsioonid.

Kommunistide initsiatiivil viidi 12. septembril Tallinnas läbi üldstreik. Streikivad töölised nõudsid vabrikuomanikelt ning okupatsioonivõimudelt 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist, toidunormide suurendamist, tööpalka kõrgendamist, töölisvanemate valimise läbiviimist ja teisi õigusi.

Põrandaaluse trükikoja poolt lasti välja ka saksakeelseid lendlehti, kus selgitati okupatsioonivägede soldaatele võitluse vajadust kapitalistlike kurnajate kukutamiseks.

1918. aasta oktoobris toimus Moskvast okupeeritud territooriumide parteiorganisatsioonide konverents, millest võttis osa ka Eesti esindaja. Konverents püstitas kõigi okupeeritud territooriumidel asuvate parteiorganisatsioonide ette ülesande kiirendada ettevalmistustööd okupantide väljakihutamiseks. Konverentsi otsus tiivustas ka eesti töötajate võitlust. Partei Tallinna Linnakomitee avaldas 24. oktoobril üleskutse, kus öeldi: «Eesti töörahas! Olge valmis igal silmapilgul meie purustatud kommunistlikku valitsust uuesti üles ehitama!»⁴

² «Proletaarne Revolutsioon Eestis» nr. 6, 1928, lk. 7.

³ Sealsamas, lk. 6.

⁴ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (edastati EKPA), f. 27, nim. 1, s.-ü. 550, l. 6.

Põrandaaluseid parteiorganisatsioone laiendati üle kogu maa. 1918. aasta novembris töötasid põrandaalused parteiorganisatsioonid peale Tallinna veel Narvas, Tartus, Rakveres, Paines, Pärnus, Viljandis, Raplas, Raikülas, Juurus, Kosel, Toris, Türil, Keilas, Aseris, Port-Kundas, Mõisakülas, Jägalas ja mujal. Kõikjal mobiliseerisid kommunistid töörahvast võitlusse kodumaa vabastamise eest.

Võitluslaine kandus ka maatööraha hulka. Oktoobri lõpus leidis aset mõisatöölise streik Vihulas Virumaal. Vastuhakke ja rahulolematuse väljendusi okupatsioonivõimude vastu esines ka mujal.

Okupatsioonivõimud hakkasid mõistma, et Saksamaa saab sõjas lüüa, ja suurendasid 1918. aasta sügisel varanduste ning eriti toiduainete väljavedu Eestist, mille tagajärjel veelgi teravnesid toitlusraskused ning eesti töölisi ähvardas täielik nälg.

7.—9. novembrini toimusid peaaegu kõigis ettevõtetes töölise väljaastumised. Töölised lõpetasid kommunistide algatusel töö ning siirdusid okupatsioonivõimude ametiasutustesse, nõudes toitlustingimuste parandamist ja okupatsioonivägede lahkumist. Ühtlasi tähistasid Tallinna töölised nende streikidega Oktoobrirevolutsiooni esimest aastapäeva.

Varanduste väljaveo tõkestamiseks Eestist alustasid streiki raudteelased, mille tagajärjel kogunes Tamsalu-Rakke jaamade rajooni palju ešelone, mida okupatsioonivõimud ei olnud suutelised edasi saatma. Tallinnas varustasid sadamatöölised end relvadega ja takistasid jõuga väljavedu sadama kaudu.

Saanud teada, et Saksamaal on puhkenud revolutsioon, heiskasid punase lipu Tallinna sadamas asuvad Saksa madrused, kes tundsid kaasa ka eesti töörahva revolutsioonilisele võitlusele.

Okupatsioonivägede juhtkond, kokkunud revolutsionist Saksamaal ning eesti töörahva võitlusest, veendus peatselt, et ta ei suuda sõjast väsinud Saksa vägede lahkumist takistada. Selleks et takistada võimu üleminekut eesti töölise kätte, andis ta võimu üle Eesti kodanlikule Ajutisele Valitsusele.

Tallinna töötajad avaldasid selle vastu protesti ja ilmusid 12. novembril uuesti tänavaile protestidemonst-

ratsiooniks, nõudes kodanliku Ajutise Valitsuse lahku-
mist ja nõukogude võimu taaskehtestamist. Relvadeta
töölisdemonstratsiooni vastu saadeti Saksa sõdurid ja
kodanluse relvastatud salgad. Tänavaike seati üles kuuli-
pildujad.

12. novembril algas delegaatide valimine Tallinna Töö-
liste Saadikute Nõukogusse. 16. novembril ilmus avalik-
ult «Kommunisti» number, mis kutsus töölisi ühinema
võitluseks enda vabastamise eest. «Tööliste meeoleolu on
hea. Igal pool, kus meie mehed on üles astunud, võetakse
vastu otsuseid, kus nõutakse võimu üleminekut nõu-
kogude kätte,» teatas seltsimeestele Nõukogude Vene-
maale kommunist M. Likemets 18. novembril Tallinnast.
Töötavad hulgad aktiveerisid kõikjal võitlust Eesti va-
bastamiseks okupantidest ja nõukogude korra taaskeh-
testamiseks.

Eestisse hakkasid tagasi tulema veebruaris okupantide
eest taandunud kommunistid, nagu V. Kingissepp, J. Räs-
tas, R. Vakmann, M. Koolmeister, L. Linder, A. Tiimann,
A. Randmer, M. Laius jt. Nende juhtimisel tugevdati partei-
organisatsioone, laiendati sidet töölishulkadega, suu-
rendati lendlehtede väljalaset ning aktiveeriti kõigiti
eesti töörahva võitlust nõukogude võimu eest. Novembri
lõpul toimus Tallinnas 16 eesti põrandaaluse parteiorga-
nisatsiooni esindajate konverents, kus valiti viieliikme-
line Keskkomitee, kuhu kuulusid V. Kingissepp, M. Like-
mets, R. Vennikas, R. Vakmann ja J. Rästas. Keskkomi-
tee tegevuse tagajärjel tugevnes veelgi Kommunistliku
Partei mõju rahva hulgas, kes oli kogu oma jõu pühen-
danud võitlusele nõukogude korra taaskehtestamise eest.

19. novembril pidas Tallinna Tööliste Saadikute Nõu-
kogu oma esimese koosoleku. Nõukogu esimeheks valiti
kommunist R. Vennikas. Koosoleku deklaratsioonis ter-
vitas Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu kangelaslikku
vene proletariaati ning pöördus tema poole abi saami-
seks Eestimaa vabastamiseks. «Meile on ametlikult tea-
tatud,» öeldi deklaratsioonis, «et Saksa okupatsiooni-
väed enne Eestimaalt ei lahku, kuni inglise-ameerika
imperialistid seda maa sisemise korra järele heaks ei
arva. Kodanlise valitsuse kõnemehed ja agendid kuulu-
tavad, et Inglise sadamatest uued rahustajate sal-
gad varsti Tallinna jõuavad... Eesti kodanlus on lähe-

dasse ühendusse inglise-ameerika imperialistidega astunud.

Eesti töörahvas aga sirutab oma vennaliku käe Vene töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu Eesti nõukogude vabariigi eest.»⁵

Ühist võitlust nõukogude võimu eest toetas vene proletariaat, kelle otsesel kaasabil tehti ettevalmistusi okupantide väljakihutamiseks Eestist.

16. novembril toimus Petrogradis VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee koosolek, kus otsustati luua Eesti vabastamise organiseerimiseks Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee.⁶ Järgmisel päeval pidas nimetatud komitee oma esimese koosoleku, kus kuulati ära Narva töörahva esindaja aruanne kohapeal valitseva olukorra kohta.

Et paremini juhtida Eesti vabastamise eest peetava võitluse käiku, otsutas Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee koos VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomiteega asuda Jamburgi, kus toimuski 19. novembril teine koosolek. Sellel koosolekul rõhutati, et Eesti vabastamisel peavad kõige ees liikuma just eesti rahvusest proletarised väeosad, kes tõmbaksid võitlusse kaasa kogu töörahva.

20. novembril kuulati ära ja kiideti heaks operatiivne tegevusplaan Eesti vabastamiseks.

21. novembril andis Ajutine Revolutsioonikomitee käskkirja, milles teatati, et Nõukogude Venemaa valitus tühistas anastusliku Bresti rahulepingu. Samuti teatati käskkirjas Saksa okupatsioonivõimu kehtetuks tunnistamisest ning kutsuti üles töötajaid okupantide kiiremale väljakihutamisele Eestist.

22. novembril tegid Punaarmee väeosad luureretke Narva lähistele.

Algas Eesti territooriumi vabastamine vihatud okupantidest.

⁵ V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all. Tallinn 1953, lk. 16—17.

⁶ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

**EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI VÄLJAKUULUTAMINE
JA TEMA SÖLTUMATUSE TUNNUSTAMINE NÕUKOGUDE
VENEMAA VALITSUSE POOLT**

1918. aasta sügisel kasvas revolutsiooniline võitlus kogu Euroopas, tugevnes töölisklassi solidaarsus ja poolehoid Nõukogude Venemaa proletariaadile. See kõik soodustas Nõukogude territooriumi vabastamist okupantidest.

25. novembril 1918 vabastasid Nõukogude väed Pihkva. Kolm päeva hiljem alustas Punaarmee, kelle avangardis võitlesid Eesti rahvuslikud väeosad, pealetungi Narvale. Frontaalrännaku kõrval maandati Narva-Jõesuus Balti mereväelaste dessantsalk V. Pussi, G. Reinwaldi jt. juhtimisel.

Erilist vahvust näitasid üles 2. Viljandi kütipolgu võitlejad, kes J. Sihveri, E. Teiteri, K. Kangeri ja teiste komandöride juhtimisel sooritasid läbi soode mitmepäevase rännaku ning ründasid Narvas asuvaid Saksa okupatsioonivägesid ja eesti valgekaardi salku tiivalt. 2. Viljandi kütipolk kandis Narva vabastamisel raskeid kaotusi, kuid kirjutas oma kangelasteoga ühe sangarlikuma lehekülje eesti töörahva relvastatud võitluse ajalukku. Kangelasena langes selles lahingus eesti töörahva võitluse aktiivsemaid juhte ning eesti rahvuslike väeosade organiseerija kommunist J. Sihver, kes oma isikliku eeskujuga innustas 2. Viljandi kütipolgu võitlejaid üle Joala välja rännakule minema. Vaenlase kuulide all langes Narva vabastamisel naisvõitleja M. Kersmann, Soome töörahva esindajad K. Kovalainen, P. Hartonen jt.

«Igavesti kalliks peab Eesti tööline nende eneseohverdajate klassivendade mälestust ja veripunastel tähtedel

Jaan Sihver

surub ta nende nimed Eesti töörahva vabadusvõitluse ajaloo au lehekülgedele,»¹ kirjutas «Eesti Kütiväe Teataja» langenud seltsimeeste mälestuseks.

29. novembri hommikuks oli Narva vabastatud. Narva vabastamisel osutasid abi ka kommunistide poolt organiseeritud löögirühmad, kes avasid vaenlasele tule tagalast.²

Vabastatud Narva raekojas toimus 29. novembril Eesti-maa Ajutise Revolutsioonikomitee ja VK(b)P Eesti parteiorganisatsioonide esindajate koosolek, kus kuulutati välja Eesti nõukogude vabariik Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Samuti määrati Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu (valitsuse) koosseis ning anti sellele üle kogu võim.

¹ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 2, 1. XII 1918.

² A. Mesilaselt saadud andmed.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimeheks määrati üks aktiivsemaid eesti tööraha revolutsioonilise võitluse juhte — kommunist J. Anvelt. Rahvamajanduse Valitsuse juhatajaks määrati H. Pöögelmann, kes oli eesti töörahvale tuntud kui üks vanemaid ja aktiivsemaid revolutsioonilisest liikumisest osavõtjaid. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogusse kuulusid veel J. Käspert, A. Vallner, J. Mägi, O. Rästas, M. Trakmann jt., kes

Narva raekoda

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu.

Vasakult paremale: H. Pöögelmann, J. Anvelt, O. Rästas, J. Käspert, M. Trakmann, K. Mühlberg ja A. Vallner

kõik olid aastaid võidelnud tööraha parema tuleviku eest.

29. novembril pidas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu oma esimese koosoleku ja avaldas oma manifesti, milles ta teatas nõukogude korra taaskehtestamisest Eestis ja Eesti Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi väljakuulutamisest. Manifest oli adresseeritud «Kõigele Eesti linna- ja maa töörahvale» ning oli antud «revolutsioonilise Eesti tööraha revolutsioonilise Eesti punase sõjapäev nimel».

Eesti Tööraha Kommuuni valitsus tunnistas kodanliku Eesti Ajutise Valitsuse kehtetuks ja taastas Eestis tööraha valitsuse võimu.

«Seltsilised töölisel!» öeldi manifestis, «Rahvusvahelise proletaarilise revolutsiooni käigus on silmapilk kätte jõudnud, kus Eesti töörahas oma saatuse määramise enese kätte võtab. Langevad ahelad, mis Saksa saagi-ahne imperialism ühes verejanuliste Balti parunite ja Eesti valgekaartlastega ta kätte ümber needis... Iga

Eesti tööline saab aru, et «Eesti ajutine valitsus» mitte laiade tööraha hulkade vabaduste ja õiguste pärast inglise imperialistide ukšelävesid ei talla, vaid et ta võõraste püssitikkude abil seda alal hoida püüab, mis Eesti töörahas tema käest ära kisub. Pätsi ja Poska valitsus loodab Inglismaalt Saksa vägede asemele, kes nüüd korraltult punase sõjaväe eest põgenevad, uusi okupatsioonivägesid saada...»³

Manifestis tunnistati kehtetuks kõik kodanliku valitsuse poolt antud seadused, määrused, lepingud ja korraldused. Nõuti kõikide nõukogude võimu poolt enne Saksa okupantide sissetungi antud dekreetide kindlat täitmist. Samuti teatati, et peatselt korraldatakse kaubavahetus teiste Nõukogude vabariikidega ning võetakse tarvitusele revolutsioonilised abinõud spekulatsiooni likvideerimiseks.

Manifestis teatati, et niipea kui Saksa okupandid ja kodanluse väesalgad on Eestist välja kihutatud ja kogu territooriumil kehtestatud nõukogude võim, kutsutakse kokku ülemaaline nõukogude kongress, kellele Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esineb aruandega ning annab üle kogu võimu.

«Seltsimehed töölisel, maatainimesed, punased sõjaväelased, kõik töörahas Eesti linnades, alevites, külates ja mõisates! Teie ise olete nüüd oma vabaduse ja hää käekäigu sepad! Ainult teie ise suudate nõukogude vabariiki Eestis kindlustada, tööraha isamaa oma verivaenlastest ära puhastada ja teda nende kallaletungimise eest kaitsta.»⁴ kirjutati manifestis.

29. novembri dekreediga moodustati Virumaa idaosast Narva maakond, kuhu kuulus 14 valda (Joala, Peetri, Vainara, Voka, Jõhvi, Järve, Mäetaguse, Pagari, Illuka, Iisaku, Kohtla, Mustjõe, Verhne-Seloo ja Vasknarva).⁵ Maakonna keskuseks kuulutati Narva linn. Samal päeval moodustati Narva Tööraha Nõukogu Täitevkomitee. Nii kujunes Narva keskuseks, kust juhiti nõukogude

³ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, Peterburg 1919, lk. 4—5.

⁴ Sealsamas

⁵ EKPA, f. 28, nim. I, s.-ü. 61, l. 1.

EESTI SOSIALISTLIKURKS NÕUKOGUDE WABARIHKRS KUUJUTAMINE.

1917. aastal
Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.

1917. aastal

EESTI TÖÖRAHWA KOMMUUNA WALITSUSE MANIFEST.

Kõigele Eesti linn- ja maatöörahwale.

Revolutsioonilise Eesti töörahwa revolutsioonilise Eesti partei ajakirja nimel.

Eesti Töörahwa Kommunaalne Walitusus teatab Eesti ajakirja walitusele tähele ja kutsub Eesti töörahwa nõukogude walituse teadetele.

Revolutsioonilise Eesti töörahwa revolutsioonilise Eesti partei ajakirja nimel.
Eesti Töörahwa Kommunaalne Walitusus teatab Eesti ajakirja walitusele tähele ja kutsub Eesti töörahwa nõukogude walituse teadetele.

1. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
2. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
3. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
4. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.

5. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
6. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
7. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
8. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.

9. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
10. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
11. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
12. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.

13. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
14. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
15. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.
16. Eesti sotsialistlikurkude nõukogude wabarihkrite komisjoni.

Eesti Töörahwa Kommuuni asutamise manifest

korra taaskehtestamist Eesti territooriumil. Narva täitevkomitee esimeseks esimeheks sai A. Tiimann.

Nõukogude võimu organid avaldasid vene-ja eesti-keelse teadaande, kus museas öeldakse: «Tökojad, kauplused ja muud lubatud ärid peab viibimata avama. Alkohoolsete jookide ja muude joovastavate ainete müümine, igasugune söögiainete võltsimine ning tarbeainete ja tarbeasjadega saherdamine on keelatud.» Samuti teatati, et «revolutsioonilise kohtu ja komandandi walitusus on linna raekojas kodanike teenistusse avatud ööl ja päeval.»⁶

Need olid Eesti Töörahwa Kommuuni Nõukogu esimesed sammud Narva wabastamisele järgnenud päeval.

Teade nõukogude korra taaskehtestamisest võeti töötajate poolt nii Eestis kui väljaspool vastu heakskiidu ja rõõmuga. Eesti Töörahwa Kommuuni Nõukogule saabus

⁶ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ül. 532, l. 3.

tervitusi Vene SFNV Põhjapiirkondade Kommuunilt ja Jaroslavl'i Nõukogult, Samaara ja välismaa eestlastelt ning mujalt.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu pöördus raadio teel ka kapitalistlike maade tööliste poole, et need eesti töörahvale tema vabadusvõitluses kaasa aitaksid. Raadioüleskutses «Kõigile» teatati, et «Nüüd tõusis eesti proletariaat Venemaa Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi vahva Punaväe toetusel oma orjastajate vastu üles, kukutas kurnajate orjuse ja pani uuesti nõukogude võimu Eestis maksma. Saksa, Austria, Inglise, Prantsuse, Ameerika, Jaapani, kõigi maade tööliised ja soldatid! Teie poole pöördub Eesti Nõukogude Vabariigi tööraha valitsus ülendava hüüdega meie väikese maa tööliste vabastamise asjus kapitalismi orjusest. Meie palume teid meie revolutsiooni aidata kõigi teie käes olevate abinõudega.»⁷

Nagu teada, organiseerisid Entente'i imperialistid tollal juba Nõukogude-vastast sõjalist interventsiooni, mis oli suunatud ka eesti tööraha vastu. Seepärast mainitaksegi üleskutses, et «Inglise, Prantsuse ja Ameerika kodanlus tahab oma soldateid petta, et oma vägesid meie vastasele — eesti kodanlusele — appi saata, meilt uuesti vabadust riisuda... Mõjuge, seltsilised, oma maa valitsuse peale, et see rahvahulkasid pimestada ei saaks...»⁸

Raadioüleskutse saadeti ka Saksamaa tööliste ja soldatite nõukogudele teatega, et osa Saksa soldateid kindral von Seckendorfi juhtimisel on ühinenud eesti kodanlusega võitluseks tööliklassi vastu. «Kurbade tagajärgede edaspidiseks ärahoidmiseks,» öeldi üleskutses, «palume kõigile Eestis olevatele Saksa soldatitele teatada, et nad kodanlusest ennast petta ei laseks ja klassivõitluse vahele ei segaks.»⁹

Hoiatuskirja Seckendorfile saatsid ka Petrogradis elavad saksa rahvusest tööliised, kes avaldasid poolehoidu eesti tööraha võitlusele ning nõudsid Saksa okupatsioonivägede mittevaheseisemist Eesti siseasjadesse.¹⁰

Pärast väeosade ümbergrupeerimist alustasid Puna-

⁷ «Жизнь национальностей», nr. 5, 8. XII 1918.

⁸ Sealsamas.

⁹ Sealsamas.

¹⁰ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 6, 10. XII 1918.

Kodusõja võitlejad Erna Pai-Pillet, Marie Kersman (langes Narva vabastamisel) ja Veera Kalpus 1918. aastal

armee väeosad edasiliikumist lääne suunas, vabastades Eesti territooriumi Saksa sõjaväe ja eesti kodanluse üksustest. Talupojad ning töölised osutasid punastele võitlejatele igasugust abi ning poolehoidu, mis linnade, külade ja tööstuskeskuste vabastamist märgatavalt kiirendas. Tartus tõusis töörahvas 20. detsembril Punaarmee osade liginemisel üles ning valgekaartlased olid sunnitud kiiruga linnast taganema. «Tänasest päevast peale

on kommunistide (enamlaste) erakond kuni nõukogude valitsuse kujundamiseni linnas võimu oma kätte võtnud,» kuulutati vastavas teadaandes, «sellepärast kutsub kommunistide erakonna keskjuhatus kõiki töökodade töölisi ja kutseühinguid viibimata oma asemikud täna valima. Asemikud astuvad täna kell 8 õhtul linnavalitsuse volikogu ruumidesse kokku.¹¹ Võimu ülevõtmisele kodanluse käest ja korra loomisele aitasid kaasa ametiühinguorganisatsioonid. Nii teatas Tartu töölisorganisatsioonide juhatus, et «Isikud, keda rahva ehk eraisikute varanduse omandamises süüdistatakse, karistatakse revolutsioonilise kohtu täie karmusega».¹²

Kommunistide algatusel võeti üle kodanliku ajalehe «Postimees» trükikoda, kus hakati välja andma töölisajalehte «Edasi». Valiti Revolutsiooniline Nõukogu ning lähetati Tartule liginevatele Punaarmee väeosadele vastu delegatsioon, kes informeeris Punaarmeed Tartus toimunud sündmustest. Punaarmee väeosad jõudsid vabastatud Tartusse 22. detsembril ning võeti töötajate poolt suure heameelega vastu.

15. detsembril toimus ülestõus Valgas, kuid Saksa militaristidel läks koos eesti kodanlusega korda seal mõned ülestõusust osavõtjad vangistada. Vangistatud tapeti metsikult.

Eesti töörahva võitlust toetasid punased Läti kütipolnud, kes vabastasid Valga. 18. detsembril avaldas Läti Nõukogude Valitsus Valgas manifesti, milles anti teada Läti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomisest.

Aserist areteerisid valgekaartlased töölisi. Kohalik elanikkond mõistis sellised kodanluse vägivaldteod teravalt hukka.¹³

16. detsembriks oli Põhja-Eestis vabastatud Rakvere ja Port-Kunda. Rakveres avastati endise haridusseltsi koolimaja ahjudes 70 mitmesugust pommi, millega taganevad valgekaartlased lootsid punaarmeelased õhku lasta, kui need ööbimisel oleksid hakanud koolimaja ahjusid kütma.

Valgekaartlikud salgad püüdsid meeletult enda käes hoida Tapa raudteesõlme, kuid ka see vabastati.

¹¹ «Edasi» nr. 32, 21. XII 1918.

¹² Sealsamas.

¹³ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 79, l. 24.

pärast 6 päeva kestnud ägedaid lahinguid 24. detsembril.

Samal ajal jätkasid töötajad Kommunistliku Partei juhtimisel kodanlusele löökide andmist ka vaenlase tagalas.

Protestiks kodanliku maapäeva kokkutuleku vastu alustasid Tallinna töötajad 20. novembril uut streiki. Streik oli suunatud Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse vastu ja oli seega poliitilise iseloomuga. Streigist võtsid osa Krulli, Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosivabriku ja Sadamatehaste töötajad — üldse 4000 inimest.

Nõmmel lasti 25. novembril õhku laskemoonaladu. Rothermanni leivatehase töölised takistasid leiva küpsetamist, et nurja ajada kodanliku sõjaväe varustamist. Sadamatehaste töölised saboteerisid suurtükkide parandamist ja muude sõjaliste tellimuste täitmist. Et takistada kodanlaste väe soomusrongi väljasõitu, lasksid töölised Ülemiste jaama juures raudtee õhku. Samuti rikuti raudteepöörang Nõmmel, Aseris ja Rakvere lähedal avati tuli valgetele tagalast.

Eesti kodanlik Ajutine Valitsus püüdis okupatsiooniüksuste viibimist Eesti territooriumil pikendada, lootes neid töörahvavastases võitluses ära kasutada.

Kodanliku valitsuse püüdeid toetasid igati balti parunid. Nagu säilinud protokollist ilmneb, toimus 28. novembril Tartumaa mõisnike nõupidamine, kus katsuti leida abinõusid, mis võimaldaksid Saksa vägede Eesti territooriumile jäämist. Parunid võtsid vastu otsuse, et «igaks juhuks» tuleb asutada Tartus auruveski ning rajada sinna Saksa vägede varustamiseks baas. Esialgse annetusena pidi iga mõisnik andma 100 puuda rukist ja niisama palju otri.¹⁴

Eesti rahva viha Saksa okupantide vastu aga oli niivõrd tugev, et hoolimata Ajutise Valitsuse manitsustest leidis aset rida relvastatud kokkupõrkeid kodanluse poolt loodud «rahvaväe» ja okupantide vahel. Suurem, verine kokkupõrge toimus 23. detsembril Voltveti jaama ligidal Punapargi saeveski juures, kus mõlemad pooled kaotasid kümnekond meest surnutena.

¹⁴ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv Tallinnas (edaspidi ORKA), f. 1156, toim. 1, s.-ü. 1340, l. 13—14.

Peaagu täiesti kukkus läbi kodanliku valitsuse poolt väljakuulutatud mobilisatsioon. Nagu selgub peaminister K. Pätsi aruandest Asutavas Kogus, loodeti vabatahtlike mobilisatsiooniga kokku saada 25 000 meest, kuid üle maa kogunes kõigest ligi 1000 meest, kellest veel osa pärast varustuse kättesaamist laiali jooksis. «Ka sundusline mobilisatsioon ei annud esialgu neid tagajärgi, mis meie lootsime,» kaebas peaminister. Paremini ei olnud ka Kaitseliidu võitlusvõime. 24. detsembril 1918 teatas Viru rinde juhataja kodanliku Eesti sõjaministrile, et Kaitseliit «ei vasta ka koguni väheselgi määral oma ülesannetele... Kui vaenlane on 10—20 versta peale liginenud, paneb kogu Kaitseliidu organisatsioon plehku...»

Peaministri enda sõnade järgi suudeti alles siis mehed rindele saata, kui kuulutati välja, et «kes mobilisatsiooni käsul ei ilmu, võetakse vastutusele ja võib karistada saada kuni 15 aasta sunnitööga».¹⁵

Üks esimesi kodanluse valitsuse kaitsjaid oli kulakutest koosneva Kaitseliidu kõrval balti aadel. Juba 20. novembril moodustas Viljandis rittmeister V. von zur Mühlen balti parunitest koosneva väesalga. Sama tegi C. von Weiss Rakveres. 27. novembril otsustas parunivõsudest koosnev üliõpilaste korporatsioon «Livonia» asuda «kodumaa kaitsele». Seda päeva loetakse Balti pataljoni asutamispäevaks.¹⁶

Kodanlus kiirustas kontrrevolutsiooniliste vägede koondamist Eesti territooriumile, et nende abiga töörahva vabadusvõitlust maha suruda. 6. detsembril sõlmis kodanlus Pihkvast Eesti territooriumile taganenud Vene valgekaartliku «Põhjakorpusega» lepingu, mille kohaselt see pidi alluma Eesti ülemjuhatusel. Kuid hoolimata lepingust, milles tõotati teineteist toetada, tunnistasid «Põhjakorpuse» juhid ainult «ühist, jagamatut Venemaad». Korpus tegi isegi katsed tungida Tallinna, et siin võimu haarata.

Arvestamata vene valgekaartlaste avalikult vaenuliku suhtumist eesti rahvasse, tegi kodanlik valitsus

¹⁵ Asutava Kogu protokollid, I istungjärk, 1919, lk. 210.

¹⁶ Wilhelm Wrangell. Geschichte des Baltenregiments. Reval 1928, lk. 7.

Entente'i imperialistide käsul kõik nende jalulepitamiseks. 1919. aasta algul võttis Eesti kodanlik Ajutine Valitsus vastu otsuse, mille kohaselt kohustati kõiki Eesti territooriumil elavaid venelasi astuma valgekaartlikku «Põhjakorpusse» või vastasel korral lahkuma Eesti piiridest. Nii toetas kodanlus eesti rahva vaenlasi, kes taotlesid tsaarivõimu taaskestamist. «Pihkva valgekaartlikud väed taganevad korratuses põhja poole. Tahame anda neile peavarju ja jõukohaselt aidata. Rahvas vihkab ja kardab nende salajasi poliitilisi mahhinatsioone,»¹⁷ tunnistas kodanliku valitsuse peaminister K. Päts.

Kui punased kütipõlgud liginesid Tallinnale, saatis Eesti kodanlik Ajutine Valitsus Ameerika saadikule A. N. Morrisele Stokholmi abipalve, milles mangus: «Meie väed evakueerusid Rakverest ja bolševikud liiguvad laia rindega mööda talviseid teid edasi, ning meie väikesed jõud ei ole võimelised nende pealetungi peatama. Veenge liitlasministreid möödapääsmatus vajaduses saata kas või kaks jalaväerügementi ja veidi suur-tükiväge.»¹⁸ Kodanlus ei leidnud muud teed «oma» relvastatud töörahva eest pääsemiseks, kui kuulutada, et «kuni otsuse vastuvõtmiseni rahukonverentsil (Pariisis — Ü. T.) annab Ajutine Valitsus Eesti vabariigi liitlaste kaitse alla».

Samasugused abipalved lähetati ka teistele Entente'i riikide valitsustele. Ning peagi hakkas saabuma välismaalt sõjajõude — eesti töörahva revolutsioonilise võitluse mahasurujaid. Ameerika chargé d'affaires G. Smith teatas Kopenhaagenist juba 29. novembril Washingtoni: «Briti eskaader, koosseisus 5 kerge-ristlejat, 9 hävitajat, 1 transport ja traalerid, saabus admiral Alexander Sinclair'i juhtimisel 28. novembri ööl Kopenhaageni ja lahkus täna 29. novembri ööl Tallinna, kus ... maandatakse sõdurid relvastusega, et toetada Eesti võimusid nende võitluses bolševismiga.»¹⁹

Inglise laevastiku saabumine valmistas eesti kodanlusele suurt rõõmu. «Lõpuks, pärast pikka kannatlikku

¹⁷ Eesti rahva ajalugu. Lisakõide I, Tartu 1936, lk. 395.

¹⁸ Papers relating to the foreigner Relations of the United States (edaspidi PRFR) 1918, Russia, vol. II. Washington 1932, lk. 860.

¹⁹ Sealsamas, lk. 854.

ootamist ilmus 12. detsembril Tallinna reidile Inglise eskaader,» teatas välismaistele ajakirjanikele antud intervjuus Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse välisminister I. Poska. «Päale selle tõi eskaader meie armeele tuhandeid vintpüsse ja märkimisväärse arvu kuulipildujaid, milliseid meil peaaegu üldse polnud,» jätkas välisminister. «Kui 1918. aasta detsembris poleks Tallinna saabunud Inglise laevastikku,» kirjutas nende ülemjuhataja J. Laidoner, «oleks meie rahva saatus kujunenud hoopis teiseks, kui ta on praegu: oleksime sattunud bolševismi keerisesse, ja ma olen kindel, et ka teiste Baltimaade saatus olnuks teisem kui praegu.»

Vahetevahel löid küll «abistajadki» kahtlema loodetavas edus. Nii tunnistas peaminister K. Päts, et «kui rääkisin Inglise admiraliga, et meil on tarvis 25 000 püssi, siis vangutas ta pead, kas need püssid mitte enamlaste kätte ei lähe, öeldes: «Meie oleme Venemaale palju sõjamoona toonud ja sest on palju vaenlase kätte läinud.»²⁰ Niisugustest kartustest hoolimata «abistamine» siiski jätkus.

Eesti kodanluse rahvavastane tegevus leidis toetust ka mujalt. Nii sai Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse Sõjamineisterium 1918. aasta detsembri algul järgmise sisuga kirja: «Olen Ameerika kodanik, Ameerika mereväe kapten. Mõistan ümber käia suurtükiga, püssiga, revolvriga ja mõõgaga. Olen valmis ülal pidama üht kompaniid sõjaväge täitsa omal kulul Eesti Asutava Kogu ja temale järgneva valitsuse kaitseks kuni sõja lõpuni. Henry C. Reissar.»²¹

Ameerika ja eesti kodanluse lippude all hakatigi värbama Viljandis kulakute võsusid H. Reissari «Scouts» salka. ««Scouts» on Ameerikas ja Inglismaal tehtud kõige paremate sõjariistadega varustatud. «Scouts» saavad prii ülalpidamise ja rahapalga,»²² öeldi värbamisteadaannetes. Väeosast kujunes hiljem Eesti skaudirügement, mida kodanlus kasutas töörahva revolutsioonilise võitluse mahasurumisel. Kapten Reissar kasutas aga valitsuselt saadud õigusi oma isiklikes huvides. Nii raken-

²⁰ Asutava Kogu protokollid, I istungjärg, 1919, lk. 210.

²¹ A. V o t i n g. Scouts rügement Vabadussõjas, Tallinn 1936, lk. 16.

²² Sealsamas, lk. 22.

das ta värvatuid tööle oma rendimõisas Viljandimaal ning rekvireeris väeosa varustamise ettekäändel ümbuskonna majapidamistest toiduaineid, loomi ja muud varustust, millest ta osa kasutas isiklikuks rikastumiseks.

Eesti töötajad pidasid vabastamata territooriumil võitlust niihästi kodanluse kui ka välisimperialistide vahelesegamise vastu Eesti siseasjadesse.

Detsembri algul korraldasid töölisel Kommunistliku Partei juhtimisel Tallinnas uued tööliste saadikute nõukogu valimised. Sel puhul avaldatud instruksioonis kirjutati: «Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu on täielik kõikide Tallinna tööliste esindus, nende poliitiliste, majandusliste ja haridusliste huvide kaitsmiseks ja proletaarsete jõudude kogumise keskkohaks klassivõitluse praeguses kapitalistlikus ilmakorras.» Vastavalt instruksioonile valiti 100—150 tööliste poolt 1 delegaat, 150—350 tööliste poolt 2 delegaati, 350—550 tööliste poolt 3 delegaati, 550—750 tööliste poolt 4 delegaati, 750—1000 tööliste poolt 5 delegaati. Peale selle saatis iga ametiühing Tallinna Tööliste Saadikute Nõukokku ühe delegaadi. Kommunistlikul, sotsiaaldemokraatlikul (sotsid) ja sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) parteil oli igaühel kaks delegaati nõukogus. Valimiste läbiviimise ajaks oli ette nähtud 5.—15. detsember.

Valimised toimusid 25 tehases. 49-st valitud delegaadist olid 33 kommunistid ja 11 nende poolehoidjad. See näitas Tallinna töötajate kindlat poolehoidu kommunistlikule parteile. Sotsid said ainult 4 delegaati ja esseerid 1 delegaadi.

15. detsembril korraldas Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu «Estonia» kontserdisaalis protestimiitingu Inglise eskaadri Tallinna saabumise vastu. Miitingul paljastasid kommunistid R. Vennikas, R. Vakmann, M. Koolmeister, A. Koni jt. Eesti kodanliku välitsuse rahvavastast tegevust, kes oli rahva elulised huvid maha münud välismaistele imperialistidele. Nad nõudsid Inglise laevastiku lahkumist Tallinnast ja välismaiste imperialistide mittevaheseagamist Eesti siseasjadesse. Miitingul võtsid sõna ka sotside esindajad.

Et vältida miitingul esinevate kommunistide sattumist kodanluse kaitsepolitsei nuhkide kätte, juhiti need seltsi-

mehed tagaukse kaudu välja. Kuna karta oli valgekaartlaste avalikku kallaletungi koosolekule, siis oli ka tööliste poolt võetud tarvitusele rida ettevaatusabinõusid. Nii viibis saalis koosolijate seas mõnikümmend revolvrtega varustatud töolist, kes kallaletungi korral pidid ära hoidma aktiivsemate seltsimeeste vangistamise ja andma neile võimaluse põgeneda.

17. detsembril toimus kommunistide algatusel Tallinna töötajate protestidemonstratsioon. Tööliskolonnid liikusid loosungitega «Inglased Eestist välja!», «Maha intervendid!» Raekoja platsile. Kõnega esines kommunist K. Tiitsen, kes üldise heakskiidu saatel nõudis Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse kõrvaldamist ja välismaiste interventide lahkumist Eestist.

Sõjalaeval «Lembitu», mis asus Sadamatehastes remondis, tehti katset heisata punane lipp ja suunata kahuritorud Ajutise Valitsuse asukohale.

Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse olukord kujunes katastroofiliseks. Ajutise Valitsuse ministrid kartsid isegi kodus ööbida. Peaministri korraldusel peeti Paldiskis auru all eri laev, millega valitsus kavatses ohtlikul momendil «oma» rahva viha eest põgeneda.

Kodanlik valitsus, kes töölishulkade revolutsioonilistest kavatsustest oma agentide kaudu teada oli saanud, saatis Koplisi ja mujalt äärelinnast tulevatele töölistekolonnidele vastu Kaitseliidu salgad. Terroristide jõud, kes olid varustatud käsigranaatidega, saadeti ka südalinna tänavaile.

Sõjalaeva «Lembitu» vastu saadeti admiral J. Pitka juhtimisel soomusrong, mis toodi Rannavärava mäe taha ning kahurid suunati laevale. Kogu sadamarajoon piirati soomusronglaste poolt sisse. Sadamatehastes seati üles kuulipildujad. «Rahvaväe» peastaabi akendele Pagari tänaval olid paigutatud äsja inglaste käest saadud kuulipildujad ja automaatpüssid.

Raekoja platsile kogunenud tööliste kallale saatis kodanlik valitsus aga vahipataljoni allüksused, kes relvada töölisele tule avasid. «Lasti niikaua, kuni raekoja plats oli rahvast tühi,»²³ rõõmutses sotsist linnapea

²³ A. Hellat. Tallinna raatuses ja Toompeal. Mälestused iseisvuse võitluspäevilt, II kd., Tallinn 1930, lk. 24.

A. Hellat. «Niisugusel silmapilgul hahemeelne olla tähendab enda hukkumist,» lissas see kodanluse truu teener.

Pärast tööliste demonstratsiooni laialiajamist jäi Raekoja platsile haavatuid ja kaks surnut.

Profestiks kodanliku terrori vastu kuulutasid streigi Krulli, Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosivabriku ja mõningate teiste ettevõtete töölised.

Rahulolematust kodanliku valitsuse tegevuse vastu avaldasid ka talupojad. Nii teatasid Saaremaal Kogula valla elanikud 17. detsembril, et neile ei ole vaja sõjaväge ega sõda Nõukogude Venemaaga, ja keeldusid «rahvaväge» viljaga varustamast. «Eestimaa töölised olid esimesed, kes tõstsid ülestõusu lipu,» kirjutas J. Stalin 1918. aasta detsembris.²⁴

Töölisrahutustest ehmunud ja välistele sõjajõududele toetuv kodanlik valitsus määras sisekaitse ülemaks kindral E. Põdderi, kellele anti sõjaaegsed ülemjuhataja õigused.

Tuginedes piiramatule võimule kehtestas E. Põdder valitsuse käsul valge terrorirežiimi. Keelati tänavail käimine üle kolme inimese koos ja liginemine patrullidele lähemale kui 50 sammu. Mahalaskmise ähvardusel oli keelatud igasugune rahvakogunemine. Rüüstati Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu hoone ja korraldati klaperjaht selle juhtivatele tegelastele. Suleti ametiühingud. Tööliste ajaleht «Kommunist» pidi minema sügavale põranda alla. Nuhkidel läks korda areteerida 18. detsembril Kommunistliku Partei põrandaaluse Tallinna Komitee üks asutajaid R. Eige, ning aktiivsed revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad kommunistid M. Koolmeister, H. Vennikas jt.²⁵ Veidi hiljem areteeriti ka J. Schütz, J. Kuppar ning veel kümneid aktiivseid võitlejaid. Kodanluse nuhid otsisid ööd kui päevad V. Kingisseppa.

Illegaalne Kommunistliku Partei Keskkomitee andis välja 3000 eksemplari kodanluse 17. detsembri veretööd paljastavat lendlehte, mis olid trükitud partei põrandaalustes trükikodades. Lendlehtedes kutsuti üles töötavaid hulki jätkama võitlust kodanluse vägivalla vastu. «Tallinna proletariaat mäletagu seda päeva. 17. detsem-

²⁴ J. Stalin. Teosed, 4. kd., lk. 172.

²⁵ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 515, l. 4.

ber on verine Eesti lihunikkude päev töörahva rõhumise ajaloos,» kirjutati lendlehes.

Eesti töörahvale ruttasid abiks Balti mere sõjalaevastiku madrused, kuid 26. detsembril 1918 sattus miiniristleja «Spartak» ja järgmisel päeval miiniristleja «Avtroil» ülekaalukate Inglise merejõudude kätte. Vangistatud madruseid piinati metsikult. Umbes 200 madrust suleti Naissaarel pooleldi maa sees asuvatesse barakkidesse. Peagi alustas mereväekohus mitšman Valge eesistumisel oma timukatööd.

Surmaotsused, mille kinnitas aseadmiral J. Pitka, langetati esmajärjekorras kommunistidele. Jaanuari lõpus mõisteti surma A. Krutov, V. Pavlov, M. Pavlov, I. Nikitin jt. — üldse 36 Nõukogude madrust. Vene seltsimeeste kõrval langetati surmaotsus ka neljale eestlasele: kütjatele F. Hansmerile ja J. Ploomannile, elektrik H. Lensmentile ning minöör J. Pedole. Kõigi nende süüdistusakt kõlas peaaegu ühesuguselt: «Et tema kui kollektiivi liige ja eestlane Eesti Vabariigi vastu välja astus ja et tema kõik ära salgas.»

Surmaotsused viidi täide 3. ja 5. veebruaril 1919. Hukatavad jäid oma ideedele kuni lõpuni kindlaks.²⁶

Kuid ka terrori varjus ei tundnud eesti kodanlus ennast kindlana. 27. detsembril toimus maapäeva ja Aju-tise Valitsuse ühine koosolek, kus sõjavägede ülemjuhataja osayõtul arutati rahvusvahelist olukorda. Järjekordselt pidi kodanlus tunnistama, et omade jõududega ei ole ta suuteline takistama nõukogude korra taaskehtestamist Eestis. Selles suhtes olid kõik esinejad ühel meelel. Sõjavägede ülemjuhataja kurtis, et talle alluvad polgud on 150-mehelised. Viru rindele lähetatud 2500-st mehest deserteerus 1500. Lõuna-Eestis takistasid kommunistlike kütipolkude edasiliikumist peamiselt Saksa väeosad. Kokkuvõttes tunnistas ülemjuhataja, et kui ei saabu suuremat abi Entente'i imperialistidelt, siis taaskehtestatakse Eestis nõukogude võim juba lähema aja jooksul.

Maapäeva kinnisel koosolekul otsustati, et eesti kodanlust võib päästa ainult Eesti okupeerimine Entente'i sõjavägede poolt. 29. detsembril esitati Inglise admiralile A. Sinclair'ile memorandum, milles paluti «Tema

²⁶ ORKA, f. 527, nim. 1, s.-ü. 6, l. 38—45.

majasteedi valitsust okupeerida ja pidada Eesti Vabariiki oma sõjalise kaitse all.»²⁷ Eesti okupeerimise palvele kirjutasid alla ja võtsid osa abipalve üleandmisest ka sotsiaaldemokraatliku partei esindajad K. Ast ja K. Grau. Niisiis olid sotsid koos kodanlusega pigem valmis heitma kogu eesti rahvast koloniaalikkesse, et aga takistada võimu üleminekut töörahva kätte.

Inglise imperialistid ei olnud aga võimelised Eesti okupeerimiseks suuremal hulgal oma vägesid saatma. «Kui ette panna saata kohe selleks otstarbeks Venemaale Inglise vägesid, siis puhkeks meie armees mäss,» ütles Inglise peaminister Lloyd George 1919. aasta jaanuaris.²⁸

Kuna välismaised imperialistid ei saanud suuremal hulgal oma vägesid saata, astusid nad energiliselt samme palgasõdurite värbamiseks ja nende kontsentreerimiseks Eesti territooriumile. «Kui ei ole võimalik liitlasvägede saatmine Balti provintssidesse, jääb ainukeks väljapääsuks organiseerida kõik, mis võib saada kohapealsetest vägedest ja vabatahtlikest väljast,»²⁹ otsustasid Entente'i imperialistid Pariisi rahukonverentsil.

Vastuseks kodanluse abipalvetele teatati 1919. aasta 2. jaanuaril Ameerika presidendi W. Wilsoni kantseleist, et seal on loodud H. Hooveri (pärastine Ameerika president — Ü. T.) juhtimisel erikomisjon, kes hakkab uurima olukorda Eestis ja organiseerima kiiret abi. Samasugune komisjon loodi ka Inglise valitsuse juures.

Lisaks kodanliku Eesti vägedele, Inglise eskaadrile, vene valgekaartlastele ja balti parunitest organiseeritud väeosadele toodi palgasõdureid Soomest. Esimene Soome palgasõdurite üksus saabus major M. Ekströmi juhtimisel juba 1918. aasta detsembri lõpus. 1919. aasta jaanuaris saabusid uued üksused C. G. Mannerheimi isikliku sõbra ja usaldusmehe kindral P. M. Wetzteri juhtimisel, kellest sai Eesti lõunarinde juhataja.

Valge terrori õigustamiseks püüdis kodanlus petta

²⁷ ORKA, f. 957, nim. 11, s.-ü. 26, l. 7.

²⁸ История дипломатии, III osa, М.—Л. 1945, lk. 56—57.

²⁹ The Paris Peace Conference, 1919, Vol. IV, Washington 1943, lk. 62.

rahvast hirmujuttudega Eesti okupeerimisest Vene ja Hiina vägede poolt. Selliste juttudega püüdis ta varjata oma rahvavastast tegevust ja Eesti territooriumi kasutamist välismaiste imperialistide vallutusplaanide täideviimiseks.

Vene seltsimeeste abi Saksa okupantide väljakihutamiseks ja balti mereväelaste võitlust Inglise laevastiku vastu püüdis kodanlus serveerida Eesti «okupeerimisena».

Et nõukogude korra taaskehtestamist ja parteiorganisatsioonide loomist vabastatud Eestis paremini juhtida, asus VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee Narva. Keskkomitee algatusel ja juhtimisel loodi partei maakonna- ja linnakomiteed Narvas, Rakveres, Võrus, Tartus ja Valgas. Viidi läbi kommunistide ümberregistreerimine ning korraldati parteitöötajaile kursusi.

12. detsembril toimus Narvas Eesti kommunistlike kütipolkude kommunistide konverents, kus võeti vastu rida otsuseid väeosade võitlusvõime tugevdamiseks. Konverentsil olid esindatud 482 kommunisti 68 delegaadiga. Konverentsi otsusel loodi Narva rindel võitlevate eestlaste-kommunistide ühine büroo, mis aitas suunata kommunistide võitlust Eesti vabastamise lahinguis.³⁰

Suure rõõmuga võtsid eesti töötajad vastu Vene SFNV Rahvakomissaride Nõukogu dekreedid Eesti Sotsialistliku Vabariigi iseseisvuse tunnustamisest, mis avaldati 8. detsembril 1918.

Dekreedis öeldakse: «Vastuseks Eesti Nõukogude valitsuse järelepärimisele teatab Rahvakomissaride Nõukogu:

1) Vene Nõukogude valitsus tunnustab Eesti Nõukogude Vabariigi iseseisvust. Vene Nõukogude valitsus tunnustab Eestimaal kõrgeimaks võimuks Eestimaa nõukogude võimu, nõukogude kongressini aga Rahvakomissaride Nõukogu võimu eesotsas selle esimehe seltsimees Anveldiga.

2) Vene Nõukogude valitsus kohustab kõiki Eestimaaga kokkupuutuvaid Vene Nõukogude Vabariigi sõja- ja tsiviilvõime osutama Eesti Nõukogude valitsusele ja

---

³⁰ E. Mattiseni poolt kirjutatud osad koguteoses «Борьба за Советскую власть в Прибалтике, М. 1967, lk. 187—242.

tema vägedele igakülgset abi võitluses Eestimaa vabastamiseks kodanluse ikkest.

3) Rahanduse Rahvakomissariaadile tehakse ülesandeks assigneerida Eesti Nõukogude Vabariigi Rahvapangale kümme miljonit laenu.

4) Toitluse Rahvakomissariaadile ja Kõrgemale Rahvamajandusnõukogule tehakse ülesandeks kokku leppida Eesti Nõukogude Vabariigi vastavate organitega mõlema vabariigi vahel kaubavahetuse sisseseadmise kohta.

Rahvakomissaride Nõukogu esimees:

V. ULJANOV

(*Lenin*)»³¹

Nõukogude Venemaa majanduslik ja sõjaline seisukord oli tollal üsna raske, kuid sellest hoolimata tehti kõik mis võimalik eesti töörahva abistamiseks. Eesti sõltumatus tunnustamisel oli suur poliitiline tähtsus. See näitas, et suur vene rahvas austab eesti töörahvast ja tema revolutsioonilist võitlust. «Nõukogude Venemaa ei ole läänepoolseid piirkondi kunagi oma valdusteks pidanud,» kirjutas J. V. Stalin 15. detsembril 1918 «Pravdas» (nr. 273). «Ta on alati arvanud, et need piirkonnad moodustavad seal elavate rahvuste töörahva hulkade võõrandamatu valduse, et neil töörahva hulkael on täielik õigus vabalt määrata oma poliitilist saatust. Mõistagi ei eita see, vaid eeldab igakülgset abi Nõukogude Venemaa poolt meie eesti seltsimeestele nende võitluses töörahva Eestimaa vabastamiseks kodanluse ikke alt».

Petrogradi tööliselid saatsid oma nappidest varudest eesti klassivendadele meeldiva kingituse. Pärast Narva vabastamist saabus eesti töörahvale Petrogradist 18 vagunit vilja ning 2 vagunit petrooleumi, tubakat ja muud varustust.³²

³¹ «Известия ВЦИК» nr. 269, 8. XII 1918.

³² «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 5, 7. XII 1918.

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI TEGEVUSEST

Eesti vabastamise lahingute ajal tegi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu algust riigiaparaadi loomisel majandus- ja kultuurielu ülesehitamisega.

Kehtestati riiklik väliskaubanduse monopol. Parandati töötajate palga- ja korteriolusid. Esmajärjekorras paigutati töölisperekondi keldrikorteritest parematesse korteritesse, mille omanikud olid koos valgekaartlastega lahkunud. Määrati kindlaks hinnad toiduainetele. Kehtestati 8-tunniline tööpäev. Kool vabastati kiriku pimestava mõju alt.

Pidevalt ilmus mitmesuguseid nõukogude võimu korraldavaid dekreete.

2. detsembril väljaantud dekreedis määras Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Eesti territooriumil kuni uute määruste väljaandmiseni riiklikuks rahaühikuks Vene Sotsialistlikus Föderatiivses Nõukogude Vabariigis käibel oleva rubla. Samas määrati ka rubla vahekorrd senini Eestis tarvitusel olnud rahaühikutega, kusjuures igati arvestati töötavate hulkade huve.

3. detsembril anti dekreediline juhend maakonna- ja vallanõukogude organite moodustamise, alluvuse ja kinnitamise korra kohta.

Täienduseks varem antud dekreetidele soovitas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu 5. detsembril, et igas vallas valitaks aega viitmata valla tööraha nõukogu, kes enda seast valib täitevkomitee. Valla tööraha nõukogu valimistest võisid osa võtta kõik vähemalt 18 aastat vanad, palgatööst elavad, võõrast tööjõudu mittekasutavad kodanikud. Valimine toimus valla tööraha üldkoosolekul vahekorras iga 25 töötaja kohta üks nõukogu

liige, kusjuures nõukogu liikmete arv võis kõikuda 5 ja 25 vahel, olenevalt valla suuruselt.

Valla tööraha nõukogu ülesandeks oli nõukogude võimu teostamine kohapeal, valla majandus- ja administratiivelu juhtimine, loomade ja toiduainete arvelevõtmine, valla piirides olevate mõisate, töökodade, kaupluste ja veskite töö järele valvamine.

Paljudel täitevkomiteedel tuli valdades alustada tööd n.-õ. paljaste kätega. Nii näiteks kirjutatakse Joala Valla Täitevkomitee koosoleku protokollis 9. detsembrist 1918: «Tööraha Nõukogu leidis oma katkestatud tegevust jätkama hakates vallavalitsuse tühja kassa eest. Pea kõik käesoleva aasta kohta ettenähtud väljaminekud, nagu ametnike ja kooliõpetajate palgad, vaeste ülalpidamise kulud ja paljud muud leiti olevat tasumata.»¹

Nimetatud 5. detsembri dekreedis kuulutati kõik mõisad rahva omanduseks. Tegelikult ülevõtmiseks valiti mõisates mõisatöölise üldkoosolekul 3—5-liikmeline kohalik mõisakomitee. Valimistel ei olnud hääleõigust mõisavalitsejatel ja mõisaomanike isiklikel teenritel.

Mõisakomitee, kes juhtis kogu mõisa majandust, allus valla tööraha saadikute täitevkomiteele, kellele ta pidi iga nädal oma tööst aru andma; oma igapäevases töös aga juhendus ta mõisa töötajate üldkoosolekult saadud ülesannetest.

Dekreedis öeldakse, et ülevõetavate mõisate varandus on kogu rahva omand, mis nõuab erilist täpsust arvelevõtmisel ning säilitamisel. Igasuguseid rahva vara raiskajaid ahvardas karm karistus.

7. detsembril andis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu välja dekreeidi revolutsioonilise kaitseväge asutamise kohta igas linnas, alevis ja vallas, mis pidi kindlustama avaliku korra hoidmise ja revolutsiooniliste võitude kaitsmise kogu Eesti Tööraha Kommuuni vabastatud territooriumil. Revolutsioonilise kaitseväge asutamine tehti kohalike täitevkomiteede ülesandeks ning see allus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Siseasjade Valitsusele.

18. detsembril avaldati dekreet Eesti punase sõjaväge loomise ja mobilisatsiooni väljakuulutamise kavatsuse

¹ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 497, l. 11.

August Kork

kohta. Dekreedis öeldakse, et valitsus kavatseb lähemal ajal mobiliseerida kõik selleks kõlblikud meeskodanikud. Mobiliseerituist määrati punasesse sõjaväkke kõik Kommunistliku Partei liikmed ja nende poolehoidjad ning palgalist tööjõudu mittekasutatavad isikud, kuna teised määrati tööväkke mitmesuguste majandus- ja korrastustööde läbiviimiseks.

Relvi võis usaldada ainult töörahvale, kes nägi, et üksnes nõukogude võim esindab kogu töötava rahva huve ja vabastab ta kapitalistlikust orjusest.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Sõjaväevalitsuse konsultandiks määrati A. Kork, kes oli lõpetanud tsaariajal Nikolai sõjaväeakadeemia.

Eespool loetletud olid olulisemad Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt 1918. aasta detsembris Narvas väljaantud dekreedid.

Eesti Tööraha Kommuuni saatus olenes suurel määral sellest, kui palju töötavat rahvast suudetakse koondata Punaväe lippude alla võitluseks Eesti vabastamise eest. Selle tähtsa ülesande elluviimine langes esmajoonel Sõjaväevalitsuse õlule, mille eesotsas seisis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimees J. Anvelt.

Lisaks Nõukogude Venemaa pinnal formeeritud eesti rahvuslikele üksustele organiseeriti vabastatud maakondades uusi väeosi ning täiendati endisi. Sajad töötava rahva paremad pojad astusid vabastatud linnades ja külates vabatahtlikena punastesse polkudesse ning suurendasid Eesti vabastajate ridu. Juba järgmisel päeval pärast Narva vabastamist astus sadu vabatahtlikke 2. Viljandi kütipolku.

Idarindelt saabunud eskadroni baasil formeeriti detsembrikuu jooksul Narvas ja Rakveres uutest vabatahtlikest lisaeskadronid ning 1919. aasta jaanuari alguses võis asuda rindele punane eesti ratsapolk. Vabatahtlikega Virumaalt täiendati 3. suurtükiväe patareid ja moodustati 2. Viljandi polgu ratsaluure komando. Vabatahtlikest komplekteeriti Narvas ja Rakveres revolutsioonilised kaitsepolgud.²

Rohkesti astus vabatahtlikke ka Lõuna-Eestis võitlevaise punastesse väeosadesse.

«Iga Eesti linn, iga alev, iga küla annab meile oma väeosa, oma salga arusaajaid töölisi, klassiteadlikke võitlejaid,»³ kirjutas «Eesti Kütiväe Teataja» oma esimeses numbris.

Ühe päeva jooksul astus Punaarmee Luunja vallas 48 ja Kastre-Võnnus 20 vabatahtlikku.

Peagi loodi piirivalve väeosad, määrati nende teenistusülesanded ja sisemine kord.⁴

Väeosade varustamiseks veojõuga kuulutas Sõjaväevalitsus oma päevakäsuga 3. detsembrist välja üldise hobuste rekvireerimise, mille tegeliku läbiviimisega aga paljudes kohtades hilineti.

16. detsembri päevakäsuga teatas Sõjaväevalitsus rühmakomandöride kursuse avamisest, kuhu iga väeosa

² J. T i p n e r. Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail, Tallinn 1953, lk. 87—88.

³ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 1, 28. XI 1918.

⁴ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 520, l. 6.

*Eesti kommunistlike väeosade komandöride kursuste lõpetajaid
1918. aastal*

kohustati saatma ettenähtud arvu mehi. Kursustele võeti kommuniste või neid, kellel oli kahe parteiliikme soovitus ja kes olid vähemalt 6 kuud sõjaväes teeninud. Kursuste kestus oli ette nähtud kõigest 3 nädalat, sest võitlus Eesti vabastamise eest ei lubanud sellele rohkem aega pühendada.

24. detsembril loodi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu otsusega komisjon, kes pidi kaasa aitama rindevõitlejate soojade riietega varustamisele.⁵

Vastava kokkuleppe kohaselt allus 25-verstane rindetagune maa-ala väeosa tagala ülema korraldustele, välja arvatud linnad ja asulad, kus moodustati täitevkomiteed. Kogu vabastatud maa-ala kuulus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu haldusse. Diviiside sõjanõukogudesse ja iga Punaarmee polgu juurde määrati Eesti Tööraha Kommuuni esindaja, kes korraldas läbikäimist kohaliku elanikkonnaga.⁶

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Narvas ja

⁵ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 538, l. 1.

⁶ Sealsamas, s.-ü. 520, l. 10.

tema ligemas ümbruses asuti nõukogude aparaadi loomisele ka teistes kohtades, sedamööda kuidas need Punaarmee poolt vabastati.

Jõhvi jõudis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu volinik 14. detsembril ja tema juhtimisel viidi seal läbi nõukogude võimu administratiivorganite loomine ning revolutsioonilise korra organiseerimine. Töötava rahva algatusel isoleeriti Jõhvis rida aktiivseid valgekaartlikke tegelasi, võeti tarvitusele abinõud spekulantide ja viinaga hangeldajate vastu.⁷ Jõhvi alevi töötajad väljendasid oma kindlat poolehoidu nõukogude korrale. Töötava rahva koosoleku otsuses 15. detsembrist 1918 öeldakse: «Meie, Jõhvi alevi töölised, tervitame praegust poliitilist pööret, aru saades, et ainult meie oma tööraha nõukogude valitsus, kindla proletaarse diktatuuriga, võib tööraha kasusid kaitsta ja Eesti töörahvast parunite ja kodanlaste kurnamise ikke alt päästa.»

16. detsembri õhtul vabastasid Punaarmee eesti väeosad Rakvere ja juba järgmisel päeval pidas seal oma esimese koosoleku Virumaa täitevkomitee, mille esimeheks oli O. Palgi. Sellel koosolekul viidi läbi tööjaotus täitevkomitee liikmete vahel, arutati revolutsioonilise kaitsepolgu organiseerimist, otsustati arvele võtta kõigi valgetega koos põgenenute varandus jne. 18. detsembril kuulas täitevkomitee rahvamajandus-, toitlustus-, põllumajandus-, haridus- ja kontrrevolutsiooniga võitlemise osakondade juhatajate aruandeid ning võttis vastu rea otsuseid nõukogude korra kindlustamiseks ja töötajate olukorra parandamiseks.⁸

20. detsembri koosolekul otsustas täitevkomitee nationaliseerida kõik vabrikud ja need kiiresti tööle rakendada.

Virumaa täitevkomitee sai töötada võrdlemisi lühikest aega. Kuid vaatamata piiratud tegevusajale suudeti tööraha aktiivsel toetusel organiseerida nõukogude asutused paljudes Virumaa valdades, nagu Püssis, Kundas, Mallas, Maidlas, Varangul ja mujal.

31. detsembril toimus tööraha koosolek Ambla alevis Järvamaal, kus valiti täitevkomitee. Koosolek võttis üks-

⁷ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 430, l. 1.

⁸ Sealsamas, s.-ü. 745, l. 2.

meelselt vastu otsuse, milles tervitati Eesti Tööraha Kommuuni loomist, avaldati talle tänu töötavate hulkade vabastamise eest ning kriipsutati alla vene seltsimeeste suurt abi, kes ulatasid oma toetava käe eesti rahvale tema vabadusvõitluses.

Oma koosolekul 11. detsembril vabastatud Võrus otsustas Võru Ajutine Sõja-revolutsioonikomitee asuda nõukogude valimiste läbiviimisele maakonnas. Okupatsioonigaegsed vallavalitsused saadeti laiali. Tööraha poole pöörduiti üleskutsega osutada abi nõukogude organite loomisele kohtadel.

14. detsembril toimuski tööraha poolt valitud Võru linna ja maakonna täitevkomitee (esimees E. Leegen) koosolek. Nii linna- kui ka maakonna täitevkomitee juures moodustati administratiiv-, toitlustus-, rahva-haridus-, rahaasjandus-, majandus-, põllumajandus-, hoolekande- ja tööosakond. Juba esimestel koosolekutel asusid täitevkomiteed korraldama toitlustamist ja hindu ning muid tööraha olukorra parandamisega seoses olevaid küsimusi. Ühtlasi tehti algust äride ja tööstuste natsionaliseerimisega.⁹

19. detsembril ilmus Võru linna ja kreisi täitevkomitee häälekandja «Teataja» esimene number, milles kirjutati: «Kõik mõisad, metsad, põllud on Eestimaa piirides tööraha päralt.»

Võru linna töölisel võtsid vastu oma üldkoosolekul otsuse, milles öeldi: «Ära kuulanud sm. Rästa kõne praeguse silmapilgu kohta, tervitame meie, Võru linna töölisel, praegust poliitilist pööret, aru saades, et ainult meie oma tööliste karmi käe valitsus proletaarse diktatuuriga tööraha kasusid kaitsta ja töörahvast lõplikult parunite ja kodanluse kurnamise alt päästa võib. Meie tervitame Eesti tööraha vabastamist ja Eesti kommunistliku riigi loomist.»¹⁰

Kõikjal koondus töötav rahvas nõukogude võimu ümber, kes vabastas tööraha kurnamisest ja kaitses tema huve kõigil aladel. Koos mõisate natsionaliseerimisega kontrolliti ka üksiktalupidajate käitumist maatöölisega. Nii näiteks andis Mõniste valla revolutsiooniline komitee

⁹ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 645, l. 1—4.

¹⁰ Sealsamas, nim. 3, s.-ü. 316, l. 106.

käsu Sõoru talu omanikule maksmata jäetud karjase palk kohe ära tasuda.¹¹

24. detsembrist alustas J. Käsperti juhtimisel tegevust Eesti Tööraha Kommuuni Siseasjade Valitsus, kelle ülesandeks oli valla, alevi, maakonna ja linna täitevkomiteede töö juhendamine ja nende instrueerimine.

10. jaanuari 1919 ringkirjaga määras Siseasjade Valitsus maakondade täitevkomiteede koosseisu 8-liikmeliseks: esimees, sekretär, administratiiv-, rahvamajandus-, haridus-, ühiskondliku kindlustuse, sõjaväe- ja finantsosakonna juhatajad.¹²

Siseasjade Valitsuse süsteemi kuulusid ka Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu juures loodud kontrrevolutsiooniga võitlemise ja palkade komisjonid. Narva kontrrevolutsiooniga võitlemise komisjoni juhtis vana revolutsionäär, V. I. Lenini isiklikus kaitses teeninud kommunist O. Ellek, kelle energilise ja aktiivse töö tulemusena paljastati mitmed kontrrevolutsioonilised Nõukogude-vastased vandenõud.

Nõukogude asutuste töö juhtimiseks andis Eesti Tööraha Kommuuni Siseasjade Valitsus 28. detsembrist 1918 kuni 13. märtsini 1919 välja 23 mitmesugust määrust ja juhendit.¹³

Peale Narva, Viru- ja Võrumaa loodi nii maakondade kui ka valdade täitevkomiteed veel Tartu- ja Valgamaal ning Viljandi- ja Pärnumaa vabastatud aladel. Vabastatud Mõisakülas valisid töötajad 29. detsembril tööliste saadikute nõukogu, kes tervitas kommuuni keskvalitsust ja hakkas täide viima nõukogude võimu dekreete.¹⁴ Üldse suudeti täitevkomiteed organiseerida 126 vabastatud valdas.¹⁵

Nõukogude asutuste paremaks juhtimiseks kolis Eesti Tööraha Kommuuni Siseasjade Valitsus 9. jaanuaril 1919 Tartusse, kuna see linn asus vabastatud territooriumi keskel. Kuid juba 14. jaanuaril oli Siseasjade Valitsus sunnitud sealt vastase pealetungi tõttu lahkuma.

¹¹ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 702, l. 8.

¹² Sealsamas, l. 39.

¹³ Sealsamas, s.-ü. 64, l. 19.

¹⁴ Sealsamas, nim. 3, s.-ü. 761, l. 17.

¹⁵ Eesti NSV ajalugu. Tallinn 1957, lk. 394.

Kuni jaanuari lõpuni töötas Siseasjade Valitsus Võrus, kust 31. jaanuaril oli valgete liginemise tõttu sunnitud siirduma Pihkvasse.

Nõukogude võimu taastamise hõlbustamiseks Lõuna-Eestis moodustas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Erakorralise Eesti Tööraha Täitevkomitee, kes eesotsas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu liikme J. Mäega pidas 20. jaanuaril 1919 oma esimese koosoleku Valgas.¹⁶

Ühe raskema ja keerulisema probleemina seisis noore nõukogude võimu ees maaküsimus. Selle õigest lahendamisest olenes töötavate talupoegade ja maaproletariaadi laiade hulkade suhtumine nõukogude võimusse, sellest sõltus ka tööliklassi ja talurahva liidu tugevus.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu seisukoht maaküsimuses ilmneb tema poolt väljaantud dekreetides ja juhendites.

5. detsembril 1918 väljaantud dekreedis öeldakse: «Endiste sellekohaste dekreetide muutmiseks ja täiendamiseks ning lähemate korralduste avaldamiseni otsustab Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu:

1. Kõik mõisad tuleb rahva omanduseks võtta.

2. Seda toimetavad mõisakomiteed, mis kõigi mõisatööliste üleüldise koosoleku poolt valitud ja 3—5 liikmest koos seisavad.»¹⁷ Mõni kuu hiljem avaldatud juhendis selgitati, et «vähemaks majanduslikuks üksuseks maal on põllumajanduslikud (mõisa- ja külakommuunad) kommuunad».¹⁸

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu seisukoht maaküsimuses oli tollal järgmine: maa tuleb kuulutada nationaliseerituks — kogu rahva omanduseks. Mõisates peab looma kommuune ja nende juhtimise andma mõisatööliste poolt valitud mõisakomitee kätte, kes koos ringkonna põllumajanduse instruktoriga hoolitseks mõisa õige ning otstarbeka majandamise eest. Mõisa (kommuuni) paremaks juhtimiseks võib mõisakomitee palgata vastava eriharidusega instruktori-agronoomi.

¹⁶ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 3, l. 1.

¹⁷ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, lk. 7.

¹⁸ Sealsamas, nr. 2, lk. 7.

Kõiki eespool mainitud põhimõtteid maaküsimuses hakkas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ellu viima.

Mõisate ülevõtmiseks ja maaküsimuse korraldamiseks saatis kommuuni keskvalitsus kohtadele abiks ka puna-armeelaste ja madruste gruppe. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogude koosolekul 5. detsembril otsustati kutsuda naabervabariikidest välja kõik eestlased, kes on võimelised kaasa aitama maaküsimuse lahendamisel ning selle teostamisel kohtadel.

Esimeste ülevõetud mõisatena nimetatakse 4. detsembril Narva maakonnas Väike- ja Suur-Soldinot. Vaatamata rinde lähedusele, oli Narva maakonnas 12. detsembriks üle võetud 20 mõisat ning aasta lõpuks üle 50 mõisa.

Töötavad hulgad aitasid kõikjal kaasa nõukogude võimu kehtestamisele ja mõisate ülevõtmisele. Repniku küla elanike koosoleku resolutsioonis teatatakse: «Meie peame oma pühaks kohuseks viimase veretilgani kättevõidetud vabadusi kaitsta igasuguste kallaletungide eest, meie timukate ja igasuguste nurjatute eest, kes siia maani meie verevaevast elasid ja meie üle irvitasid.

Maa ja vabrikud töörahvale! Surm Eesti kodanluse valgekaartlaste salkadele! Elagu Eesti tööraha valitsus! Elagu Venemaa Föderatiivne Nõukogude Vabariik ja tema juhid!»¹⁹

Paljudes mõisates olid sakslased ja valgekaartlased teinud «puhta töö». Nii märgitakse Kukuruse mõisa ülevõtmise aktis: «Sügiskünd on kündmata jäetud. Rukis on mõisast sakslaste poolt ära viidud. Valged tahtsid n.-ö. viimast ära korjata, aga mõisa töömehed hakkasid vastu ja ei täitnud nende käske. Tööhobuseid viisid väevõimul ära 21, vankreid 9.»²⁰

Rohtla mõisa ülevõtmise akt on järgmine: «Valgekaardi poolt vilja ära viidud umbes 200—250 puuda ja kõik peksumasina rihtmud, peale selle 14 hobust ja vankrit.»²¹

Sakslased ja valgekaartlased laastasid ning riisusid paljaks ka paljud teised mõisad.

¹⁹ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, lk. 7.

²⁰ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 607, l. 15.

²¹ Sealsamas.

Valitud mõisakomiteed võtsid üle rea mõisaid ka Virumaal, Tartumaal ja mujal. Ainult 18. detsembrist 1918 kuni 2. jaanuarini 1919 võeti Virumaal üle 23 mõisat. Võru maakonnas jõuti natsionaliseerida üle 30 mõisa.

Suurt abi osutas kohapealsetele seltsimeestele Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vastutav organisaator J. Ikmelt, kes aitas töörahvast vallanõukogude ja mõisakomiteede loomisel, varanduste tööraha omanduseks ülevõtmisel.

Paremaks töö juhtimiseks jaotas Eesti Tööraha Kommuuni põllumajanduse osakonna kolleegium maakonnad jaoskondadeks. Nii loodi Narva maakonnas 5, Viru maakonnas 8, Tartu maakonnas 16 ja Võru maakonnas 8 jaoskonda. Jaoskond kujutas oma maa-alalt umbes kihelkonda ning sinna määrati 1 kuni 3 organisaatorit-instruktorit. Jaoskond jagunes ringkondadeks (vald), mis oli ühe põllumajanduse instruktori tegevusrajooniks. Organisaatori-instruktori ülesandeks oli organiseerida vallanõukogusid ja mõisakomiteesid, juhtida kohalikku poliitilist elu ning jälgida kommuuni dekreetide ja määruste elluviimist.

Sõjategevuseks vajalike mobilisatsioonide ja rekvireerimiste juures arvestas Eesti Tööraha Kommuuni valitsus põllumajanduse hädavajalikke tarvidusi. Nii oli ette nähtud, et hobuste rekvireerimisel jäetakse mõisatesse iga 10 tiinu kohta üks hobune. Neis mõisates, kus olid mingisugused tööstused (puu-, metsatööstus, aianus jne.), lubati jätta hobune 8 tiinu kohta. Taludes, kus olid head põllumaad, lubati jätta hobune iga 8 tiinu kohta, halbade maade puhul aga iga 5 tiinu kohta. Üsikutel väikemaapidamiste tarbeks lubati jätta hobune isegi 2 tiinu kohta. Kalameestele jäeti hobune iga nooda või muu püügiriista teenindamiseks.

Kariloomadest jäeti rekvireerimata kõik registreeritud suguloomad. Samuti jäeti iga 5 tiinu põllumaa kohta 1 lehm või selle asemel 6 lammast või 2 siga. Kui lehmad moodustasid perekonna peamise ülalpidamisallika, siis lubati jätta vastavalt perekonna suurusele ka 2 lehma.

Tööraha ühiseks varanduseks kuulutati ka kõik metsad ja ülestöötatud metsamaterjalid, mille omavoliline äratarvitamine oli rangelt keelatud. Metsade heakorra järelevalve jäi kohalike tööraha saadikute nõukogude

hooleks, kes pidid riigile kuuluvast metsast eraldama igale majapidamisele vajaliku osa kütte- ja tarbepuidu tagavarade soetamiseks.

Vaatamata sõjaolukorrale arvestas nõukogude võim igati põllumajandustöötajate vajadusi. Kaotati maa eest rendi maksmine ja kustutati põllupidajate tsaariaegsed võlad, mida aga kodanlik valitsus hakkas pärast sisse nõudma.

Tähtsaks ülesandeks nõukogude korra taastamisel oli ka tööstuse ja transpordi kordaseadmine.

Punaarmee poolt vabastatud territooriumil asus umbes üks kolmandik Eesti tööstusest. Nagu teada, ruineerus Eesti tööstus märgatavalt Saksa okupatsiooni ajal. Vabrikandid, kes koos okupantidega põgenesid välismaale, laastasid omakorda tööstusettevõtteid, mille tulemusena jäid töörahva valitsusele sageli ainult tühjad vabrikuruumid. Polnud toorainet. Töölistele oli palk maksmata jäetud.

Nagu mujal, nii ka tööstuses ja transpordis aitasid töötajad kõikjal ellu viia nõukogude korra poolt antud määrusi ja juhendeid. Tööliste algatusel võeti juba 1. detsembril 1918 arvele kõik Narva Kreenholmi tehastes asuvad valmis- ja toormaterjalid ning koostati nende kohta nimekiri. 2. detsembril toimus Narva Kalevi- ja Linavabrikus tööliste üldkoosolek, kus valiti vabrikukomitee. Nimetatud komiteesse valiti ühel häälel 14 kommunisti ja nende poolehoidjat. 6. detsembril palus Kreenholmi Manufaktuuri töölisvanemate nõukogu vabriku natsionaliseerida, sest see oli jäetud omanike poolt saatuse hooleks ning oli majanduslikult väga raskes olukorras.

12. detsembril avaldaski Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu dekreedid, millega «Kreenholmi vabrik ühes kogu «varandusega» loeti natsionaliseerituks. 23. detsembril, pärast vastavaid ettevalmistusi, kuulutati natsionaliseerituks ka Narva Kalevi-, Lina- ja Malmivabrik.

Narva tekstiilitööstused olid suurimaiks ettevõtteks, mis kuulusid Eesti Töörahva Kommuunile.

Vaatamata sõjaolukorra raskustele pühendas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu suurt tähelepanu tööstuse arendamisele ja tööliste olukorra parandamisele. Nii ku-

13. Narva Kreenhoimi vabriku natsionaliseerimine.

Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu otsuse järel 12. detsembrist s. a. loetakse Kreenhoimi vabrik ühes kõige varandusega, mõisate ja metsadega, mis Eesti piirides, natsionaliseerituks.

Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu esimees J. Anvelt.
Rahwamajandus walitsuse juh H Pöögelmann. Nõukogu asjaajaja J Käspert.
Narwas, 12. detsembril 1918 a.

Kommuuni Nõukogu dekreet Narva Kreenholmi vabriku natsionaliseerimise kohta

lutas Nõukogude Eesti valitsus 1. jaanuariks 1919 ainuüksi Narvas asuvate vabrikute finantseerimiseks 1 375 774 rubla. See summa kulus peamiselt Narva vabrikute korrastamiseks ning tööliste palkadeks. Peale selle krediteeriti Narva linna täitevkomiteed 485 137 rublaga.

Tööliste poolt valitud komiteed suhtusid täie vastutustundega ettevõtete juhtimisse. Narva masinaehitustehase komitee pöördus tööliste poole üleskutsega, milles öeldi: «Teatame sellega kõigile, et tehas ei ole enam Aasov-Mustamere Osahisuse omandus, vaid 23-nda detsembri dekree di järgi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt üle võetud ja sellega tööraha omandus.

Ühtlasi tuletame ka seltsimeestele meelde, et igaüks peab õigel ajal tööle ilmuma ja oma kätteantud tööd korralikult tegema ja oma juhatajate käskusid täitma, selle teadmise ga, et meie ei tööta enam kapitalistidele ega täida nende kukruid, vaid töötame kogu tööraha kasuks.»²²

Tööstusettevõtete natsionaliseerimisele asuti ka maa-kordades.

Kohe pärast Rakvere vabastamist avaldasid «Sakala» nahavabriku tööli sed soovi alustada tööd ning anda kogu oma energia nõukogude korra tugevdamiseks. Rakveres lasti tööliste poolt valitud komiteede juhtimisel käiku tärklisevabrik (13 töölisega), Kunda-Ärro elektri jaam (42 töölisega) ja lukksepatöökoda (6 töölisega). Lina-vabriku taastamisele asus 28 töölist. Kunda ja Aseri tehased olid valgekaartlaste poolt niivõrd laastatud, et

²² EKPA, f. 28, nim. 3, s.-ü. 321, l. 42.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ei suutnutki neid selle lühikese ajaga käiku lasta.²³

Tartus jõuti natsionaliseerida ja käiku lasta nahavabrik (40 töölisega), põllutööriistade vabrik, laevade remonditöökoda, vildivabrik, kondijahu jahvatamise vabrik ja 2 mööblitöökoda. Telefonivabrikus organiseeriti relvade parandamise töökoda.²⁴ Kõigis neis ettevõtteis viidi läbi töölistekomiteede valimised, kes aitasid kaasa töö õigele juhtimisele.

Võrus lasti käiku elektrijaam, lauavabrik ja trükikoda ning Rāpinas paberivabrik.²⁵

Rööbiti tööstuse organiseerimisega asus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu korraldama transporti.

1. detsembril peeti Narvas raudteel töötavate kommunistide koosolek, kus otsustati tervendada koosseisu ja valiti kollektiivide juhid. Edaspidi otsustati kokku kutsuda kõigi kommuuni raudteel töötavate kommunistide koosolek, et aidata kaasa transpordiolude parandamisele. Transpordi taastamisel osutasid vennalikku abi Vene SFNV töötajad, kes saatsid Eesti raudtee korrastamiseks kogunud kaadrit.

27. detsembril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid pagasiveo ja sõidupiletite müügi kohta raudteel. Dekreedid kohaselt võeti vastu pagasit kuni 6 puuda. Haigetel, vanadel ja väikeste lastega reisijatel lubati sõita harilikul piletil hinnaga magamisvagunites.

Ainuüksi 1918. aasta detsembris kulutati Eesti Tööraha Kommuuni valduses olevate raudteede korraldamiseks ja käigushoidmiseks üle 150 000 rubla.

Pärast ühe või teise maakoha vabastamist alustas seal tööd post ja telegraaf. Nii töötasid Võrumaal juba 24. detsembril posti- ja telegraafiasutused. Peale Võru töötas post ja telegraaf veel Antslas, Rāpinas, Vastseliinas, Põlvas, Kanepis, Rõuges, Verioral, Karulas ja mujal.²⁶

Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsusele kuulus peale tööstus- ja transpordiosakonna ka mereasjanduse osakond, kes juhtis lootside ja tuletornide tööd.

²³ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 358, l. 1—2.

²⁴ Sealsamas, l. 3.

²⁵ Sealsamas, l. 4.

²⁶ Sealsamas, nim. 3, s.-ü. 244, l. 1.

Mereasjanduse osakonnale kuulusid ka mõned jõelaevad, nagu «Flora», «London», «Narva» ja «Pavel». ²⁷ Mere ja teiste veekogude ääres hakati organiseerima kalurite ühistuid.

22. detsembril võttis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vastu otsuse vahetada esindajaid Vene SFNV Rahvamajanduse Valitsusega. 4. jaanuaril 1919 leidsidki aset läbirääkimised Vene SFNV rahvamajanduse rahvakomissari L. Krassiniga, mille sihiks oli majandusliku läbikäimise elavamaks muutmine. Arutati ka põlevkivi ühise töötlemise küsimusi. ²⁸

Vaatamata lühikesele tegevusajale ja tehnilise kaadri vähesusele suutis Eesti Tööraha Kommuuni valduses olev tööstus toota mõningaid hädavajalikke saadusi. Narva tekstiilitööstus andis rindele tarvilikku sidematerjali, presentu, kotte jm. ²⁹ Tekstiilitooteid kasutati ka vahetuskaubana Ukrainast saadud produktide eest tasumiseks.

Pärast Eestist evakueerumist suudeti Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu algatusel Petrogradis käiku lasta presendivabrik, mis rahaldas oma toodetega peamiselt rinde vajadusi.

Kogu rahanduslik tegevus koondati Eesti Tööraha Kommuuni Panga kätte, kes alustas oma tegevust Narvas 10. detsembril 1918.

Koos iseseisvuse tunnustamisega andis vene rahvas eesti töötajatele laenu 10 miljoni rubla ulatuses, mille 16. detsembril andis Eesti Tööraha Kommuunile üle Vene SFNV Rahvapank. Nimetatud summa saigi Eesti Tööraha Kommuuni Panga peamiseks tegevuskapitaliks ning selleks allikaks, millest finantseeriti väljaminekuid mitmesugustel rahvamajanduse aladel.

Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu tasuti ka sõjaväe tarbeks ostetud toiduainete eest. Näiteks ainuüksi 31. detsembril tasuti Voka ja Püssi vallast ostetud liha eest esimesele 51 200 ja teisele 36 735 rubla. ³⁰

Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsus andis välja määruse, mille kohaselt «kõik Eesti Tööraha Kom-

²⁷ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 405, l. 15.

²⁸ Sealsamas, s.-ü. 27, l. 4.

²⁹ Sealsamas, s.-ü. 292, l. 1—4.

³⁰ Sealsamas, s.-ü. 38, l. 7.

muuni valitsuse ja natsionaliseeritud asutused on kohustatud oma raha E. Kommuuna pangas hoidma». Määruse kohaselt oli ainult pangal õigus eelnimetatud asutuste väljaminekuid tasuta vastavalt Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt kinnitatud eelarvele.

Eesti Tööraha Kommuuni Pangas vajaliku krediidi avamiseks tuli asutustel saata oma eelarve keskrahvamajanduse osakonda, kus see koos Eesti Tööraha Kommuuni Kontrollvalitsuse esindajaga läbi vaadati. Pärast eelarve kinnitamist Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt avatigi asutusele või ettevõttele pangas vastav krediit. Sama teed pidid oma kohalike nõukogude kaudu käima ka maakondades ja valdades asuvad ettevõtted ning asutused.

Nii osutus Eesti Tööraha Kommuuni Pank tsentraliseeritud organiks, mille kaudu kõik ettevõtted ja asutused oma majanduslikke operatsioone teostasid.

Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu teostati ka ühtlase elatusraha väljamaksmist. 28. detsembril kuulutati välja dekreet 500-rublase elatusraha kehtestamisest igaks kuuks kõigile maa ja linna ettevõtete ning asutuste töölistele, ametnikele ja sõjaväelastele.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu põhjendas ühtlase elatusraha sisseseadmist sellega, et ta tahtis «kodanlist palgamaksmisviisi ära kaotada», kuid sattus sellise korraldusega kõikide töö võrdsustamisele, mis oli muidugi ekslik. Marksistlik-leninlik teooria õpetab, et kommunismi esimesel astmel kehtib põhimõte: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi», mis täiesti eitab kõigile ühesuguse tasu maksmist, arvestamata eriala, töö kvaliteeti ja hulka. Selline tasu maksmise süsteem võimaldas loodritel elada ausate tööliste arvel ning tekitas juba tol ajal töötajate hulgas rahulolematust.

Saksa okupatsioonivõimud olid takistanud igati koolide tegevust ja püüdnud sealt välja tõrjuda eesti keelt, et nii kergemini saksastada kogu eesti rahvast. Juba oma taaskehtestamise päevadest alates hakkas nõukogude võim hoolitsema õppiva noorsoo eest, et võimaldada neile kooliharidust emakeeles.

Et aidata kaasa eesti keele edasiarendamisele, loodi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu 8. detsembri koos-

olekul J. Lilienbachi juhtimisel eriline komisjon keeleküsimumste arutamiseks ning lahendamiseks.³¹

Narva maakonnas alustas juba detsembri esimestel päevadel haridusosakonna juhataja K. Raadiku juhtimisel tööd üle 60 kooli.³² Koolitööst kõrvaldati rahvast pimestavad usuõpetuse tunnid ning hakati välja töötama uusi nõukogulikke õppeprogramme.

Nagu nähtub dokumentidest, tegeles Eesti Tööraha Kommuuni asjaajamisosakond juba 2. detsembril Narva linna koolidele küttepuude, petrooleumi, üüri- ja õpetajate palgaraha muretsemisega.³³

Koolide töölerakendamine nõudis suurt organiseerimistööd ja tohutuid pingutusi, sest paljud koolimajad olid sõjatules hävinenud või lõhutud, õppevahendid kaduma läinud, puudusid õppejõud.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Kultuuri- ja Haridusvalitsuse juhtimisel loodi maakonna, linna ja valla täitevkomiteede juurde rahvahariduse osakonnad ning kõikides koolides algas õppetöö emakeeles.

Varsti pärast Võru vabastamist (17. detsembril) toimus ülemaakondlik õpetajate konverents, kus arutati abinõusid koolitöö paremaks korraldamiseks.

Peaaegu kõikjal, kus õpetajad olid kohtadele jäänud, aitasid nad nõukogude võimul korraldada hariduselu. Erandi moodustas ainult Tartu ülikool, kust olid lahkunud kõik Saksa okupantide poolt ametisse pandud professorid.

Tartu ülikooli komissariks nimetati matemaatik J. Sarv, kelle juhtimisel alustati töö organiseerimist. Ülikooli haiglate juhatamiseks valiti haigla personali üldkoosolekul komitee, eesotsas kirurg C. Primaga. 26. detsembril oli haiglates ravil 140 haiget. Toimus ka ülikooli teenistujate üldkoosolek, kus üksmeelselt toetati nõukogude võimu taaskehtestamist ja otsustati tööle tagasi võtta okupantide poolt vallandatud töötajad.³⁴

Igas suuremas keskuses alustasid tööd ka kultuurimajad, lektoriumid, raamatukogud jne. Narva Kreenholmi Manufaktuuri töölised vaatasid oma isetegevus-

³¹ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 2, l. 21.

³² Sealsamas, s.-ü. 610, l-d 4 ja 6.

³³ Sealsamas, s.-ü. 59, l. 1.

³⁴ Sealsamas, nim. 3, s.-ü. 687, l. 25.

kollektiivi ettekandes näidendit «Töölisasula». Tartu «Vanemuise» teatri kollektiiv palus, et teater arvataks tööraha kultuuri- ja haridusasutuste võrku.

Kultuuri- ja haridusvalitsuse juures avati kirjastuse osakond, mille tegevust hakkas juhtima J. Lilienbach. Tegevuse alustamiseks anti kirjastusele 120 000 rubla krediiti. See ei olnud muidugi ainuke toetussumma. Näiteks alates 7. veebruarist kuni 24. aprillini 1919 sai kirjastuse osakond 737 488 rubla.³⁵

Eesti keeles anti välja rida marksismi-leninismi klassikute töid.³⁶ Regulaarselt ilmusid ajalehed «Eesti Küti-väe Teataja», «Edasi» ja «Tööline». Peale eespool nimetatute ilmus ajalehti maakondades. Tavaliselt jagati ajalehti tööraha hulgas tasuta.

Ajalehtedes avaldati töötajate kirju ja ettepanekuid ning innustati rahvahulki võitlusele nõukogude võimu põhimõtete elluviimiseks. Ajalehes «Tööline» oli eri veerg pealkirjaga «Meie vead», kus töötavad hulgad võisid paljastada ja kritiseerida nõukogude asutustes töötavate ametnike vigu ning aktiivselt võidelda bürokratismi vastu.

Kultuuri- ja Haridusvalitsus tegi ettevalmistusi kunstivarade ja mälestusmärkide riikliku kaitse alla võtmiseks. Avaldatud määruses öeldi: «Linna, valla ja ale-vite tööraha nõukogude täidesaatvad komiteed on kohustatud kõiki abinõusid tarvitusele võtma, et mahajäetud mõisates, taludes ja majades kultuuriajaloolised ja kunstiväärtuslikud asjad kohalikkude nõukogude poolt kokku kogutaks ja alal hoitaks, kuni sellekohase ülemaaliise korralduseni.»³⁷

«Need varad, mida meie vaprad seltsimehed punaväelased nüüd oma verega töörahvale võidavad, on tuhandeaastase tööraha kultuuri töö vili,»³⁸ kirjutati Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu teadaandes.

Eesti Tööraha Kommuuni kunstikaitse toimkonna komissariks määrati kunstnik J. Koort, kes tööraha kul-

³⁵ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 461, l. 4.

³⁶ E. Sõgel. Eesti Tööraha Kommuuni ajajärgu kultuuri- ja kirjanduseiust. Eesti Tööraha Kommuun, Tallinn 1960, lk. 90.

³⁷ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, lk. 24.

³⁸ Sealsamas, lk. 18.

tuurilisele teenindamisele tõmbas kaasa ka teisi kunstnikke, kirjanikke ja näitlejaid.

Eesti Tööraha Kommuuni Kultuuri- ja Haridusvalitsus suutis vaatamata oma lühikesele tegevusajale päästa rea väärtuslikke esemeid. Nagu selgub J. Koorti allkirja kandvast tööaruandest, anti osakonna poolt üle Tartu ülikooli raamatukogule 7580 raamatut ja erilattu 5 kastitait kirjandust. Koguti ja võeti hoiule 558 portselan- ja keraamikaeset, 158 maali, 20 mappi joonistusi, gravüüre jne.

Kultuuri- ja Haridusvalitsuse juhtimisel korraldati kaadri ettevalmistamiseks rida kursusi ja instrueerimiskoosolekuid.

Hoolitseti ka rindevõitlejate kultuurilise teenindamise eest. Rindevõitlejatele korraldati kontserte, loenguid ja muid ettekandeid. Üheks aktiivsemaks esinejaks oli kunstnik-revolutsionäär E. Sõrmus, kes pühendas kogu oma talendi töörahva vabastamisele. E. Sõrmus pöördus ka noorsoo poole kodanliku Eesti tagalas: «Ma pööran sinu poole, Eesti noorsugu,» kirjutas ta. «Kes noor on, sel on vaimustust kõige suure ja kõrge vastu! Eesti töölisel, Eesti noorsugu, olge tervitatud! Head jälle nägemist kommunistlikus Eestis!»

Nõukogude korra taaskehtestamise esimestest päevadest alates püüdsid Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ja tema allasutused parandada hoolekande ja tervishoiu olusid, mis olid Saksa okupatsiooni ajal täiesti unarusse jäetud. Oma esimesel koosolekul Narva raekojas 29. novembril otsustas Eesti Tööraha Kommuun abi anda Narva vabastamisel sõja läbi kannatada saanud töörahvale. Samuti olid hoolekande ja tervishoiu küsimused ühed esimestest päevakorrapunktidest maakondade ja linnade täitevkomiteede koosolekuil. Narva linna täitevkomitee arutas juba oma teisel koosolekul materiaalse abi andmise küsimust. Samuti pöörasid sellele suurt tähelepanu ka täitevkomitee osakonnad. Narva linnas kulutati toetuste andmiseks töötajaile 1918. aasta detsembris üle 20 000 rubla.³⁹ 25. detsembril kutsuti Narvas tervishoiu toimkonna poolt kokku nõupidamine, kus arutati epideemiatega ja teiste haigustega vastu võitlemise abinõu-

³⁹ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 262, l. 8.

sid. Asuti haiglaid laiendama, neile sisseseadeid ja personali muretsema.

Ka Virumaa täitevkomitee organiseeris juba esimesel päeval pärast Rakvere vabastamist sotsiaalse hoolekande ja tervishoiu osakonna. Nimetatud osakond organiseeris kiiresti haigla ja varustas selle hädavajaliku sisseseadega ning meditsiinilise personaliga. Organiseeriti ka vanadekodu ning osutati abi okupantide poolt vangistatud kodanikele, kes olid vanglast vabanenud.

Nagu mujal, nii tunti ka Viru maakonnas suurt puudust kvalifitseeritud meditsiinilisest personalist. Kogu maakonna kohta oli Virumaal ainult kolm arsti, kaks velskrit, üks haigla ja kaks apteeki. Ei olnud ühtegi sünnitusmaja.⁴⁰ Kogu meditsiinilise personali olid taganevad valgekaartlased endaga kaasa viinud.

Niisugused olid Eesti Tööraha Kommuuni esimesed sammud majanduse ja kultuuri ülesehitamisel. Siinjuures peab märkima, et kogu ülaltähendatud tegevus toimus sõjaolukorras ja äärmiselt lühikese aja vältel, sest nõukogude võim sai püsida Narvas 50, Võrus 45 ning Tartus 20 päeva ja paljudes kohtades veelgi lühemat aega.

Eesti Tööraha Kommuuni tegevuse katkestas välismaiste imperialistide ja eesti kodanluse ühine pealetung.

---

⁴⁰ EKPA, f. 28, nim. 1, s. ü. 771. 1. 1.

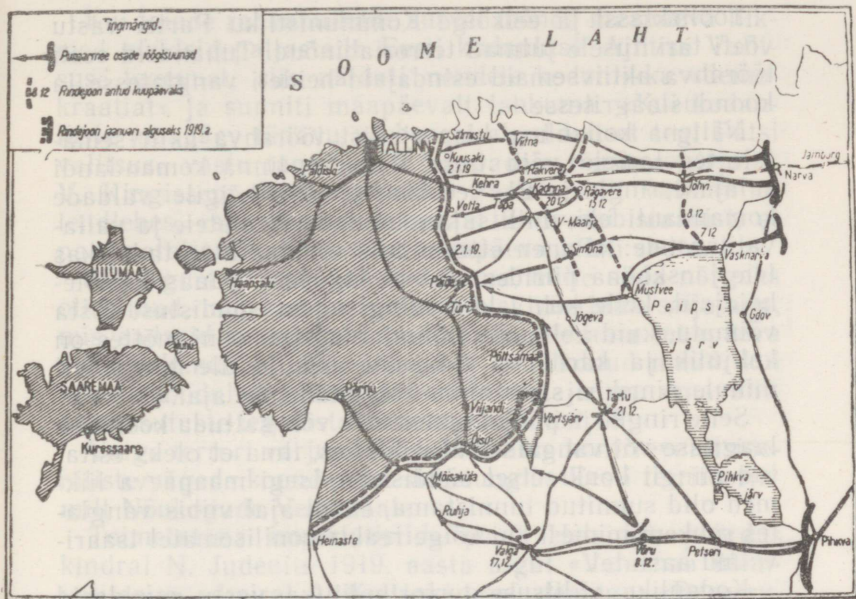
EESTI TERRITOORIUMI KASUTAMINE NÕUKOGUDE VENEMAA VASTASEKS INTERVENTSIOONIKS JA TÖÖRAHVA VÕITLUS SELLE VASTU

Inglise ja Ameerika imperialistide, balti parunite ning vene valgekaartlaste kaasabil õnnestus eesti kodanlusel 1919. aasta alguseks koondada Eesti territooriumile märkimisväärsed sõjalised jõud, keda tugevdati palgasõduritega ja Inglise laevastiku ning lennukitega. Jaanuari esimestel päevadel alustasid need kontrrevolutsioonilised väed pealetungi.

Eesti Tööraha Kommuun, kes ei olnud veel tegelikult läbi viinud üldmobilisatsiooni ning seetõttu puudusid sõjalised reservid, ei suutnud vastu seista sellele rahvusvahelise imperialismi ja eesti kodanluse poolt organiseeritud sõjalisele jõule ning oli sunnitud taganema. 9. jaanuaril vallutasid vaenlased Tapa.

10. jaanuaril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu töörahvale üleskutse, kus ta järjekordselt paljastas Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse rahvavaenulikku poliitikat, kes tööraha mahasurumiseks oli kutsunud Eesti territooriumile välismaiseid kontrrevolutsioonilisi vägesid. Inglise laevastiku ja balti parunite kõrval on ka «Soome lihunikud Eestisse jõudnud», öeldi üleskutses. «Igaüks, kes valmis on Eesti töölisi tappa, on ajutise valitsuse truim liitlane... Igaüks, kes tõesti tahab, et Eesti vabaneks, peab appi tulema, mitte sõnadega, vaid tegudega... Kõik töörahas sõjariistu!»

Valgekaardi ülekaalukate jõudude pealetungi tõttu ei õnnestunud kommuunil töörahvast vajalikul hulgal mobiliseerida ning tal tuli peatselt Eesti territooriumilt taganeda. 1919. aasta 19. jaanuaril vallutas vaenlane Narva. 31. jaanuaril langes Petseri ning päev hiljem Valga ja Võru. Nõukogude võim oli Eestis kukutatud, kui mitte arvestada mõningaid Kagu-Eesti valdu.

Olukord Eestis 1919. aasta algul

Suurem töotavate talupoegade ülestõus leidis aset küll veel 1919. aasta veebruaris Saare- ja Muhemaal, kus ülestõusnud püüdsid kehtestada nõukogude võimu¹, kuid kodanluse hambuni relvastatud karistussalgad koos välismaiste imperialistidega surusid veriselt maha töörahva revolutsioonilise liikumise. Vaatamata kaotusele oli Saaremaa ülestõus eesti kodanlusele ja tema välismaistele peremeestele tugevaks hoobiks. Saaremaa ülestõusu mõjul oli kodanlus sunnitud kiiruga läbi viima rüütelkonna mõisate riigistamise, et maa-andmise lubadusega meelitada enda poole osa töotavaid talupoegi. Ülestõus vähendas survet ka Eesti punastele kütipolkudele ning nõrgendas igati kodanluse tagalat.

¹ A. Sunila. Saaremaa töörahva ülestõus 1919. aastal. Tallinn 1954.

Töölisklassi ja eelkõige Kommunistliku Partei vastu võeti tarvitusele julmad terroriabinõud. Tuhandeid eesti töörahva aktiivsemaid esindajaid heideti vanglatesse ja koonduslaagritesse.

Näitena kodanluse klaperjahist töörahva aktiivsematele tegelastele võib tuua Rakvere linna komandandi salajase ringkirja 21. veebruarist 1919 kõigile valdade komandantidele, miilitsajaoskondade ülematele ja valla-valitsustele: «Panen ette minule viibimata teatada, kas teie jaoskonna piirides on seesuguseid punaste poolehoidjaid, kelle kohta küll mingisugust süüdistust tõsta võimatu, kuid kelle siinviibimine agitatsiooni mõttes on kahjulik ja kardetav. Sääraste isikute üle tuleb teil minule nimekiri sisse anda kõige lähemal ajal.»²

Selle ringkirja põhjal otsustades võis sattuda koonduslaagrisse või vanglasse ükskõik kes, ilma et oleks esitatud mingit konkreetset süüdistust. Isegi maapäeva liikmed olid sunnitud tunnistama, et tol ajal viibis vanglates rohkem inimesi kui kõige reaktioonilisematel tsaarivõimu aastatel.

Kodanliku valitsuse terroripoliitika vastu avaldasid protesti isegi kohalikud omavalitsused. Nii esitas Viljandi maavalitsus oma 1919. aasta 2. jaanuari kirjas kaebuse kohaliku komandandi kapten K. Riigovi peale, kes oli areteerinud «pantvangidena» ilma mingi põhjusega rea progressiivsemaid inimesi ja ähvardas neid maha lasta, kui linnas peaks «midagi juhtuma».³

Kaebusi esitati ka skautide pealiku H. Reissaare kohta, kes Viljandimaal vangistas «riigivastaseid» isikuid, sundides neid tasuta töötama oma renõimõisas. Samuti hakkas ta omastama sõjaväele rekviriceritud vilja.⁴ Samasugusest vägivaldsemisest teatati ka Tartu maakonnast, kus endine tsaarivalitsuse salapolitseinik A. Purri, kelle Ajutine Valitsus võttis oma teenistusse, viis läbi põhjendamatu areteerimisi, ignoreerides täiesti omavalitsusi.⁵ Analoogiline olukord valitses kodanluse kontrolli all oleval territooriumil ka mujal.

² Viktor Kingissepp. Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn 1946, lk. 117.

³ ORKA, f. 20, nim. 1, s.-ü. 6, l. 1.

⁴ Sealsamas, f. 2124, nim. 1, s.-ü. 3, l. 478.

⁵ Asutava Kogu protokoll 1919, I istungjärk, lk. 254.

Kui laiaide rahvahulkade survel mõned maapäeva liikmed püüdsid paljastada Eesti kodanluse Ajutise Valitsuse tegevust, siis näidati nendele kodanlikku «demokraatiat» ja sunniti maapäevalt lahkuma. «Kui kodanlaste maapäev tänavu veebruari algul katset tegi Pätsi valitsuse vastu tagumistele käppadele tõusta,» kirjutas V. Kingissepp Kommunistliku Partei poolt väljaantud lendlehes, «siis teatas telegraaf 2. diviisi staabist, et paar pataljoni valmis on, et maapäeva laiali saata.

Missugust maapäeva? Sedasama, mille süda nõrgaks oli läinud, nähes seda verevalamist väerinna seljataga, mis sadasid maatamehi ja töölisi sellesama maapäeva auks hukanud oli. See maapäev ei nõudnud muud, kui parajamõõdulist töörahva veristamist ja nn. omavalitsuse asutuste tegelaste mittetagandamist.»⁶

Valge terrori varjus jätkas kodanlus kontrevolutsiooniliste vägede koondamist sissetungiks Eesti territooriumilt Nõukogude Venemaale.

Toimetatuna imperialistide poolt Helsingi, pöördus kindral N. Judenitš 1919. aasta algul «Venemaa ülemvalitseja» admiral A. Koltšaki poole teatega: «Baseerudes Soome ja Balti kubermangudel avanes võimalus organiseerida bolševike vastases tegevuses uut rinnet...»⁷

See teade võeti A. Koltšaki poolt vaimustusega vastu ning N. Judenitšile eraldati suurem rahasumma vene valgekaartlaste koondamiseks.

Sealjuures ei arvestatud üldse eesti rahva tahte ega soovidega. Eesti rahva eitavat suhtumist vene valgekaartlastesse olid sunnitud tunnistama isegi valgekaartlikud kindralid. Nii kaebas üks N. Judenitši abilisi, Vene «Põhjakorpuse» komandör kindral N. Rodzjanko: «Eesti rahva seas on väga palju bolševikke ja nad suhtuvad «Põhjakorpusesse» mitte ainult umbusuga, vaid vihkamisega.»⁸ Kuid sellest ei hoolinud Eesti kodanlik valitsus ega ka välismaised imperialistid.

«Põhjakorpuse» varustamise võtsid põhiliselt enda hooleks Ameerika imperialistid. Kindral N. Rodzjanko arvates algas Ameerika abi saabumisega uus ajajärk

⁶ ORKA, Kommunistliku Partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

⁷ Г. Н. Караев. В боях за Петроград, Москва 1951, lk. 13.

⁸ Н. П. Родзянко. Воспоминания о Северо-западной армии. Берлин 1921, lk. 33.

korpuse elus. Ta kirjutas: «Nad täitsid täpselt oma lubadused. Varem määratud tähtajast saabus meile jahu ja pekk, mis ... andis võimaluse korpuse olemasoluks.»⁹

Ameerika diplomaadid ja sõjaväelised esindajad jälgisid ning abistasid samuti kodanliku Eesti sõjaväe loomist, mida kodanlusel pärast välikohtutega ähvardamist ja maa-andmise lubadusi oli korda läinud alustada. Nii telegrafeeris Ameerika saadik Stokholmist Washingtoni: «Eesti armee mobiliseerimine edeneb jõudsalt.»¹⁰

Suurt pahameelt tekitas rahva seas Soomest saabunud palgasõdurite tegevus. Juba 21. jaanuaril hoiatas Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse saadik Helsingis O. Kallas oma valitsust Tallinnas, et ei müüdaks Soome «vabatahtlikele» alkohoolseid jooke, kuna selle tarvitamine põhjustavat suuri skandaale. Kodanlus püüdis veeretada selle süü bolševikkudele, kes jootvat soomlasi nende väe nõrgestamiseks.¹¹ Isegi Ajutise Valitsuse peaminister K. Päts oli sunnitud Soome «vabatahtlike» vastu abi otsima. 1919. aasta märtsis kirjutas ta välisesindajale saadetud salajases kirjas: «Kas ei ole võimalik veenda Ameerika esindajaid, et nad aitaksid luua abivägesid Skandinaavia riikides (Rootsis, Norras, Taanis). Soome väed hakkavad end ülal pidama kui võidetud maal. Esineb röövimisi, rahvas ägab nende vägivalla all...»¹²

Peagi saabusid Rootsist «vabatahtlikud», kelle koosseisu iseloomustas Eesti kodanlik Ajutine Valitsus järgmiste sõnadega: «Alates kaardiväe ohvitseridest ja lõpetades huligaanidega.»¹³

Palgasõdureid toodi ka Taanist. Üheks aktiivsemaks «vabatahtlike» organiseerijaks Taanist oli Port-Kunda tsemenditehase peaaktionär A. Foss, kes oli muidugi huvitatud sellest, et tema käest ei libiseks eesti rahva ja tema maapõuevarade ekspluateerimise võimalused ega läheks kaotsi Kunda tehasest saadav puhaskasu.

1919. aasta 24. veebruaril saabus Inglismaalt järjekordne relvade saadetus — 20 000 vintpüssi, 300 kerge-

⁹ Н. П. Родзянко. Воспоминания о Северо-западной армии, lk. 33.

¹⁰ PRFR, 1918, Russia, Vol. II, lk. 859.

¹¹ ORKA, f. 31, nim. 1, s.-ü. 124, l. 15.

¹² Sealsamas, f. 495, nim. 1, s.-ü. 127, l. 49.

¹³ Sealsamas, f. 31, nim. 1, s.-ü. 8, l. 80.

kuulipildujat, 18 suurtükki, 30 autot ja muud varustust. Samal ajal hakati vene valgekaartliku «Põhjakorpuse» jõude suurendama ja koondama Nõukogude Venemaa piirile Narva rajooni.

Märtsis leppis kodanlus kokku ingeri kulakute esindajatega, kellest hakati formeerima Nõukogude-vastaseid üksusi.

Eesti kodanluse tegevus langes ühte välismaiste imperialistide soovide ja plaanidega. 12. märtsil teatas Ameerika riigisekretär R. Lansing: «Minu arvates peaksid saama Ameerikast tegelikku majanduslikku abi Eesti, Läti ja Leedu.»¹⁴ Rääkides abist, mõtlesid välismaised imperialistid eesti rahva äraostmisest mõnesaja tonni halvaks läinud heeringate, veriste sinelite ja muu riknenud kraami saatmisega, et teda selle hinnaga odava kahurilihana ära kasutada oma vallutusplaanide täideviimiseks.

Vaatamata suurtele lubadustele ja reklaamile, ei sattunudki sageli välismaistelt imperialistidelt saadud materjalid kodanliku «rahvaväe» rindesõduriteni, vaid see omastati juba staapides ja kodanluse ülemkihtidesse kuuluvate isikute poolt.

Entente'i imperialistid korraldasid Pariisis Balti riikide kodanlike valitsuste esindajate ning vene valgekaartlaste juhtide nõupidamise. Sellest nõupidamisest võtsid osa vene valgekaartliku põhjavalitsuse juht N. Tšaikovski, tuntud spioon-terrorist B. Savinkov, kindral N. Judenitši poliitiline nõuandja G. Kirdetšov jt. Nõupidamise eesmärgiks oli ühendada vene valgekaartlaste ja Balti kodanluse jõude kallaletungiks Nõukogude Venemaale.¹⁵

Peagi hakkas Eestisse saabuma Inglise ja Ameerika sõjaväelasi, diplomaate ja igasuguseid teisi «nõuandjaid».

20. märtsil teatas Eesti välisdelegatsiooni liige I. Poska Pariisist: «Ameerika komisjon oberst Greene'i juhtimisel lahkus täna Eesti ja Skandinaavia suunas. Komisjonil oli kolm ülesannet: sõjaline, toiteainetealane ja majanduslik.»¹⁶ 24. märtsil nõudis Ameerika sõjaväeline

¹⁴ PRFR, 1919, Russia, Washington 1937, lk. 673.

¹⁵ ORKA, f. 957, nim. 10, s.-ü. 45, l. 25.

¹⁶ Sealsamas, f. 31, nim. 1, s.-ü. 41, l. 5.

esindaja kapten Kranz Eesti kodanlikult valitsuselt aruannet maa majandusliku olukorra kohta, kusjuures peatähelepanu oli pööratud Eestist eksporteeritavatele materjalidele. Täpselt kuu aja pärast, 24. aprillil, nõudis teine ameeriklane kapten J. Miller uut aruannet. 10. aprillil saabus Eestisse uus Ameerika komisjon mereväekapteni J. Gade'iga eesotsas. Komisjoni tuleku põhjus ilmneb J. Gade'i kirjast kindral J. Laidonerile, kus ta tänab seda «huvitava sõidu» võimaldamise eest Narva rindele.¹⁷

23. aprillil teatas Eesti kodanliku valitsuse välisdelegatsiooni liige Londonist, et tema juures käib palju Ameerika ettevõtjaid, kes on huvitatud ärisidemete loomisest ja raudtee kontsessioonidest Eestis.¹⁸ 8. aprillil saabusid Eestisse Inglise peakonsul Baltimaades V. Bosanquet ja asekonsul Porter. 15. mail nõudis Ameerika sõjalise missiooni liige major Alvin Devereux ülemjuhatajalt kindral J. Laidonerilt saatjat lõunarindele sõiduks.¹⁹ 22. mail teatas välisdelegatsiooni liige H. Piip Pariisist, et sealt väljus Eestisse järjekordne Ameerika komisjon koloneli juhtimisel.²⁰

Kogu Eesti rinde sõitis läbi Ameerika suurtükiväe kapten Kranz, inspekteerides kontrrevolutsioonilisi väeosi. Erilist vaimustust olevat ta tundnud soomusrongide kahurite puhtusest. Valgekaartlasi tervitas ta sõnadega: «Olge julged, sest meie aitame teid, sest mis meie lubame, seda me teeme.»²¹

23. mail saabus Londonist 40-liikmeline Inglise sõjaline missioon kolonel S. Tallentsi juhtimisel.

Selline suur huvi Eesti territooriumi vastu ei olnud tingitud kaugeltki eesti rahva abistamise soovist, nagu seda püüdsid väita välismaised imperialistid ja ka eesti kodanlus. Välismaised imperialistid kavatsesid muuta kogu Eesti territooriumi Nõukogude-vastase interventsiiooni platsdarmiks ning eesti rahvast odavaks kahurilihaks oma anastuslike plaanide täideviimisel. Vaatamata sellele, et Eesti territooriumil ei asunud enam Eesti

¹⁷ ORKA, f. 495, nim. 10, s.-ü. 52, l. 23.

¹⁸ Sealsamas, f. 31, nim. 1, s.-ü. 152, l. 10.

¹⁹ Sealsamas, f. 495, nim. 10, s.-ü. 52, l. 50.

²⁰ Sealsamas, f. 31, nim. 1, s.-ü. 1956, l. 21.

²¹ «Päevaleht» nr. 116, 7. VI 1919.

punaseid kütipolke ega ka teisi Punaarmee väeosi, koon-
dati siin kontrrevolutsioonilisi jõude sissetungiks Nõu-
kogude Venemaale. «Kui juba sõdida, siis niihästi välisel
kui ka sisemisel rindel,» praalis tulevane peaminister
O. Strandmann «Estonia» kontserdisaalis korraldatud
Asutava Kogu valimiseelisel kihutuskoosolekul.

Välismaiste imperialistide kuuleka teenrina ei reagee-
rinud Eesti kodanlik Ajutine Valitsus Ungari Nõukogude
Valitsuselt 27. aprillil 1919 saadud raadiotelegrammile,
milles Ungari valitsus pakkus oma vahendust sõja lõpe-
tamiseks Nõukogude Venemaaga. Raadiotelegrammi
sisu oli järgmine: «Juba neli aastat kestnud karm sõda
on toonud Eesti rahvale kohutavaid kannatusi. Suur osa
meeselanikest on tapetud või sandistatud, lesed ja vaes-
lapsed hulguvad mööda maad, paludes armuande. Vaa-
tamata sellele, tekib mulje, et koledus ähvardab hävitada
ka seda osa rahvast, mis veel säilus. Noor Ungari valit-
sus peab oma kohuseks võidelda massilise tapmise vastu,
pakkuda sõdivatele maadele oma teeneid rahu sõlmimi-
seks. Seoses sellega meie pakume Eesti valitsusele oma
vahendust rahu sõlmimisel ja sõjalise tegevuse kohesel
lõpetamisel. Mitte ühtki tilka verd ei peaks rohkem vala-
tama.

Ungari välisasjade rahvakomissar
Béla Kun»²²

Eesti kodanlik Ajutine Valitsus, konsulteerinud oma
välismaiste peremeestega, jättis sellele raadiotelegram-
mile vastamata. Uus peaminister tööerakondlane
O. Strandmann teatas Asutavas Kogus avalikult, et ilma
Ameerika ja Inglise nõusolekuta ei sõlmi Eesti mingit
rahu.

Välismaised imperialistid olid kaugel rahu sõlmimise
mõttest, kuna seda sõda peeti nõukogude võimu kukuta-
miseks.

9. mail loodi Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Prant-
susmaa ja Itaalia valitsuste esindajatest komisjon, kes
pidi välja töötama «kõige paremad» ja «efektiivsemad»
abinõud võitluseks bolševismiga Baltimail. Peagi teatas
Ameerika delegaat H. Hoover komisjoni arvamuse, et

²² ORKA, f. 957, nim. 11, s.-ü. 110, l. 1.

on vajalik «saata Eestisse sõjaline missioon, kellele eraldatakse krediit, mida ta võib kulutada rahas ja materjalides». ²³ Edasi esitas H. Hoover missiooni ülesanded, mis pidid seisma «nõuandmises Eesti, Läti, Leedu valitlustele varustuse organiseerimise küsimustes ja kohalike vägede ning vabatahtlike ettevalmistamises...» ²⁴

Pärastine Ameerika president H. Hoover ütles nõukogude korra kukutamise ja Ameerika miljonäride privileegide taastamise plaanidest Venemaal rääkides, et «võti küsimuse lahendamiseks asub Eestis». ²⁵ «Küsimuse lahendamise» all mõistsid välismaised imperialistid muidugi kapitali võimu taastamist Venemaal.

1919. aasta kevadel alustaski välismaiste imperialistide poolt «Venemaa ülemvalitsejaks» kuulutatud admiral A. Koltšak pealetungi Siberist. Koltšaki pealetungi toetamiseks alustasid sõjategevust ka Baltimaades formeeritud kontrrevolutsioonilised väeosad, esialgse eesmärgiga vallutada Petrograd.

Pärast seda kui Petrogradis oli välisluure ja valgekaartlaste poolt läbi viidud mitu suuremat diversiooniakti, mis nende arvates pidid halvama linna kaitsevõimet, alustas 28. aprillil Soome territooriumilt pealetungi nn. Olonetsi vabatahtlik armee. Veidi hiljem, 13. mail, suunati Petrogradi peale ka Eesti territooriumile koondatud vene valgekaartlik «Põhjakorpus» koos kodanliku Eesti üksustega. Pealetungi toetasid Inglise laevastik ja õhujõud. Punaarmee tagalas organiseeriti Krasnaja Gorkas ja Seraja Lošadis kontrrevolutsiooniline mäss. Kodanliku Eesti laevastiku ülemjuhataja J. Pitka ja Inglise admiral W. Covan saatsid allaandmiseks ultimaatumi Balti mere sõjalaevastikule ja Kroonlinna merekindlusele.

Kuna Punaarmee peajõud olid tollal koondatud Koltšaki tagasilöömiseks, lootsid välismaised imperialistid ja vene valgekaartlased vallutada Petrogradi ja Balti mere sõjalaevastiku ning arendada edasitungi Moskva suunas.

Maikuul lämmatati rahvusvahelise imperialismi ühen-

²³ The Paris Peace Conference, 1919, Vol. IV, lk. 535.

²⁴ Sealsamas, lk. 763.

²⁵ Sealsamas, lk. 753.

datud jõududega nõukogude võim ka Lätis, mis võimaldas Läti territooriumi muuta Nõukogude-vastase interventsiooni platsdarmiks. Nõukogude võimu kukutamisele Lätis oli aidanud aktiivselt kaasa ka eesti kodanlus, kes saatis sinna oma väeosi.

Rasketes valge terrori tingimustes jätkas eesti töörahvas Kommunistliku Partei juhtimisel võitlust kodanluse vägivalla ja välismaise interventsiooni vastu.

Kodanluse sundmobilisatsiooni ajal levitati 1919. aasta jaanuaris Läänemaal käsitsikirjutatud lendlehti, milles kirjutati: «Seltsimehed! Milleks ajab meid praegu parunitest äraostetud ajutine valitsus kodust välja? Silmapilk on kätte jõudnud, seltsimehed, kus meie ise enesele kõik lubame, eneste üle valitseme. Aga mitte käputäis kapitalistlikke söödikuid. Meie ei värise nende sõjaseaduse väljakohtu ees. Meis seisab jõud kõigile rõhumistele ja kurnamistele lõpp teha! Seepärast maha sõda! Maha ajutine valitsus! Elagu tööliste-talurahva nõukogude valitsus!»²⁶

Väljaspool igasugust seadust olid muidugi kommunistid, kelledele peeti sagedasti ülelinnalisi haaranguid. Ent eesti töörahvas varjas neid hoolsalt kodanluse nuhkide eest. Kommunistide ennastsalgavat võitlust rahva parema tuleviku eest toetas tööliklassi ja kehvtalurahva kõrval ka töötav intelligents. Kujuka näitena võib siin tuua komponist professor A. Topmani käitumist, kes märtsikuu jooksul varjas «Estonia» kontserdisaali orelis V. Kingisseppa ja R. Vennikast. Professor Topman teadis väga hästi, et ta riskeerib oma eluga, kuid aitas siiski kaasa kommunistide poolt juhitud revolutsioonilisele võitlusele. Ka rida teisi fakte tõendasid, et eesrindlik eesti intelligents aitas kaasa töörahva vabastamisele kapitalismi ikkest.

12. märtsil kuulutasid Tselluloosivabriku töölised protestireigi ettevõtte juhtkonna vastu, kes kohtles töölisi väga julmalt.²⁷ Kapitalistid kasutasid kodanliku valitsuse ükskõiksust töökaitseaduste suhtes ja tarvitasid tööliste kallal tihti vägivalda. Nii toimus see sageli ka

²⁶ E. Laaman, J. Ernits. Enamlus Eestis, Tallinn 1930, lk. 149.

²⁷ ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 1a.

Tselluloosivabrikus. Kord sunniti vana töölist Leitenit parandama happetornis tekkinud riket. Kui Leiten nõudis selleks teatavate eeltööde tegemist, sest happetorn oli täidetud eluohtlike gaasidega, siis vanemmeister lükkas vana tööliste torni ja sulges tema järel ukse. Ebanimilikule kohtlemisele vastasid töölisel streigiga.

1919. aasta aprilliks kuulutas Eesti kodanlik Ajutine Valitsus välja Asutava Kogu valimised. Sellega püüdis kodanlus varjata oma terroripoliitikat ja katta seda «vaba» parlamendi petliku looriga.

Valge terrori all hakkas kannatama ka osa väikekodanlusest. Ajutine Valitsus oli rahva seas äärmiselt ebapopulaarne. Rahulolematuse signaale saabus kõikjalt üle riigi. Eesti kodanlik Ajutine Valitsus ei võinud enam jätta arvestamata rahva meeleolusid. Et oma positsioone kindlustada ja tõmmata kaasa ka väikekodanlust, kuulutati välja «vabad» valimised.

Valimistel olid esindatud 10 parteid: Hiiumaa kodanike partei, Eesti sotsiaaldemokraadid, Tööerakond, Saksa erakond Eestimaal, Maaliit, Kristlik Rahvaerakond, Rahvaerakond, Eesti sotsiaalrevolutsionäärid, Vene Kodanike Kogu ja Eesti Meremeeste Liit.

Kommunistlik Partei kutsus töölisi üles boikoteerima Asutava Kogu valimisi. Sel puhul väljalastud lendlehes kirjutas Kommunistliku Partei Eestimaa Keskkomitee: «Peab kas Eesti sotsiaaldemokraat (vähemlane) või totter või kelms olema, et kinnitada: Asutava Kogu kaudu võib võim töörahva kätte minna... Eesti valgekaartlased, palgatud rahvusvahelised lihunikud, tsaarimeelne valgekaart ja Balti polgu parunid ei ole mitte selleks püssi kätte võtnud, et töörahvas nende seljataga pääseks valitseva klassi seisukohale!... Peale kahevahel kõikuvate sotsiaalrevolutsionääride lähevad Asutavasse Kogusse ainult need, kes selles klassisõjas valgete leeris seisavad ja töörahvast risti löövad.»²⁸

Kommunistliku Partei Eestimaa Keskkomitee avaldas V. Kingissepa poolt koostatud «Ristilöödud töörahva nimekirja», kus olid ära toodud rea aktiivselt töörahva huvide eest võidelnud seltsimeeste nimed, kes olid eesti

²⁸ ORKA, Kommunistliku Partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

kodanluse ja välismaiste imperialistide poolt tapetud. Nimekirjas olid: «Linder, Leopold, endine Kunda tööline ja Rakvere täidesaatva komitee liige 1917/18. aastal, hukati valgete poolt kui kommunist.

Kippar, endine Rakvere (Viru) täidesaatva komitee liige — tapeti ühes vennaga Illuka valgekaartlaste poolt. Schütz, Julius ja Kuppar Johannes, «Dvigateli» töölised, 1918. aastal Tallinna tööliste saadikute nõukogu liikmed — lasti Tallinna sõjaväljakohtu otsusel maha.

Arbon, Eduard, valaja Krulli vabrikust ja Mölder Eduard, Rotermanni tehase tööline — Eesti valgekaardi, maaliitlaste ja sotsiaaldemokraatide valitsuse veretöö ohvrid, inglaste ja valgevalitsuse vastasel meelevaivaldusel 17. detsembril 1918 Tallinna raatuse ees...»

Nimekirja lõpus oli märkus: «Seltsilised! Pange valimistel ümbrikusse see nimekiri. Kellel seda ei ole, kirjutagu sedelile — «Ristilöödud töörahva nimekiri nr. 11» või ainult «11».

Maha lihunikkuude Asutav Kogu! Elagu töörahva revolutsioon!»²⁹

Vaatamata terrorile leidis eesti kodanlus sadu selliseid nimekirju oma valimiskastidest.

Eraldi hoiatas Kommunistliku Partei lendleht töörahvast sotsiaaldemokraatide eest. «Nende kätel on töörahva vereplekid. Nad astusid Pätsi valitsusse, et kodanlusele võimalikuks teha võitluse töörahva vastu.

Nad kuulutasid maaliitlaste, «rahva» erakonna ja tööerakonna sõjaseaduse välja, mis töörahva peal lasub ja kodanlusele kõik vabadused jättis. Nad löid sõjaväljakohtud, mis ainult töölisi, maatamehi ja väikemaapidajaid tapavad ja sunnitööle mõistavad. Nemad andsid oma õnnistuse Soome ja Rootsi lihunikkuude kutsumisele. Nende valitsuse päevil olid parunid ja rahvanülgijad puutumatud, nagu praegugi. Kapitalistide eraomandus jäi puutumatuks. Töötatööliste jaoks jätsid nad nälgimisvabaduse. Tsaari seadusandluse panid nad uuesti maksma.»

Eesti kodanlusele oli Asutavat Kogu vaja kui sirmi töörahvavastase poliitika läbiviimisel. Kandideerida ja agitatsioonitööd teha oli lubatud ainult kodanlikel ja

²⁹ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 565, l. 11.

väikekodanlikele parteidel. Kommunistliku Partei Eesti organisatsioon oli surutud põranda alla ega saanud teha küllaldast selgitustööd Asutava Kogu kodanliku olemuse kohta. Enne Asutava Kogu valimist suleti ka Eesti Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääle». Valimistel saavutasid suure võidu sotsiaaldemokraadid (sotsid), kellel läks korda rahvast petta, nagu võitleks nende partei sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise eest, mõisamaade jagamise eest, valge terrori lõpetamise eest jne. Neid lubadusi sotsid muidugi ei kavatsenudki täita.

Niihästi sotsiaaldemokraatidel kui ka teiste parteide esindajatel läks korda rahvast petta, nagu oleksid valge terrori läbiviijaiks Ajutises Valitsuses olnud ainult maaliitlased. Sealjuures muidugi vaikiti, et kuni 1919. aasta veebruarini kuulusid valitsuse koosseisu ka sotside esindajad.

Valimised toimusid 5.—7. aprillil 1919 ja neist võttis osa 457 000 kodanikku. Hääled ning mandaadid jagunesid parteide vahel järgmiselt:³⁰

Sotsiaaldemokraadid	— 152 341	häält	— 41	kohta
Tööerakond	— 114 879	„	— 30	„
Rahvaerakond	— 94 892	„	— 25	„
Maaliit	— 29 989	„	— 8	„
Sotsiaalrevolutsionäärid	— 26 536	„	— 7	„
Kristlik rahvaerakond	— 20 139	„	— 5	„
Saksa Erakond	— 11 462	„	— 3	„
Vene Kodanike Kogu	— 5 765	„	— 1	„
Hiiumaa Kodanike Partei	— 1 090	„	— —	„
Meremeeste Liit	— 795	„	— —	„

457 903 häält — 120 kohta

Valimised tõid võidu väikekodanlikele parteidele, võrdlemisi suure kaotuse osaliseks said neist ainult sotsialistid-revolutsionäärid. Kommunistlik Partei avaldas lendlehe «Eesti sotsialistide-revolutsionääride partei sõnad ja teod», milles paljastas selle partei kodanlust

³⁰ Andmed võetud K. Siilivase väitekirjast «Eesti töörahva võitlus imperialistliku interventsiooni ja kodanliku diktatuuri vastu kodusõja aastail (1918—1920)» ptk. II, § 7.

teenivat iseloomu. Esseerid kuulutasid end sõnades küll töörahva huvide kaitsjaks, kuid tegelikult ei võtnud nad midagi ette töörahva vere valamise takistamiseks, Nõukogude-vastase interventsiooni lõpetamiseks ja nõukogude võimu taaskehtestamiseks Eestis. «Revolutsiooniline sõnakõlks huultel ja kodanluse ees nõtkuvad põlved»³¹ — selliselt iseloomustas V. Kingissepp sotsialistide-revolutsionääride parteid.

Revolutsiooniline töö Eestis oli äärmiselt raskendatud. Eesti bolševikud, kes olid sunnitud töötama rasketes terroritingimustes, paljastasid siiski väsimatult eesti kodanlike natsionalistide rahvavaenulikku palet. Partei kasutas töölisliikumise juhtimisel illegaalse tegevuse kõrval ka kõiki legaalseid võimalusi, eriti ametiühinguid. Ametiühingute kaudu organiseeris partei kodanluse vägivalla vastu demonstratsioone ja streike. 1. mail kutus Kommunistlik Partei tähistama tööliklassi rahvusvaheliste jõudude solidaarsuse demonstreerimise päevana. «Punane kütt väerinnal ja töörahvas Eestis, otsustavatele tegudele! Ka Eesti kodanlus peab surmaunde suikuma! Maha kodanlik vabariik! Elagu Eesti Töörahva Kommuun!», öeldi sel puhul väljaantud Keskkomitee lendlehes.

Eesti kodanlik valitsus keelas 1. mai puhul ära igasugused meelevaldused ja kogunemised. Kodanluse truud liitlased sotsiaaldemokraadid manitsesid töölisi 1. mail kodus pühitsema. Vaatamata kodanluse keelule ja sotside manitsustele ilmusid ka Tallinna töötajad tänavaile. Kindralstaabi teadete kogumise osakonna ülema abi kapten H. Veem raporteeris 1. mail kindralstaabi ülemale, et «... leidsin rahva kogu, kes kõik oma tähelepanu oli tööliste maja peale juhtinud, kus seitse kuni kaheksa punast lippu lehvisid igasuguste pealkirjadega tööliste ühinemise mõttes. Palkoni peal seisid isikud, kellelt rahvas nähtavasti kõnet ootas.» Kodanluse nuhk ruttas muidugi abi järele ning teatas hiljem truualamlikult oma ülemustele rahva laialiminekest. Kuid vaevalt jõudsid väeosad ühes kohas töölised laiali ajada, kui tuli juba uus teade rahvakogunemisest teises kohas.

³¹ ORKA, Kommunistliku Partei Eestimaa Keskkomitee lendleht nr. 6.

Eesti kodanlik valitsus mobiliseeris kõik käepärast olevad Kaitseliidu üksused demonstrantide laialiajamiseks.

1. mail alustasid Tallinnas streiki kõik trükikodade töölised. Streik kestis kuni 15. maini. 7. mail puhkes streik Krulli tehases. Töölised nõudsid töötingimuste ja palgaolude parandamist, kollektiivlepingute sõlmimist jne.

Kui 13. mail algas Eesti territooriumilt kontrrevolutsiooniliste vägede pealetung Nõukogude Venemaale, muutus iga streik nende tagalas (ka majanduslik) oma sisult poliitiliseks ning kutsus esile kodanluse erilise viha. Trükitöölise streik põhjustas diskussioone isegi kodanluse Asutavas Kogus, sest streigi tõttu ei ilmunud kodanlike parteide ajalehed ja katkes paberraha trükkimine. Kodanliku valitsuse sotsist siseminister A. Oinas oli sunnitud Asutavas Kogus kadedusega tunnistama, et «ainuke ajaleht, mis Tallinnas vahepeal ilmus, oli põrandaalune «Kommunist»». ³²

9. mail arutas Eesti kodanlik valitsus streigi küsimust ja otsustas töölisklassi revolutsioonilise võitluse tõkestamiseks militariseerida kõik ettevõtted. Selleks moodustati komisjon sõja-, sise- ja kohtuministrist vägede ülemjuhatajaga eesotsas. Ülemjuhataja saatis karmid streigikeelud kõigisse ettevõtteisse, ähvardades töölisi streigi puhul sõjaväljakohtuga. Komisjoni kohustati uurima ka Ametiühingute Kesknõukogu tegevust ja «tarvilikul korral sammusid astuma». ³³ «Sammusid astus» eesti kodanlus kohe. Ööl vastu 10. maid areteeriti Ametiühingute Kesknõukogu liikmed ja terve rida ettevõtete streigikomiteesid. Nende terroriabinõudega lootis eesti kodanlus hirmutada töölisklassi ja kasutada teda sõnakuulelikult oma sõjalisteks eesmärkideks.

10. mail lasksid Kommunistliku Partei Eestimaa Keskkomitee ja Tallinna Komitee välja lendlehe. Lendlehes kutsuti töötajaid üles üldstreigile. «Uus palgatariif, kollektiivne leping, kõikide streigikomiteede, ametiühingute juhatuste ja kesknõukogu liikmete vabastamine, kes 9. maist alates vangi võetud — see olgu kogu Eesti proletariaadi nõudmine selles üldstreigis!» — kirjutati lendlehes.

³² Asutava Kogu protokollid, I. istungjärk, 1919, lk. 647.

³³ ORKA, f. 31, nim. 1, s.-ü. 65, l. 1.

Tööliskollektiivid reageerisid otsekohe Kommunistliku Partei üleskutsele. 12. mail alustasid streiki Tallinnas Balti Puuvillavabriku, Krulli, Noblessneri, Pitka töökodade, Siegeli, «Dvigateli», Tselluloosivabriku, Vene-Balti tehaste, nahavabriku ja teiste väiksemate ettevõtete töölised.³⁴ Töölised nõudsid areteeritud seltsimeeste vabastamist, palkade tõstmist, kollektiivlepingute sõlmimist ja muid muudatusi tööliste olukorras.

15. mail kuulutasid Tallinnas 26 ametiühingut boikoti sotside lehele «Sotsiaaldemokraat», sest see toetas oma kirjutistes kodanlikku valitsust ja lõhestas töölisklassi ühtsust.

Eesti kodanlusel ei jätkunud küllaldaselt jõudu üldstreigi mahasurumiseks ning ta oli sunnitud reas küsimustes tööliste organiseeritud nõudmistele järele andma. Suurem osa trükikodasid sekvesteeriti tsaariaegse 1916. aasta seaduse alusel ja töölistega sõlmiti valitsuse vahendusel kollektiivlepinguid ning töölisorganisatsioonide juhte hakati vabastama vanglast.

Välismaiste imperialistide hoolitsus Eesti territooriumil koondatud kontrrevolutsiooniliste vägede eest jätkus. Sellest kampaaniast sunniti suurriikide survele osa võtma ka väiksemate kodanlike riikide valitsusi. Nii nõudis Ameerika «majandusdiktaator» H. Hoover oma telegrammis Taani valitsuselt, et viimane kiirustaks vilja väljasaatmisega kodanlikule Eesti valitsusele³⁵ (muidugi vastava tasu eest).

Eesti territooriumil asuvate kontrrevolutsiooniliste vägede varustamist välisimperialistide poolt püüti igati varjata, selleks otsiti mitmeid kõrvalteid. «Jätkame läbirääkimisi Euroopas asuva Ameerika sõjavarustuse likvideerimise komisjoniga,» teatas eesti kodanluse välisdelegatsioon Pariisist. «Et Ameerika seaduste kohaselt võib sõjavarustust müüa ainult liitlastele, või erafirmadele, siis mõtleme luua fiktiivse aktsiaseltsi, kes ostaks need materjalid ja kohe saadaks edasi meie vabariigile. Esialgu lubati kuni 3 miljoni dollari eest riideid, suhkrut, soomusautosid ja muid masinaid.»³⁶

³⁴ ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 1b.

³⁵ Sealsamas, f. 20, nim. 1, s.-ü. 72, l. 57.

³⁶ Sealsamas, s.-ü. 169, l. 1.

Peagi loodi fiktiivne aktsiaselts «Revalis», mille kaudu Ameerika imperialistid varustasid Eesti territooriumil formeeritud sõjavägesid relvadega, lahinguvarustusega, toiduainete ja muu vajalikuga. Samasugused fiktiivsed aktsiaseltsid kontrrevolutsiooniliste sõjavägede varustamiseks loodi ka Läti ja Leedu territooriumil.

Fiktiivsed aktsiaseltsid olid üheks abinõuks, mille kaudu Ameerika imperialistidel õnnestus Baltimaade rahvaid endist sõltuvusse viia ja neid ära kasutada oma anastusplaanideks. Vastavalt lepingule pidi Eesti kodanlik valitsus võtma vastu kõik Ameerika imperialistide poolt saadetud kaubad. Tai ei olnud õigust kaasa rääkida isegi hinna ja hulga suhtes.³⁷

Sageli saatsid Ameerika ärimehed ja ka sõjaväeasutused riknenud kaupa, millest vabaturul ei olnud võimalik lahti saada. Nii saadeti Eestisse remonti vajavaid autosid, maailmasõja lahinguis langenutelt ja haavatutelt ära korjatud veriseid sineleid, riknenud toiduaineid jne. Suurt kõneainet tekitas suure koguse kuivatatud kartulite Tallinna saabumine. Kuna Eesti on tuntud kartulikasvataja maana, oli isegi kodanluse valitsuse rahaminister J. Kukk sunnitud avalikult tunnistama: «Praegu on seltskonnas sellest õige palju juttu, et meie Ameerikast oleme kartulit ostnud, kuna meil neid ometi tarvis ei ole. Meie ei ostnud neid ka mitte seepärast, et meil neid tarvis oleks olnud, vaid seepärast, et meile ilma nendeta teisi materjale poleks müüdnud.»³⁸

Eesti territooriumi ja rahva kasutamist oma anastusplaanides püüdsid välismaised imperialistid reklaamida kui «abi» eesti rahvale. Välismaiste imperialistide abi paljastas V. Kingissepp oma brošüüris «Wilsoni heeringa eest». «Ameerika aitab meid! Inglismaa aitab meid! Vägevad liitlased aitavad meid!», kirjutab V. Kingissepp. «Ja — nad on «meid» aidanud. Nad on sõjamoona saatnud. Muidugi mitte muidu, vaid «õiglase» turuhinnaga! Aga selle eest on Eesti valgevägi pidanud võitlema. Selle eest on sunniviisil valgeväkke mobiliseeritud Eesti töörahva pojad pidanud oma verd valama, oma proletaarlaste kätega proletaarset revolutsiooni kägistama!

³⁷ ORKA, f. 20, nim. 1, s.-ü. 64, l-d 31—35.

³⁸ «Päevaleht» nr. 178, 22. VIII 1919.

Wilson vahetab oma heeringaid aurava inimese vere vastu!»³⁹

Eesti territooriumil asuva tööstuse jättis kodanlus välismaiste imperialistide valdusse. Nagu teatas Ajutise Valitsuse tööstusminister, oli Eestis registreeritud 200 ettevõtte ümber, kusjuures «suuremad nendest on enamasti võõraste aktsiaseltside, keskmised ja väiksemad osalt eestlaste käes, kuid suur osa endistest vabrikutest on aga tööta, ning töötatöölise arv on suur...»⁴⁰

Töö- ja Hoolekandeministeerium iseloomustas olukorda tööstuses järgmiselt: tekstiilitööstuses puudus tooraine ja küte, puudus turg ja välisvaluuta. Paberi- tööstuses puudus toormaterjal, küte, töölisel, transport, puudus eksport Venemaale. Keemiatööstuses puudus tooraine ja küte, puudusid tellimused, tööd segas mobilisatsioon. Samasugune olukord valitses ka puu-, naha-, metalli- ja teistel tööstusaladel.⁴¹

Eriti raskesse olukorda sattusid tööstustöölised. Nii loeme 1919. aasta keskel koostatud Töö- ja Hoolekandeministeeriumi märgukirjast, et «olemasolevate teadete järele oli tööliste ülemarv nelja viimase aasta jooksul kõikides era ettevõtetes Eesti vabariigi piirides (ilma Saaremaata ja Valga linnata — Ü. T.) 51 739. Märtsikuus s. a. toimepandud ankeedi järele oli tööliste arv era ettevõtetes 14 752, seega langemine 71,5%». ⁴² Tallinna linnas oli tööliste arv langenud üle 80 protsendi. 1919. aasta esimesel poolel oli registreeritud töötatöölisi Tallinna, Tartu, Narva, Valga ja Kuressaare tööbörsides 22 381 inimest. Sama aja jooksul suudeti tööle suunata ainult 6007 inimest ja needki peamiselt lühiajalistele heina- ja muudele põllutöödele.⁴³ Kuid ka neil, kes leidsid tööd, olid niivõrd madalad palgad, et nad elasid oma perekondadega suurtes majanduslikes raskustes.

Eesti kodanlik valitsus koondas kõik majanduslikud ressursid Nõukogude-vastase sõjakäigu läbiviimiseks. Vaatamata sellele, et tööstusettevõtetes oli kehtestatud

³⁹ V. Kingissepp. Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn 1953, lk. 29.

⁴⁰ Asutava Kogu protokollid, I. istungjärk, 1919, lk. 175.

⁴¹ ORKA, f. 1581, nim. 1, s.-ü. 15, l. 2.

⁴² Sealsamas, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 1.

⁴³ Sealsamas, l. 1 ja lisatabel nr. 4.

sõjaseadus, alustasid Tallinna raudteetehaste töölised 27. juunil oma olukorra parandamiseks streiki. Töölised nõudsid leivanormi suurendamist ja tasuta sõidupileteid töölkäimiseks. Kodanlik valitsus ei suutnud streiki murda muude abinõudega kui streikijate mobiliseerimisega sõjaväkke.

Rida streike toimus ka väljaspool Tallinna. Juuni algul alustasid streiki Port-Kunda turbaraba töötajad. Streigi lõpetamiseks oli maakonnavalitsus sunnitud turbatööstuse eraomanikelt üle võtma ja osaliselt tööliste nõudmised rahuldama.

Juunikuu kestel toimus kaks streiki ka Jõõpre turbarabas.

Et lüüa streigivõitlust, mida töölised alustasid oma elutingimuste parandamiseks, areteeris kodanlik valitsus 3.—4. juuni ööl 6 Ametiühingute Kesknõukogu liiget, tappes nendest sealjuures nõukogu liikme A. Saaritsa.

Partei Tallinna Komitee otsustas koos suuremate tehaste kollektiivide esindajatega oma illegaalsel koosolekul, et tuleb organiseerida protestistreike ning nõuda areteeritud seltsimeeste vabastamist.

Kommunistide algatusel loodi Tallinnas streigikomiteede keskkomitee, kes avaldas 6. juulil üleskutse, kus öeldi: «Seltsimehed Tallinna tehaste, vabrikute ja töökodade palgaorjad! Eesti vabariigi valitsus pani kinni Ametiühingu Kesknõukogu liikmed ja vabrikute töölisvanemad, keelas ära proletariaadi «Töö Hääle» ilmumise, ei luba üldist tööliste hääletust streigi küsimuses toime panna... Seepärast kuulutab Tallinna tehaste ja vabrikute streigikomiteede keskkomitee esmaspäeval, 7. juulil välja üldise streigi.

Meie nõuame kõikide areteeritud seltsimeeste vabastamist! Meie nõuame tööd ja leiba.»⁴⁴

Protestistreigist võtsid osa «Dvigateli», Wiegandi, Tselluloosivabriku, Noblessneri, Mayeri ja teiste ettevõtete töölised. Eesti kodanlik valitsus oli sunnitud tööliste ühise nõudmise tagajärjel areteeritud seltsimehed vabastama. Seega oli eesti kodanlus järjekordselt sunnitud järele andma tööliste nõudmistele. Kodanluse enda

⁴⁴ EKPA, f. 24, nim. 30, s.-ü. 2, l. 3.

andmeil toimus Saksa okupantide lahkumisest alates kuni 1919. aasta juulini 8 poliitilist streiki 19 187 osavõtjaga. Üldse ulatus poliitilise iseloomuga streigipäevade üldarv 45 100 päevani, mis oli märkimisväärseks löögikodanluse sõjaplaanide elluviimisele. Sama aja jooksul toimus 4 majandusliku iseloomuga streiki 1592 osavõtjaga ja 9957 streigipäevaga.⁴⁵

1919. aasta kevadel õnnestus Kommunistlikul Parteil G. Kreuksi ja R. Vakmanni juhtimisel organiseerida kodanlikus armees illegaalseid organisatsioone, kes viisid läbi revolutsioonilist selgitustööd sinna mobiliseeritute seas. Lendlehtedes ja suulistes vestlustes paljastasid bolševikud Eesti kodanliku valitsuse rahvavastast poliitikat, selgitasid käimasoleva sõja klassiiseloому ja kodanluse vägede töörahvavastast võitlust. Tallinna garnisonis, eriti kooliõpilastest moodustatud allüksustes, viisid revolutsioonilist selgitustööd läbi A. Vaarandi, O. Sepre, P. Simpson, J. Maasikas jt., sõjakooli kursantide seas J. Reesen.

Üha tugevamaks muutus rahulolematuse «rahvaväe» sõdurite hulgas. Nii keeldusid 1919. aasta aprillis Narva all lahingusse minemast mitme 4. ja 5. polgu allüksuse sõdurid.

Kallaletung Nõukogude Venemaale kutsus kodanlikus sõjaväes esile arusaamatusi ja proteste. Sõduritele muutus üha selgemaks sõja ebaõiglane eesmärk ning nad keeldusid oma verd valamast välismaiste imperialistide ja eesti kodanluse huvides.

Üks suuremaid protestimeeleavaldusi Nõukogude vastase interventsiooni vastu toimus Tartus 2. diviisi tagavarapataljonis, kus oli tollal 3500 sõdurit. 10. juulil toimus sõdurite ja ohvitseride vahel kokkupõrge. Sõdurid kiskusid maha ohvitseridelt pagunid. Sõdureid ei suutnud enam hirmutada garnisoniülema kapten V. Marderi ähvardused, kes oli hästi tuntud oma toore käitumise poolest. Ülestõusnud tagavarapataljoni sõdurid murdsid lahti kuulipildujalao ukсед ning seadsid pataljoni õuele üles kuulipildujad. Ülestõusu mahasurumiseks kohaletoodud kooliõpilaste pataljon keeldus revolutsiooniliselt meeletatud sõdurite pihta tuld avamast. «Meie ei tea,

⁴⁵ ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 21.

miks meid siia kutsuti,» teatasid kooliõpilased ülestõusnutele, «laskma meie teie peale küll iialgi ei oleks hakanud, teie nõudmised on õiged; kui meid aga laskma oleks sunnitud, siis oleksime üle lasknud.»⁴⁶

Ülestõus kestis neli päeva ja see suudeti maha suruda alles 13. juulil, kui kohale saabusid 2. diviisi ja soomusrongide ülemad koos suuremate väeüksustega. Kohapeal moodustatud sõjaväljakohus mõistis surma 22 sõdurit. Paljusid ülestõusust osavõtjaid peksti metsikult ja vintsutati hiljem vanglates. Mahalaskmisele määratuist õnnestus ühel (V. Mooril) siiski põgeneda ja pääseda.⁴⁷

Kodanluse uue veretöö kiitis heaks Baltimaadel tegutsenud Ameerika kolonelleitnant E. Dawley, kes märkis oma ettekandes ülemusele: «Olen rahuldatud, et Eesti valitsus ja sõjavägede juhatus käsitlesid seda asja väga rahuldaval viisil, kuid juhtum pole veel lõpetatud ja sel on äärmiselt tõsine poliitiline ilme...»⁴⁸

Tingituna välismaiste imperialistide vastuoludest Balti küsimuses ja eesti kodanluse vahelesegamisest läti rahva klassivõitlusele toimus 1919. aasta juunis nn. landesveeri sõda.

Nõukogude võimu vastaseks võitluseks kasutasid Entente'i imperialistid heameelega ka oma endisi vaenlasi — Saksa militariste. Nii kukutatigi kodanliku Eesti ja landesveeri ühise pealetungiga Entente'i imperialistide juhtimisel Lätis nõukogude võim. Ameerika imperialistid olid valmis lätlaste ja eestlaste arvel toetama landesveeri. Tundes seda toetust, alustaski balti parunitest, Saksa okupatsioonivägede riisimetest ning Saksamaalt värvatud palgasõduritest koosnev landesveer 19. juunil pealetungi kodanliku Eesti vägedele, kes asusid Põhja-Lätis. Landesveer kavatses muuta Baltimaad Saksamaa poolasumaaks. Inglise ja Prantsuse imperialistid aga vaatasid Saksa militaristide mõju kasvule Baltimaades suure kadedusega.

Landesveeri sõjakäik kutsus esile määratu suure viha eesti rahva seas, kes oli 700 aastat elanud balti parunite

⁴⁶ ORKA, f. 495, nim. 10, s.-ü. 48, l. 60.

⁴⁷ Sealsamas, l-d 36—39.

⁴⁸ J. Krastin, R. Šarmaitis, P. Vihalem. Ameerika-Inglise interventsioon Baltimaades aastail 1918—1920, Tallinn 1954, lk. 113.

surve all. Terved väeosad kodanliku Eesti armee sõdu-
reid lahkus omavoliliselt Nõukogude rindelt, et õiendada
arveid ajaloolise vaenlasega. Landesveeri pealetung
löödi tagasi. See aga ei kuulunud Entente'i imperialistide
plaanidesse, sest nii kodanliku Eesti armee kui ka lan-
desveeri jõude soovisid nad veel ära kasutada üldises
Nõukogude Venemaa vastases interventsioonis. Entente'i
imperialistide käsul sõlmiti vaherahu ja eilsed vaenlased
jätkasid ühiselt võitlust Nõukogudemaa vastu.

Kommunistlik Partei oli ainus partei, kes paljastas
tööraha ees eesti kodanluse rahvavastaseid sobinguid
välismaiste imperialistide ja balti parunitega. «Inglise
kapitalistliku! valitsusel,» kirjutas Kommunistlik Partei
üleskutses «Eesti töörahvale», «oli vaja lõpetada Saksa
riigi mõju Baltimaade asjadele. Londonis vajutati nupule
ja pandi liikuma Tallinna nukuteater.»

Sel ajal kui kodanliku Eesti sõdurid pidasid paruni-
test landesveeriga veriseid lahinguid, ei kõverdanud
kodanlus Eestis ühelgi parunil juuksekarva, vaid kasu-
tas oma vägivallaaparaati töörahva parunitevastase võit-
luse lämmatamiseks.

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI TEGEVUS NÕUKOGUDE VENEMAA TERRITOORIUMIL. KOMMUUNI AJALOOLINE TÄHTSUS

Eesti Töörahva Kommuun eksisteeris ainult lühikest aega, kuid ta tähtsus eesti töörahva vabadusvõitluse ajaloos on väga suur.

Kommuuni Nõukogu pidas algul taganemist ajutiseks ning lootis mõne kuu jooksul Eesti uuesti vabastada.

Tingituna vaenlase liginemisest Narvale otsustas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu 1919. aasta 13. jaanuaril evakueerida valitsusasutused Võrru, kuhu suunduti üle Pihkva, kuna raudteeliin Narva—Tapa—Tartu oli juba valgete poolt läbi lõigatud.

26. jaanuaril pidaski Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu oma järjekordse koosoleku Võrus, kuid vaenlase liginemise tõttu oli ta sunnitud ka sealt lahkuma ning 4. veebruari koosoleku protokoll märgib uue asukohana juba Läti Nõukogude Vabariigi territooriumi — Marienburgi (Alüksne).

Järgmine Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu koosolek peeti 5. veebruaril Pihkvas, mis jäi Eesti Nõukogude valitsuse asukohaks kuni 19. veebruarini.

9. veebruaril võttis Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu vastu otsuse nimetada Eesti esindajaks Vene SFNV valitsuse juurde eesti töörahvale oma revolutsioonilise tegevuse poolest hästi tuntud kommunisti I. Rabštinski. Samuti otsustati esindajad määrata Ukraina ja Põhja-piirkondade Kommuunide Nõukogu ning Soome Kommunistliku Partei Keskkomitee juurde. Juba varem töötas 9-liikmeline Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu esindus Läti sotsialistliku valitsuse juures, kus anti välja ka eesti keelset ajalehte «Punane Hommik».

Esindajate määramine sotsialistlike naabervabariikide juurde tõendas veel kord Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu kavatsust taastada peatselt nõukogude võim Eestis.

Märtsi algul kolis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Luugasse, kuhu ta jäi kuni 17. maini. Luugas toimus ka eesti kommunistide konverents, kus teravalt kritiseeriti Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vigu.

Vaenlase pealetungi tõttu lahkusid Eestist peale punaste kütipolkude ja äsja mobiliseeritute ka sajad sõjapõgenikud, kelle eest hoolitsemine langes Eesti Tööraha Kommuuni asutuste õlgadele.

Nagu selgub Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu aruandest, lahkus ainuüksi Narvast koos Punaarmeelega umbes 400 sõjapõgenikku, neist 186 meest, 167 naist ja 70 last, ¹ Virumaalt ligi 1000 inimest jne.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu abistas sõjapõgenikke, andes neile tasuta lõunasööke ja rahalist toetust. Töövõimetutele ja haavatutele maksti 375 rubla kuus, teistele alates 14. eluaastast 150 rubla. Samuti maksti välja töölistele Narvas saamata jäänud palgad 62 000 rubla ulatuses. Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu anti toetust 1919. aastal punaväelaste perekondadele ainuüksi aprillikuus üle 180 000 rubla ning teistele sõjapõgenikele üle 80 000 rubla. ²

Töövõimelisi kodanikke suunati tööle ümbruskonna tööstus- ja põllumajandusettevõttesse; asutati ka oma õmblustöökoda, avati söökla jne. Vene SFNV valitsuse lahkkel vastutulekul anti Eesti Tööraha Kommuuni käsutusse 4 Luuga ümbruses asuvat mõisat kõigi hoonete ja inventariga, mis märgatavalt kergendas sõjapõgenike olukorda.

Evakueerunutele korraldati loenguid, varustati neid tasuta raamatute ja ajalehtedega. Paljud astusid vabatahtlikena Eesti punastesse kütipolkudesse, mis vahepeal olid diviisiks formeeritud. Osa evakueerunuist tegutsesid ümbruskonnas agitaatoritena, aidates kaasa nõukogude korra kindlustamisele.

Eesti diviisi ja Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu

¹ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 32, 1-d 19—20.

² Sealsamas, s.-ü. 275, l. 1.

paremaks varustamiseks saadeti 1919. aasta kevadel Ukrainasse ja teistesse Lõuna-Venemaa rajoonidesse komisjon toiduainete kokkuostmiseks.

5. märtsil avati Petrogradis kolmenädalased agitaatorite kursused. Samuti korraldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu põllumajanduse, telegrafistide ja teiste spetsialistide ettevalmistamiseks kursusi ja loenguid.

Põllumajandusinstruktorite kursustel, mille juhatajaks oli kooliõpetaja G. Kippar, õpetati peale erialaste ainete ka üldhariduslikke aineid, nagu: üldist ja kultuuriajalugu, ilukirjandust, tervishoidu, astronoomiat, keemiat, füüsikat jne. Kursuslaste nimekirjas figureerivad töölisel, mõisasulased, teenijad ja teised nõukogude võimule täiesti ustavad inimesed. Aseri tehase vabastamisel haavata saanud punaarmeeväelane M. Anton kirjutas oma avalduses: «Sõjameest minust enam ei saa, aga põllumees võib minust küll saada.»³

Märkimisväärseks momendiks eesti tööraha kultuuri arengu ajaloos oli Eesti Tööraha Kommuuni ülikooli asutamine Petrogradis 1919. aasta kevadel. Vastavalt väljaantud määrusele jagunes ülikool polütehniliseks ja pedagoogiliseks osakonnaks. Polütehnilises osakonnas oli ette nähtud ehituse, keemia, mehaanika, põllu- ja rahvamajanduse erialad. Pedagoogilises osakonnas olid füüsika-matemaatika ja ühiskonna-keelega ajalooteaduste eriharud.

Kuna ülikool komplekteeriti kuulajatega tööraha esindajaist, kellel kapitalistliku korra tingimustes oli puudunud võimalus hariduse saamiseks, siis kandis ülikooli esimene aste üldharidusliku kooli iseloomu, kuhu võeti vastu iga kirjaoskaja inimene alates 16. eluaastast. Esimene aste valmistas kuulajaid ette üleminekuks teisele ehk teaduslik-tehnilisele astmele, kus õppeaeg kestis 2 aastat.

Polütehnilise osakonna teise astme edukalt lõpetanud omandasid oma eriala instruktori kutseõiguse. Pedagoogika osakonna lõpetanud said töökooli esimese astme õpetaja õigused.

Kolmas aste, kus oli ette nähtud samuti 2-aastane

³ EKPA, f. 28, nim. 3, s.-ü. 159, l. 7.

õppeaeg, valmistas kuulajaid ette juba iseseisvale teaduslikule tööle.⁴

Õppimine ülikoolis oli tasuta. Üliõpilastele maksti stipendiumi ja ülikoolile anti pidevalt toetust. Nii väljastati ülikoolile kommuuni pangast 1919. aastal 31. märtsist kuni 20. juulini 428 450 rubla.

Eesti Tööraha Kommuuni ülikool pidi muutuma eesti rahva proletaarse kaadri ettevalmistamise sepikojaks. Seni pimeduses ja rõhumises vaevelnud töörahas saatis ülikooli oma paremaid poegi ja tütreid. Iseloomustava näitena võiks siin tuua ühe Viljandi kütipolgu sõduri, moonamehe poja avalduse Eesti Tööraha Kommuuni ülikooli astumiseks. «Ma tahaksin heameelega sellest uue riigi loomisest ja ka ülesehitamisest tegelikult osa võtta, aga kahjuks on mu silmaring selleks väike.»⁵ Sellisel motiveeris tööraha poeg oma soovi tööraha ülikooli astumiseks.

Arvestades seda, et kogu Eesti territoorium oli muutunud Nõukogude-vastase sõja platsdarmiks, kuhu olid koondatud suured kontrrevolutsioonilised jõud, püstitas Kommunistlik Partei ülesande viia Eesti territoorium ja rahvas välja Nõukogude-vastasest interventsioonisõjast.

19. juulil avaldas Eesti põrandaaluse kommunistliku parteiorganisatsiooni Keskkomitee Tallinnas manifesti, kus ta selgitas, et töörahavastases klassisõjas on kodanlus saanud suuri abijõude, ning teatas Eesti Tööraha Kommuuni likvideerimisest.

«Sõda, mis kodanlus enesekaitseks algas,» öeldakse manifestis, «on temale saanud võimsaks abinõuks, et töörahvast köita käsist ja jalust. Üleüldised sunduslikud mobilisatsioonid on suure osa töörahvast painutanud kasarmu sõjaväelise distsipliini alla. Kõiki tööraha klassivõitluse avaldusi rammestab sõjaseaduse ja sõjaväljakohtute luupainajalik surve. Nõndanimetatud riigikaitse nimel saadab kodanlus korda lugematuid vägivalla- ja häbitegusid tööraha vastu. Käesolevaks silmapilguks on Eesti tööraha klassivõitlus iseäranis raskesse seisukorda pandud lisaks veel seeläbi, et kodanluse salakavalus on Eestimaa ümbritsenud põhjast ja idast — vene

⁴ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 2, lk. 16—18.

⁵ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 448, l. 35.

valgetega, lõunast — saksa ja läti valgetega.»⁶ Edasi teatati manifestis, et Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu oli sunnitud rahvusvaheliste kontrrevolutsiooniliste jõudude pealetungi tõttu taganema Nõukogude Venemaa pinnale ja, arvestades poliitilist olukorda, loeb end likvideerituks. «Tehes seda otsust,» ütles Keskkomitee, «kutsume meie teid, seltsimehed, üles revolutsioonilise võitluse jätkamisele mitmekordse jõuga! Sellest pühast mäsuleegist, mis iga proletaarlase hinges lõkendab, tõusku tuli, mis kodanliku Eesti maapinnalt pühib ja tööraha vabastab!»⁷

7. augustil pidaski Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Staraja Russas oma viimse koosoleku.

Eesti tööraha ajutine lüüasaamine oli eelkõige tingitud välismaiste imperialistide poolt eesti kodanlusele osutatud toetusest (hambunirelvastatud jõukude, sõjavarustuse, eriti kuulipildujate, ja Inglise eskaadri Eestisse saatmine). Välisimperialistide abiga läks kodanlusele korda koondada Eesti territooriumile vene valgekaartlike vägesid ja palgasõdureid Soomest, Rootsist ja Taanist. Kodanlusele läks lõpuks korda oma «rahvaväkke» mobiliseerida mitukümmend tuhat meest. Kõik need jõud saadeti pealetungile Eesti punaste kütipolkude vastu, kelle hõrenenud read ei suutnud säärasele ülekaalule küllaldast vastupanu osutada. Raske olukorra tõttu teistel Kodusõja rinnetel ei saanud aga vene proletariaat eesti töörahvast tollal tõhusamalt aidata. Interventide tegevust soodustas ka Eesti geograafiline asend.

Eesti tööraha ajutises kaotuses etendasid oma osa ka Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt tehtud vead,⁸ mis said kriitika osaliseks juba eespool mainitud Luuga konverentsil 1919. aasta märtsis.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu üheks olulisemaks möödalaskmiseks oli ebaõige agraarküsimuse lahendamine. Maaküsimuse õigest lahendamisest sõltus, kuivõrd kindlalt ja otsustavalt astub talurahvas võitlusse tööliklassi liitlasena. Just sellepärast oli vaja maksimaal-

⁶ V. Kingissepp. Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn 1953, lk. 49.

⁷ Sealsamas, lk. 50—51.

⁸ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, lk. 339; Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 413—414.

selt arvestada talurahva tollaegseid püüdlusi. Väga ettevaatlikult ja targalt tegutses põllumajanduse kollektiviseerimisel Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei. Kuigi partei kogu aeg rõhutas, et ainuke talupoegade pääsetee peitub üleminekus kollektiivsele majapidamisele, ei teostanud ta seda sammu kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu.

Talupoja suunamisest kollektiivse põllumajanduse teele rääkis V. I. Lenin 1919. aastal: «See üleminek on paratamatult äärmiselt aeganõudev. Läbematute ja ettevaatamatute administratiivsete ja seadusandlike sammudega võib seda üleminekut ainult aeglasemaks ja raskemaks teha.»⁹

1918. aastal oli Vene SFNV territooriumil registreeritud umbes 3000 kollektiivset põllumajanduslikku majapidamist.¹⁰ Veel 1. septembril 1919. oli Vene SFNV 32 kubermangus üksiktalupidajate kasutuses 96,6 protsenti põllumajanduslikust maast ja ainult 0,6 protsenti sellest kollektiivsete ühenduste käes. Ülejäänud 2,8 protsenti maast seisis sovhooside, ettevõtete, asutuste, koolide jt. kasutuses.¹¹

Leninliku kooperatsiooniplaani elluviimisel tegi partei palju aeganõudvat poliitilist ja majanduslikku ettevalmistustööd. Alles pärast sotsialistliku industrialiseerimist ning põllumajanduse kollektiviseerimiseks vajalike kaadrite ettevalmistamist jõuti niikaugemale. Alles nende ettevalmistuste vältel hakkas ka individuaalmaatükil töötav talupoeg ise mõistma ühismaapidamise eeliseid ja ühines vabatahtlikult kolhoosiga. Kuid samalaadseid vigu nagu Eesti Tööraha Kommunis tehti maaküsimuse lahendamisel tollal ka mitmes teises nõukogude vabariigis (Ukrainas, Ungaris, Lätis) ning seepärast ei saa süüdistada ainult Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu, vaid peab tunnistama, et tegemist on tollel ajajärgul võrdlemisi laialt levinud nähtusega.¹²

Paraku püsis kommuun Eestis liiga lühikest aega ning

⁹ V. I. L e n i n. Teosed, 30. kd., lk. 91.

¹⁰ П. Н. П е р ш и н. Аграрная революция в России, М. 1966, lk. 537.

¹¹ Аграрная политика Советской власти (1917—1918). Документы и материалы, М. 1954, lk. 39—40.

¹² А. I. М и к о ј а н. Кõне NLKP XX kongressil, Tallinn 1956, lk. 34.

selle juhtivad tegelased ei jõudnud oma viga mõista ja parandada. Nende auks tuleb siiski öelda, et ajapikku nad seda mõistsid ja tunnistasid. 1932. aasta märtsis avaldas Eestimaa Kommunistliku Partei (Kommunistliku Internatsionaali sektsiooni) Keskkomitee eesti töörahvale manifesti, milles tunnistati «seda suurt viga, mida tegi Eesti Tööraha Kommuun 1918.—1919. a. ja mis seis selles, et Tööraha Kommuun ei jaganud põllutööliste ning talurahva kehvadele kihtidele vastavat osa mõisnike ja küla suurkodanluse maid, ei kuulutanud selgelt ja kindlalt, et kehvikute ja keskmikkude maaomandus puutumata jääb, ei andnud otsustavat vastulööki leninliku talurahvapoliitika üksikutele moonutustele ning üksikutele katsetele välja kuulutada talupoegade sunduslikku kommuunidesse ühendamist. Vihase klassisõja tingimustes oli see üheks tähtsamaks põhjuseks, miks Kommunistlikul Parteil ja Eesti Tööraha Kommuunil korda ei läinud laiu maatöölise, maatameeste ja kehvikute hulkasid tõsta üldiseks võitluseks kodanluse vastu.»¹³

Eeltoodud iseloomustuse juures on arvestatud V. I. Lenini seisukohta, et ka kõige arenenumal kapitalistlikul maal võib ja peab proletaarne revolutsioon ühel või teisel viisil rahuldama kehvikute ja sulaste maanälja.¹⁴ Ainult siis saab tekkida ning tugevneda töölisklassi ja talurahva liit. V. I. Lenini seisukohtade õiget praktilist lahendamist näeme ka sotsialismimaades, kus üleminekut kollektiivsele põllumajandusele pandi toime ajapikku.

Küllaldase energiaga ei teostanud Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ka töötavate hulkade mobiliseerimist sõjaväkke, nende otsest ja kiiret rakendamist relvastatud võitlusse nõukogude korra taaskehtestamise eest. Mobilisatsiooni kohest läbiviimist raskendas tunduvalt vajaliku aparaadi ja vastava kaadri puudumine. Iga vähegi sõjaasjandust tundev inimene oli ju hädavajalik otsesel sõjatandril.

Sõjaväevalitsus jäi Kommuuni Nõukogu 18. detsembri dekreeidi elluviimisega hiljaks. Eesti kodanliku Ajutise Valitsuse võimusesse jäi seetõttu tuhandeid sõjaväeteenistuseks kõlblikke mehi, keda saadi välikohtute hirmuga ja maa-andmise lubadustega panna enda eest võit-

¹³ Eestimaa Kommunistliku Partei manifest, 1932, lk. 7.

¹⁴ V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 219.

lema. Enam-vähem normaalsemalt suudeti mobilisatsiooni läbi viia ainult Võrumaal.¹⁵

Kuigi ka Võrumaalt mobiliseeritute seast mõned deserteerisid, saadi peaaesjalikult sealt mobiliseerituist luua uus Punaarmee eesti rahvuslik väeosa,¹⁶ kes ausalt ja kangelaslikult võitles nõukogude võimu eest kogu Kodusõja kestel. Ka ei jätkanud Punaarmee väeosad pärast Narva vabastamist kohe edasitungi, vaid kaotasid mitu päeva, mille jooksul eesti kodanlus sai rahu-likult vastupanu organiseerida ja välisabi kaubelda. Tunda andis ka nõrk side vägesid operatiivselt juhtiva 7. armee komandöri ning Kommuuni Nõukogu vahel.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ei pühendanud vajalikku tähelepanu keskmikule, vaid püüdis tugineda maal peamiselt palgatöölisele, kuigi samal ajal Nõukogude Venemaal alustati juba liidu loomist kesktalupojaga.

Soovida jättis ka selgitustöö eesti tööraha hulkades kodanluse sõjajõudude tagalas.

Eesti töörahas ja Eestimaa Kommunistlik Partei ei teadnud tollal, et nende võitlust toetab osa kapitalistlike maade töötajaist, et Inglismaal ja mujal on liikumine «Käed eemale Nõukogude Venemaast!» võitnud tööliste seas suure populaarsuse, et imperialistid on sunnitud interventsiiooni organiseerima varjatult. Niisugune teadmatus, eriti Inglise eskaadri saabumisel, mõjus eesti tööraha revolutsioonilisele võitlusele pidurdavalt, seda enam, et ka välismaised imperialistid oma rahva eest eesti töötajate tegelikke võitlussihte varjasid. «Ainult otsekohene sõjariistus võitlus võis niisuguseks naaskliks olla, mida inglise kontrrevolutsioonilised kelmid ei saa inglise tööliklassi eest ühtegi kotti peita.»¹⁷ kirjutas V. Kingissepp. Et aga kodanluse võimu all seisval territooriumil ei toimunud ulatuslikumat ülestõusu detsembris-jaanuaris, siis kui punased kütipolgud Tallinna all seisid, said imperialistid olukorda kasutada interventsiiooni jätkamiseks.

Raskusi oli ka parteilise juhtimise kooskõlastamisega,

¹⁵ EKPA, f. 28, nim. 1, s.-ü. 561, l. 97.

¹⁶ Nad kaitsesid nõukogude võimu, Tallinn 1964, lk. 172.

¹⁷ V. Kingissepp. Kellele iseseisvus, kellele ike, lk. 82.

sest üks Eesti kommunistliku parteiorganisatsiooni Keskkomitee töötas põranda all Tallinnas, teine legaalselt Narvas; kahe keskuse vahel ühenduse pidamist raskendas rindejoon.

Küllaldase selgusega ei mõistetud ka proletariaadi diktatuuri kui sotsialismi ülesehitamise vahendi olemust, kui tervet klassivõitluse ajajärku. Kommuuni Nõukogu otsustest jääb mulje, et selle liikmed pidasid võimalikuks sotsialismi kohest «sisseseadmist». Dekreete maakasutuse, usuasjade, ühtlase elamisraha jne. kohta välja andes ei arvestatud seda, et sotsialismi ülesehitamiseks on vaja pikemat perioodi, mis kulub majanduse ja inimeste teadvuse ümberkujundamiseks. Mõnedest Kommuuni Nõukogu otsustest aga paistab, et tollal loodeti palju teha lihtlabase administreerimisega.

Kommuuni saatust mõjutas seegi, et Esimene maailmasõda oli lõppenud ning imperialistlikud suurriigid said kasutada oma ressursse noore Nõukogude riigi vastu võrdlemisi vabalt. Vene proletariaat oli seotud võitlusega välisinterventide ning valgekaartlaste vastu ega saanud küllaldaselt abistada vennasrahvaid.

Eesti Tööraha Kommuuni territoorium oli liiga väike, sellel manööverdamine osutus peaaegu võimatuks. Samuti oli kommuuni eluiga niivõrd lühike, et vigu ei jõutudki tema eksisteerimise ajal parandada.

«Eesti Nõukogude Vabariik kadus küll silmapiirilt rahvusvaheliste mõrtsukate käe läbi, kuid surnud pole ta mitte. Ta elab tuhandete ja sadade tuhandete eesti tööliste südames edasi ja tema poolehoidjate arv kasvab iga päevaga...» öeldakse 1919. aasta augustis Petrogradis toimunud kommunistliku partei Eesti organisatsiooni ja VK(b)P Eesti osakondade esindajate konverentsi resolutsioonis.

Nagu tõestas kommuuni ajalugu, suutsid kommunistid, keda toetas kogu tööliklass, viia võitlusse nõukogude korra taaskehtestamise eest tuhandeid töölisi, talupoegi ja haritlasi. Võitlus tugevdas ja karastas eesti tööliklassi, kes sammus võitluse eesotsas, arendas tema klassiteadvust ning andis talle kogemusi edaspidiseks. Võitluse käigus selgusid kõige paremini klassivastuolud ja paljastusid tööraha vaenlased.

Vene proletariaadi toetusel, leninliku Kommunistliku

Partei juhtimisel lõid eesti töölisel ja talupojad kommuuni näol oma suveräänse rahvusriigi, mis ühendas kümneid tuhandeid töörahva liikmeid.

Eesti Töörahva Kommuuni loomine ja tegevus tõestas praktiliselt, et eesti töörahvas on Kommunistliku Partei juhtimisel võimeline looma ja valitsema riiki, kus inimesed on vabastatud igasugusest ekspluateerimisest.

Eesti Töörahva Kommuun valmistas ette kogenud kaadrit, kes aitas eesti rahval paarkümmend aastat hiljem lõplikult vabaneda kapitalismi ikkest ning taaskeh- testada nõukogude võim Eestis.

EESTI KÜTIPOLKUDE EDASISEST VÕITLUSTEEST. MÕNINGAID VÄLJAPAISTVAID EESTLASI-KOMANDÖRE

Ka pärast Eesti Tööraha Kommuuni likvideerimist jätkasid paljud Nõukogudemaal viibivad eesti tööraha esindajad nõukogude võimu kaitsmist relvaga, täites nii oma internatsionaalset kohust.

Punased Eesti kütipolgud jätkasid võitlust nõukogude võimu vaenlastega 1919. aasta algul Eesti Kütidiviisiks koondatuina.

Seoses lahingutes kantud kaotustega formeeriti Eesti diviis juunis 1919 uuesti ümber brigaadiks. Brigaadikomandöriks määrati J. Palvadre, esialgseks staabiülemaks A. Põld, komissarideks A. Reimets ja I. Tamm. Polgukomandörideks olid mitmesugustel aegadel A. Aben, K. Kanger, A. Lillakas, V. Puss, N. Riuhkrand, A. Sorksepp jt.

Koos teiste Punaarmee väeosadega võttis brigaad osa lahingutest valgekaartlaste vastu ning likvideeris tagalas kulakute mässe.

16. augustil 1919 alustati Pihkva vabastamiseks otsustavat pealetungi, millest võttis osa ka Eesti brigaad. Ägedaid lahinguid pidas brigaadi 2. jalaväepolk Tšerjohha jõest ülepääsu pärast Budniki ja Priboroki küla rajoonis. Tiheda kahuritule all ehtasid 5. polgu sapöörid J. Metsavase juhtimisel ujuvsilla üle jõe, nii et väeosad said jälle edasi liikuda.¹ 25. augustil oli Pihkva vaba. Pihkva pärast peetud lahinguis võtsid Eesti polgud üle 200 vangi.² Pihkva tööliselid kinkisid tänutäheks linna vabastamise eest 2., 3. ja 5. Eesti polgule punalipu. Ainuüksi 2. polgus autasustati Pihkva vabastamislahinguis ülesnäidatud vahvuse eest 26 komandöri ja võitlejat.

¹ Nõukogude Armees Riiklik Keskarhiiv (edaspidi NARKA), f. 1656, nim. 1, s.-ü. 9, l. 50.

² Sealsamas, f. 2027, nim. 2, s.-ü. 8, l. 863.

Jakob Palvadre

Et vahepeal olukord Dvinski (Daugavpils) all oli muutunud raskeks, saadeti sinna augusti lõpul ka Eesti brigaad. 1919. aasta augustis oli brigaadi koosseisus 4997 võitlejat.³ Septembri algul võttiski brigaad juba osa lahingutest pealetungivate valgepoolakatega. Eriti tugevat pealetungi alustasid Poola leegionid kuni 10 tanki toetusel 27. septembri hommikul. Vaenlase sihiks oli Dvinski vallutamine. Vaenlase spioonid rikkusid brigaadi

³ NARKA, f. 2027, nim. 2, s.-ü. 22, l. 59.

tagalas telefonitraate ja püüdsid igati tekitada paanikat. Kuni käsikähmluseni arenevad lahingud kestsid kogu päeva. Nähes, et mehed on hukkunud ja teda ennast ähvardab vangilangemine, laskis roodukomandör Brenner end koos teda vangistama ruttavate vaenlastega granaadiga õhku.⁴

Brigaadi komandopunkti langes vaenlase mürsk ja katkestas telefoniühenduse polkudega. Kogu staap väljus lahingu juhtimiseks eesliinile. Brigaadiülem J. Palvadre sai haavata, kuid jätkas sellest hoolimata isiklikult lahingu juhtimist.

Suurte kaotuste hinnaga aitas Eesti brigaad Dvinski ründajad tagasi tõrjuda. Oma ridade korraldamiseks anti brigaadile lühiajaline puhkus. 4. oktoobril pühitseti 2. polgu aastapäeva. Brigaadi juhtkond autasustas lahinguis ülesnäidatud vahvuse eest kuldkellaga polgu ratsaluure ülemat A. Jänest ja rühmakomandöri R. Irdmani, hõbekellaga roodukomandöri J. Limbergi ja teisi, kokku ligi kümmet inimest.⁵

Punased Eesti kütipolgud jätkasid eesti töörahva esindajatena võitlust Nõukogudemaa vabaduse eest, sest nii viisi, täites oma internatsionaalset kohust, lähendasid nad ka Eesti vabanemist kodanluse ning välisimperialistide kannalt.

Koos teiste Punaarmee üksustega suunati sügisel 1919 Lõunarindele Denikini vastu ka eestlastest koosnevad polgud, mis vahepeal olid uuesti formeeritud diviisiks. 1919. aasta 5. oktoobril oli diviisi koosseisus (ilma ratsaväepolgu ja raskekahurväe patareita, mis jäid Läänerindele) 5390 võitlejat.⁶

Vastavalt käsule koondus diviis 17. oktoobriks Hotõnetsi jaama (Brjansk—Orjoli raudtee) rajooni ja allus operatiivselt 14. armeele.⁷ Diviisile tehti ülesandeks koos 9. ja Läti diviisiga vabastada Orjol. See ülesanne täideti edukalt. 20. oktoobril teatas 1. brigaadi ülem N. Riuhrand diviisiülemale, et kell 10.30 oli 5. Eesti polk tunginud esimesena Orjoli linna.⁸ Vabastatud Orjoli esime-

⁴ NARKA, f. 2027, nim. 2, s.-ü. 9, l. 937.

⁵ Sealsamas, f. 1656, nim. 1, s.-ü. 9, l. 69, 70.

⁶ Sealsamas, f. 2027, nim. 2, s.-ü. 22, l. 440.

⁷ Sealsamas, f. 1656, nim. 1, s.-ü. 40, l. 11.

⁸ Sealsamas, l. 37.

seks komandandiks ja garnisoniülemaks sai Eesti diviisi ülem J. Palvadre.⁹

Kontrrevolutsioonilistest ohvitseridest koosnevad valgekaartlaste diviisid ei tahtnud leppida kaotusega ja püüdsid korduvalt uut pealetungi alustada. 21. oktoobril saabus diviisiülemale I. brigaadi komandörilt N. Riuhk-rannalt järgmine ettekanne: «Teatan, et vaenlane asus kell 10.00 Kursk—Orjoli raudteel kahe soomusrongi toetusel pealetungile ja surus 5. Läti polgu Jevstratovka jaamast välja Annanjevskoje—Krapevka joonele, kuid Eesti diviisi 1. ja 2. suurtükiväepatarei tule toetusel löödi mõlemad vaenlase soomusrongid tagasi ja rindejoon taastati täielikult.

Kuna 1. Petrogradi polk ei saanud käskkirjas nr. 002 määratud tähtajaks positsioonile, saatsin 2. brigaadi reservist 5. Läti polgu toetuseks Paškova huutori juurde 2. roodu.»¹⁰

Nõukogude võitlejad kihutasid üksmeelselt valgekaartlasi lõuna suunas. Eesti diviisi suurtükiväe ülema H. Tederi üldjuhtimisel tuli kahurväelastel sagedasti pidada duelle vaenlase rohkearvuliste soomusrongidega.

25. oktoobril sai Eesti diviis korralduse 13. armee juhatusele, kelle käsutusse väekoondis oli viidud, alustada uut pealetungi ja tõrjuda vaenlase jõud kagu suunas.¹¹ Ülesande sooritamiseks täiendati Eesti diviisi ühe brigaadiga 9. diviisist. Diviisi 2. brigaadi ülemat A. Põldu kohustati Orjol—Kurski raudteeliini taastama.¹²

V. I. Lenin ütles 24. oktoobril 1918 oma kõnes Sverdlovi ülikooli kuulajatele: «Mitte kunagi ei ole olnud nii veriseid ja ägedaid lahinguid kui Orjoli all... Sellepärast meil ongi põhjust arvata, et nüüd läheneb Lõunarindel otsustav moment. Võit Orjoli ja Voroneži all, kus vaenlase jälitamine kestab, näitas, et siin, samuti nagu Petrogradi all, on saanud murrang. Kuid meil on tarvis, et meie pealetung muutuks väikesest ja osalisest pealetungist massiliseks, hiiglasuureks lõpliku võiduni viivaks pealetungiks.»¹³

⁹ NARKA, f. 1656, nim. 1, s.-ü. 155, l. 1.

¹⁰ Sealsamas, s.-ü. 40, l. 47.

¹¹ Sealsamas, l. 100.

¹² Sealsamas, s.-ü. 260, l. 19.

¹³ V. I. L e n i n. Teosed, 30. kd., lk. 62.

Ja sellist võitu kavandatigi partei ning Nõukogude valitsuse juhtimisel.

Rasketel lahingutega liginesid Kurskile nõukogude võitlejad, nende seas ka eestlased. Eesti diviisile anti käsk 17. novembri hommikul minna pealetungile linna vabastamiseks. Eesti diviisi vastas seisis valgekaartlaste Kurski kindlustatud rajooni väegrupp, mille koosseisu kuulusid 1., 2., ja 3. ja uuesti formeeritud Kornilovi polk, kahurvägi ning neli tanki.¹⁴

Õöl vastu 18. novembrit tungisid Eesti diviisi üksused koos 9. laskurdiviisiga Kurskisse.¹⁵ 5. Eesti polk jäeti garnisoniteenistuseks Kurskisse, kuna teised väeosad jätkasid vaenlase jälitamist. Kurski esimeseks komandandiks pärast vabastamist määrati Eesti diviisi komisar I. Tamm.¹⁶

Pärast Kurski vabastamist jätkas Punaarmee vaenlase jälitamist. Eesti diviisi koosseisu anti P. Pavlovi juhtimisel võitlev eribrigaad, mis koosnes põhiliselt ukrainlastest.¹⁷

7. detsembril vabastati Läti ja Eesti diviisi ühise operatsiooniga Belgorod.

Detsembrikuus anti kätte eelnenud lahinguis ülesnäidatud vahvuse eest Punalipu ordenid paljudele komandöridele ja võitlejatele. Autasustatute seas olid R. Stokberg, J. Muda, M. Rebane, I. Blatt, J. Reinvald, E. Annika, J. Reigas, A. Heints jt.¹⁸

Koos 42. diviisiga tegutsedes vabastas Eesti diviis hulga linnu, raudteejaamu ja asulaid Donetski basseinis.

1920. aasta 7. jaanuaril jõudis Eesti diviis lahingutega Aasovi mere kaldale Mariupoli linna rajoonis.

Pärast lühikest puhkust sai Eesti diviis ülesande likvideerida Guljai-Pole rajoonis N. Mahno salgad. Diviisi täiendati uute, peamiselt vene rahvusest väeosadega.

8. märtsil murdsid Eesti diviis ja 8. ratsaväediviis läbi valgekaartlaste Perekopi kaitseliinidest ning vallutasid Jušuni kindlustatud positsiooni. Rasketes lahingutes kan-

¹⁴ NARKA, f. 1656, nim. 1, s.-ü. 10, l. 202.

¹⁵ История Гражданской войны, т. 4, М. 1959, lk. 280.

¹⁶ NARKA, f. 1656, nim. 1, s.-ü. 9, l. 93.

¹⁷ Sealsamas, l. 81.

¹⁸ Sealsamas, s.-ü. 155, l. 13.

Paul Laasimir

tud kaotuste ja reservide puudumise tõttu olid Nõukogude väed sunnitud 11. märtsil sealt siiski taganema.

Vastavalt Tartu rahulepingu sätetele likvideeriti 1920. aasta kevadel Eesti diviis kui iseseisev lahinguüksus. Kuid diviisi isikuline koosseis jätkas võitlust teistes Punaarmee väeosades kuni Kodusõja võiduka lõpuni. Tuhanded eestlased võitlesid nõukogude võimu kaitsel juba varem teistes väeosades ja Punalaevastikus. Kümned eestlased tõusid Kodusõja käigus juhtivatele kohtadele ja tegid ära palju Nõukogude relvastatud jõudude tugevdamisel.

Väga silmapaistvat osa etendas Oktoobrirevolutsiooni käigus Paul Laasimir, kes on sündinud Tallinnas 1891. aastal.¹⁹ Tsaariväes teenis ta velskrina Petrogradis.

---

¹⁹ Koidikul, Tallinn 1967, lk. 501.

Pärast Veebruarirevolutsiooni valiti P. Laasimir (varem esseer, 1918. aastast bolševike partei liige) polgukomitee esimeheks ning Petrogradi Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu liikmeks. Sõjaasjandust tundva mehena saadeti P. Laasimir tööle Petrogradi Nõukogu Sõjaväeosakonda, kus ta oli algul kolleegiumi liikmeks ja siis esimeheks.²⁰ Temast sai ka Petrogradi Nõukogu Sõjaväeosakonna soldatite sektsiooni esimees.

12. oktoobril 1917 võeti bolševike partei juhtnööridel Petrogradi Nõukogu Täitevkomitee istungil vastu määrus Sõja-revolutsioonikomitee loomise kohta, mille esimeseks esimeheks valiti P. Laasimir.²¹

Sõja-revolutsioonikomitee andis 24. oktoobril 1917 sõjaväele välja käskkirja nr. 1, mis kandis P. Laasimiri allkirja.²²

29. oktoobril 1917 tehti komissar Frolovile P. Laasimiri allkirjaga varustatud käskkirjaga korraldus: «Sõja-revolutsioonikomitee kohustab teid otsekohe pärast käesoleva korralduse saamist koostöös komiteega ära võtma M(ihhailovskoje — Ü. T.) Suurtükiväekooli junkrutelt suurtükid ja varustusekambrites hoitavad tulirelvad; pärast seda viivitamatult liikuda täies lahingukorras Moskva maanteele...»

Selle dokumendi tagaküljele oli V. I. Lenin kirjutanud resolutsiooni: «Suurtükid olgu väljaastumiseks valmis kella 10-ks 29. X. Rahvakomissaride Nõukogu Esimees Lenin.²³

Edasi töötas P. Laasimir Punaarmee formeerimise kolleegiumi liikmena, täites ühtlasi Petrogradi sõjaväeringkonda toiduainete ja muude esemetega varustava komissari ülesandeid.

1918. aasta suvel oli P. Laasimir Lõunarindel Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeks.

1918. aasta lõpul määrati P. Laasimir Ukraina relvastatud jõudude varustamise organisatsiooni ülemaks.

1919. aasta teisel poolel pandi P. Laasimir Ukraina sanitaarasjanduse etteotsa.

²⁰ Riiklik sõjaajaloo Keskarhiiv (edaspidi RSAKA), f. 18, nim. 1, s.-ü. 141, l. 299.

²¹ Nad kaitsesid nõukogude võimu, Tallinn 1964, lk. 94.

²² NSVL ORKA Moskvast, f. 1236, nim. 1, s.-ü. 1, l. 72.

²³ NLKP Keskarhiiv Moskvast, f. 2, s.-ü. 4649, l. 1.

Raviasutuste olukorra kontrollimisel haigestus P. Laasimir tüüfusse ja suri. 17. mail 1920. Ta maeti Kremensõugi linna kesksemale puisteele.²⁴

Punaväe armeekomandör August Kork sündis 1887. aastal Tartumaal kehva taluteenija perekonnas. Lõpetas Tartu linnakooli, sõjakooli ning 1914. aastal Nikolai Kindralstaabi Akadeemia. Esimeses maailmasõjas võitles ta Läänerindel, kus teda autasustati mitme ordeniga.

Nõukogude võimuga ühines ta varsti pärast Oktoobripöört. 1918. aasta esimesel poolel teenis A. Kork juba Punaarmee Peastaabis, siis osakonnaülemana Lähis-Ida rinde staabis. 1918. aasta lõpul on A. Kork Lõunarindel 9. armee operatiiv- ja luureosakonna ülemaks. Sealt saabus ta 1918. aasta detsembris Narva Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Sõjaväe Valitsuse konsultandiks. 1919. aasta veebruaris oli A. Kork Eesti Punaarmee staabiülemaks.

31. juulist 1919 määrati A. Kork 15. armee komandöriks. Tema juhtimisel vabastatigi 26. augusti hommikuks Pihkva, mille eest Vene SFNV Kaitsekomitee avaldas tänu kogu 15. armee isikulisele koosseisule.²⁵

19. augustil 1920 tunnistas VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo Wrangeli purustamise esmajärgulise tähtsusega ülesandeks. 21. septembril loodi selleks Lõunarinne, mille juhatajaks määrati M. Frunze.

Punaarmee kogenud lahingudiviisidest loodi uus 6. armee, mille komandöriks Vabariigi Revolutsiooniline Sõjanõukogu 16. oktoobril 1920 määras August Korgi.²⁶ Lõunarinde koosseisu kuulusid veel 13. armee H. Uborevičuse juhtimisel, 2. ratsaarmee F. Mironovi juhtimisel, 1. ratsaarmee S. Budjonnõi juhtimisel ja 4. armee V. Lazarevitši juhtimisel.

A. Korgi teeneid Perekopi ja Jušuni kindlustatud positsioonide vallutamisel hindas nõukogude võim kõrgeima tolleaegse autasuga, kulla ja vääriskividega kaunistatud mõõgaga. Selliselt tõsteti esile ainult üksikuid, eriti väljapaistvaid väejuhte (M. Frunze, A. Jegorov, S. Bud-

²⁴ Leningradi Oblasti Parteiarhiiv, f. 4000, nim. 5, s.-ü. 4376, l. 1.

²⁵ История Гражданской войны, т. 4, lk. 169.

²⁶ Этапы большого пути, М, 1962, lk. 435 jj.

jonno'i jt.), kes olid vaenlaste üle saavutanud otsustava võidu.

Pärast Kodusõja lõppu sai A. Kork Harkovi sõjaväeringkonna ülemaks.²⁷ 1922. aastal määrati ta Ukraina ja Krimmi vägede ülemjuhataja abiks. Seal tihenes veelgi A. Korgi koostöö M. Frunzega, kes oli tollal mainitud piirkonna vägede ülemjuhatajaks. Edasi töötas A. Kork Turkestani rinde ülemana Kesk-Aasias. Alates 1927. aastast kuulus A. Kork Kommunistliku Partei ridadesse.

Ta võttis delegaadina osa XV ja XVII partei kongressidest.

Mõnda aega oli A. Kork ka Leningradi sõjaväeringkonna ülemaks. 1928. aastal tegutses ta sõjaväeatašena Saksamaal. Edasi töötas A. Kork Punaarmee varustusvalitsuse ülemana, Sõja- ja Mereasjade Rahvakomissariaadi Sõjanõukogu liikmena ning Moskva sõjaväeringkonna ülemana.

Viimastel eluaastatel (1935—1937) oli A. Kork

²⁷ NARKA, f. 265, nim. 3, s.-ü. 406, l. 33.

K. Vorošilov ja A. Kork võtavad Moskvast 1934. aastal vastu paraadi

Aleksander Kukk

M. V. Frunze nimelise Sõjaväeakadeemia ülemaks ning kasutas kõiki oma kogemusi ja teadmisi Punaarmee juhtiva kaadri ettevalmistamiseks.

Aleksander Kukk sündis 1886. aastal Tartumaal Kuriste mõisas. Pärast Tartu linnakooli lõpetamist siirdus ta sõjakooli ja teenis seejärel kaadriohvitserina.

Esimesest maailmasõjast võttis ta osa Lääne- ja Rumeenia rindel, tõustes diviisi staabiülemaks.

1917. aasta algul komandeeriti A. Kukk sõjaväeakadeemiasse, kus ta viibis ka Oktoobrirevolutsiooni otsustavatel päevadel. «Juba Oktoobrirevolutsiooni esimestel minutitel otsustasin kõhklematult — teenin nõukogude võimu,» kirjutas A. Kukk hiljem.

1918. aasta septembris määrati A. Kukk Nõukogude-Saksa piirikomisjoni liikmeks ning veidi hiljem selle komisjoni Nõukogude delegatsiooni esimeheks. Komisjon tegeles piiride määramisega ja suhete korraldamisega.

sega okupeeritud maa-aladel Vilniuse, Vitebski ja Narva rajoonis ning mujal.

1919. aasta märtsis oli A. Kukk Eesti Punaarmee staabi operatiivosakonna ülemaks.²⁸ Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel Pihkvas toimunud rahuläbirääkimistel oli A. Kukk sõjaliseks ekspedits.

1919. aasta sügisel on A. Kukk 15. armee staabiülemaks, järgmise aasta sügisel juba 16. armee komandör.

Vene SFNV Revolutsiooniline Sõjanõukogu hindas kõrgelt A. Kuke lahingulisi teeneid, teda autasustati Punalipu lahinguordeniga ja nimelise kuld kellaga.

Pärast Kodusõja lõppu töötas A. Kukk juhtival kohal kindralstaabis, oli sõjaväeringkonna staabiülemaks Leningradis ja Valgevenes ning Karjala kindlustatud rajooni ülemaks. 1927. aastast kuulus A. Kukk Kommunistliku Partei ridadesse.

1931. aasta algul määrati A. Kukk NSV Liidu sõjaväeatašeeks Jaapanisse.

Pingeline tegevus murdis suure töömehe tervise — ta suri 1932. aastal tuberkuloosi.

Johannes Raudmets sündis 1894. aastal Paide ligidal Kirna külas. Tegi läbi Esimese maailmasõja. Pärast Oktoobrirevolutsiooni valisid 94. polgu soldatid ta polgukomandöriks. Võttis osa lahingutest Narva all 1918. aasta veebruaris-märtsis.

1919. aasta jaanuaris juhtis J. Raudmets Põhjas Velski—Šenkurski vägede gruppi, kes vabastas Šenkurski.²⁹ J. Raudmetsa autasustati Punalipu ordeniga. Edasi võitles ta Läänerindel 52. diviisi komandörina.³⁰

1920. aasta sügisel saadeti J. Raudmetsale alluv 15. Inseni diviis 6. armee koosseisus Wrangeli vastu. 15. diviisi komandör Johannes Raudmets määrati Sivaši lahte läbivate vägede grupi ülemaks. 7. novembri õhtul kell 22.00 hakkasid 15. ja 52. diviisi väeosad ning mõned väiksemad üksused J. Raudmetsa üldjuhtimisel liikuma läbi Sivaši.

Kõigist raskustest hoolimata õnnestus neil vallutada

²⁸ NARKA, f. 243, nim. 1, s.-ü. 69, l. 11.

²⁹ Vologda oblasti ORKA Raamatukogu, Inventari number 7557, lk. 140.

³⁰ NARKA, f. 1250, nim. 1, s.-ü. 295, l. 7.

Johannes Raudmets

platsdarm Litovski poolsaarel ning arendada sealt pealetungi, mis kutsus valgekaartlaste seas esile tohutu paanika.

Ühtlasi alustas 51. diviis V. Blücheri juhtimisel koos mõnede teiste väeosadega frontaalrännakut Perekopi valli kindlustustele. Tee Krimmi oli vaba, Wrangeli väed purustati mõne päevaga. Neis lahinguis ülesnäidatud kangelaslikkuse eest nimetati diviis 15. Sivaši nimeliseks laskurdiviisiks.³¹ Diviisi ülemale Johannes Raudmetsale anti teine Punalipu lahinguorden.

Pärast Kodusõja lõppu teenis J. Raudmets mitmete diviiside ja kindlustatud rajoonide komandörina. Auastmelt tõusis ta kindralmajoriks.

Ivan **Gaaza** sündis 1894. aastal Peterburis. Tema va-

---

³¹ Vene SFNV Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkiri nr. 73, 21. 01. 1921.

nemad olid asunud sinna töötsemisel Virumaalt. Tollal kirjutati nende perekonnanimi veel Haasa.

Koos isaga hakkas noor I. Gaaza Putilovi tehases juba noorukina osa võtma revolutsioonilisest võitlusest.³² 1917. aasta aprillis võeti ta vastu bolševike partei liikmeks.

Kodusõjas oli I. Gaaza V. I. Lenini nimelise soomusrongi komissariks.³³ Võitles mitmel rindel. Autasustati Punalipu ordeniga. Pärast Kodusõja lõppu oli ta Petrogradi sõjaväeringkonna soomusvägede ülemaks.

1925. aastal suunati I. Gaaza parteitööle.³⁴ Viimased eluaastad töötas ta Leningradis VK(b)P Linnakomitee esimese sekretärina. Suri 1933. aastal ja on maetud Leningradi Marsi väljakule, teiste väljapaistvate revolutsioonivõitlejate kõrvale. I. Gaaza nime kannab Leningradis üks tänav ja Kirovi (Putilovi) tehase kultuurimaja.

Harald Tummeltau sündis 1899. aastal Tallinnas. Hakkas isa kõrval võtma osa revolutsioonilisest liikumisest juba noorukina. 1917. aasta aprillis võeti ta vastu bolševike partei liikmeks.

Pärast suurtükiväe komandöride kursuse lõpetamist Petrogradis võttis ta osa Kodusõjast pätareikomandörina Eesti diviisis.

Sõjaväeakadeemia lõpetamise järel töötas H. Tummeltau juhtival kohal kindralstaabis. 1932. aasta augustis määrati ta NSVL sõjaväeatašeeks Itaaliasse. 1936. aastal anti H. Tummeltaule brigaadikomandöri (kindralmajori) auaste.

Tema sulest on ilmunud mitukümmend sõjateoreetilist ning ajaloolist kirjutist.³⁵

Johan Bebris sündis 1898. aastal Antslas. 1919. aasta kevadel võitles ta 228. Karjala polgu komandörina Uraalis. Tema juhtimisel võttis polk osa lahinguist Koltšaki vastu ja Siberi vabastamisest. Kodusõja lõpul oli ta juba brigaadikomandör. 1923. aastal suunati J. Bebris M. Frunze nimelisse sõjaväeakadeemiasse, kus ta võeti vastu ka Kommunistliku Partei liikmeks. Pärast akadee-

³² Nad kaitsesid nõukogude võimu, Tallinn 1964, lk. 45.

³³ М. Мителъман. И. И. Газа, Ленинград 1947, lk. 30—32.

³⁴ Sealsamas, lk. 57—58.

³⁵ Nad kaitsesid nõukogude võimu, lk. 210—211.

mia lõpetamist teenis ta polgukomandörina ja diviisi staabiülemana. 1938. aastal lõpetas J. Bebris kindralstaabi akadeemia ning jäi sinna õppejõuks. Auastmelt oli ta brigaadikomandör (kindralmajor).³⁶

Roman Sokk sündis 1896. aastal Tartus. Võttis osa ohvitserina Esimesest maailmasõjast. Kodusõja päevil võitles ta polgu- ja brigaadikomandörina Ida- ning Läänerindel. Võttis osa Kroonlinna mässu mahasurumisest. Teda on autasustatud kahe Punalipu ordeniga. Suri Leningradis 1934. aastal.³⁷

August Loos sündis 1893. aastal Võrumaal. Esimese maailmasõja ajal teenis ta Balti mere laevastikus. Revolutsioonipäevil valisid madrused ta oma esindajana mitmesugustesse revolutsioonilistesse organisatsioonidesse.³⁸ Ühe madrustesalga juhina ründas A. Loos Talvepaleed. Võttis osa Kodusõjast. 1918.—1919. aastavahetusel töötas Eesti Tööraha Kommuuni süsteemis. Hiljem oli ta Läänerinde Toiduainetega Varustamise Valitsuse ülemaks.

Pärast Kodusõja lõppu töötas A. Loos algul Petrogradi ja seejärel Moskva sõjaväeringkonnas Sõjaväe Toiduainetega Varustamise Valitsuse ülema abina.³⁹

Karl Rimm sündis 1891. aastal Antslas. Võttis ohvitserina osa Esimesest maailmasõjast. Võitles Punaarmee üksuste komandörina Põhjarindel ja Eesti diviisi koosseisus. Pärast sõjaväeakadeemia lõpetamist töötas kindralstaabis. Viibis tööülesandel sageli välismaal. Töötas Hiinas koos kuulsa Nõukogude luuraja R. Sorgega. Aukraadilt oli ta polkovnik.

Endine tsaariarmee kindralmajor I. Lepik sündis 1859. aastal Lõuna-Eestis. Tegi läbi Jaapani sõja ja Esimese maailmasõja. 1918. aastal oli I. Lepik Pensa linnas garnisoniülemaks ja formeeris Punaarmee diviisi. 1919. aastal võitles ta 5. diviisi komandörina Idarindel Koltšaki vastu.⁴⁰

Johan Ludri sündis 1895. aastal Abja vallas. 1911. aas-

³⁶ Eesti NSV Ajaloomuuseumi materjalide põhjal.

³⁷ Nad kaitsesid nõukogude võimu, lk. 197.

³⁸ Sõja-merelaevastiku Riiklik Keskarhiiv Leningradis (edaspidi SMLRKA), f. 933, nim. 4, s.-ü. 182, l. 101.

³⁹ SMLRKA, f. 174, s.-ü. 1765, l. 70.

⁴⁰ Pensa Oblasti Riiklik Arhiiv, f. 1159, nim. 1, s.-ü. 3, l-d 38—39.

Karl Rimm

tal õnnestus tal astuda Kroonlinna jungade kooli. Esimese maailmasõja päevil teenis ta Balti mere laevastikus. Suutis eksternina lõpetada gümnaasiumi. 1917. aastal võeti J. Ludri vastu bolševike partei ridadesse. Oli üks Balti mere laevastiku jäätetke organiseerijaid.⁴¹

1918. aasta septembris määrati J. Ludri Kroonlinna mereväebaasi komissariks. Ta hakkas komplekteerima meremeestest ekspeditsioonirühmi, kes võitlesid kõigil rinnetel noore sotsialistliku riigi vaenlastega.⁴²

1919. aasta kevadel võttis ta osa lahingutegevusest Inglise laevade vastu Soome lahel.

1919. aasta septembris määrati J. Ludri Oneega sõjalaevade flotilli komissariks, järgmisel sügisel Musta ja Aasovi mere laevastiku ja rannakaitse komissariks, mil-

⁴¹ «Морской сборник», 1928, № 2.

⁴² SMLRKA, f. 307, nim. I, s.-ü. 56, l. 54.

lisel kohal ta aitas taastada sõjalaevastikku Mustal merel.

1921. aasta mais määras Nõukogude Vabariigi Revolutsiooniline Sõjanõukogu J. Ludri Kaspia merejõudude komissariks, sama aasta novembris sai ta aga Kaspia merejõudude ülem.

Pärast Mereväeakadeemia lõpetamist määrati J. Ludri 1927. aasta septembris Musta mere basseini rannakaitse ülemaks, 1930. aasta mais aga Musta mere laevastiku staabiülemaks. Teda autasustati Punalipu ordeniga.

1932. aasta märtsis määrati J. Ludri Tööliste ja Talupoegade Punaarmee merejõudude juhataja asetäitjaks.

Johan Ludri

1935. aasta novembris anti J. Ludrile flagmani aukraad.

J. Ludri on olnud mitmete sõjaajalooliste ja teoreetiliste tööde autoriks, toimetajaks või tõlkijaks.

Jaani Green sündis 1898. aastal Viljandis. Pärast jungalade kooli lõpetamist teenis ta Balti mere sõjalaevastikus, võttes osa Esimesest maailmasõjast. 1918. aastal võeti ta vastu bolševike partei liikmeks ning suunati meresõjakooli. 1919. aastal võitles J. Green kooli kursantide väesalga koosseisus Judenitši valgekaartlike vägede vastu.⁴³ Vapruse eest autasustati teda hõbekellaga.

1922. aasta suvel lõpetas J. Green meresõjakooli ning saadeti Balti merele, kus ta teenis eskaadri-miinilaevadel «Amurets» ja «Karl Marx» suurtükiala ohvitserina. 1923. aasta lõpul võeti ta laevastiku juhtiva koosseisu kõrgematele erikursustele. Pärast aastast õppimist sai J. Greenist Balti laevastiku eskaadri-miinilaevade brigaadi suurtükiasjanduse flagman ja 1926. aasta detsembrist alates Balti laevastiku staabi suurtükiasjanduse flagman.

1931. aastal saadeti J. Green Musta mere laevastiku rannakaitsevägedesse ning määrati Krimmi kindlustatud rajooni komandandiks ja komissariks.

1935. aasta oktoobris määrati J. Green Meresuurtükiväe Teadusliku Uurimise Instituudi ülemaks. 1940. aasta suvel anti talle kontradmirali aukraad.

Suure Isamaasõja esimestest päevadest alates oli kontradmiral J. Green Leningradi kaitseva meresuurtükiväe ülem ja alates 1942. aastast Punalipulise Balti laevastiku rannakaitse ülem. 1942. aasta lõpul ülendati J. Green viitseadmiraliks.

1943. aasta oktoobrikuust peale töötas viitseadmiral J. Green vastutavatel kohtadel sõjalaevastiku kesk-aparaadis Moskvast. 1946. aasta lõpul hakkas ta Lenini ordenit kandvas Mereväe Akadeemias Nõukogude sõjalaevastikule ette valmistama kvalifitseeritud spetsialiste.

1960. aastal läks J. Green erru ning varises veel samal aastal manalasse.

August Kulberg sündis 1891. aastal Järvemaal mõisa-

⁴³ Näid kaitsesid nõukogude võimu, lk. 54—58.

Jaan Green

töölise perekonnas. 1917.—1918. aasta vahetusel oli ta ristleja «Bajanil» seltsimeeste poolt valitud parteikomitee esimeheks. Koos Balti laevastikuga tegi A. Kulberg läbi kuulsa Balti laevastiku jääretke.⁴⁴

1918. aastal töötas A. Kulberg Petrogradis Balti laevastiku 2. ekipaaži komissarina, 1919. aastal lühikest aega ka Peipsi flotilli komissarina.⁴⁵

1919. aasta sügisel saadeti August Kulberg Dneprile, kus ta määrati Dnepri harujõel Pripjatil tegutsevate sõjalaevade komissariks. Koos partisanisalkadega sooritasid laevad ootamatuid rünnakuid vaenlase tagalasse. Punaste meremeeste tuld said tunda vene valgekaartlaste ja poola panide laevad.

1920. aastal juhtis komissar A. Kulberg Dnepri jõe ühe

⁴⁴ EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 33 (A. Kulbergi isiklik toimik).

⁴⁵ Sealsamas, l. 10, 13.

flotilli võitlust. Ta oli ühe Kiievi vabastamislahingust osavõtnud meremeeste dessandi juhiks.⁴⁶

Palju raskusi tuli A. Kulbergil üle elada Hispaania kodusõja päevil. Tollal töötas ta kapteni abina poliitalal ühel NSV Liidu moodsamal laeval «Komsomol», mis toimetas Hispaaniasse varustust. Fašistid uputasid «Komsomoli» Vahemerel ja areteerisid meeskonna.

NSV Liidu valitsuse nõudmisel olid fašistid sunnitud vabastama meremehed pärast kümnekuist vangipõlve. 1937. aasta sügisel jõudsid nad tagasi Leningradi.⁴⁷

1941. aastal töötas A. Kulberg Eesti Merelaevanduse ülema abina ja hukkus 1941. aasta 30. augustil Tallinnast evakueerimisel.

Paul Oras sündis 1897. aastal Tallinnas. Pärast gümnaasiumi lõpetamist pääses ta 1916. aastal Kroonlinna mereväeinseneride kooli. 1917. aastal võeti ta vastu bolševike partei ridadesse. Kodusõja päevil teenis P. Oras Balti laevastikus ja meremeeste üksustes maal.⁴⁸

Pärast Mereväe Akadeemia lõpetamist viibis P. Oras teenistuskohuste täitmisel Prantsusmaal, Saksamaal ja Hollandis ning oli NSVL mereväeatašeeks Rootsis.

1928. aastal määrati P. Oras Itaalia kindrali U. Nobile õhulaeva meeskonna päästmiseks organiseeritud ekspeditsiooni ülema asetäitjaks. Ekspeditsioon toimus raskest Põhja-Jäämere tingimustes jäälõhkujal «Krassin», mille kapteniks oli K. Jõgi.

1929. aastal määrati P. Oras Tööliste ja Talupoegade Punaarmee Merejõudude Teaduslik-Tehnilise Komitee esimeheks. Võttis osa Balti mere sõjalaevastiku laevade retkest Kroonlinnast Sevastopolisse. 1933. aastal määrati P. Oras NSVL mereväeatašeeks Itaaliasse ja hiljem Ameerika Ühendriikidesse.

Naasnud Nõukogudemaale 1936. aastal, töötas P. Oras kaitsetööstuses vastutavatel ametikohtadel.⁴⁹

Karl Krustein sündis 1887. aastal Tallinnas. Võttis noorukina osa 1905.—1907. aasta revolutsioonist. Mõni aasta hiljem ta vangistati korraks. Sundaja teenimise

⁴⁶ ЕКРА, f. 27, nim. 7, s.-ü. 33, l. 24.

⁴⁷ С. К у н и н. Записки о фашистском плене, М. 1938, lk. 8, 85, 196.

⁴⁸ «Советская Эстэвия» nr. 89, 14. IV 1963.

⁴⁹ Sealsamas.

Paul Oras

järel Balti mere laevastikus töötas K. Krustein Bekkeri tehases, kus ta juhtis tööliste osavõttu Veebruarirevolutsioonist.⁵⁰

Pärast nõukogude võimu kehtestamist Eestis suunati K. Krustein liinilaevale, mille meeskond valis ta Kroomlinna Sõja-revolutsioonikomiteesse. Kodusõjas võitles ta madruste üksuste eesotsas mitmel rindel, ning oli Eesti Punaarmee revolutsioonilise sõjatribunali eesistujaks.

Paranenud rindel saadud haavast, sai K. Krustein Hüdrograafia Peavalitsuse komissariiks, hiljem Mereväe Tehnilise Peavalitsuse komissariiks. 1921. aasta talvel pandi talle Petrogradi sõjasadama komissari ülesanded.

Nõukogude võimu vaenlaste käe läbi hukkus K. Krus-

⁵⁰ «Noorte Hääl» nr. 263, 7. XI 1962.

tein 3. novembri ööl 1921. Tema nime kannab Leningradis kanal, mille ääres ta hukkus.⁵¹⁾

Konstantin Andreus sündis 1894. aastal Narvas. 1914. aastal võeti ta sõjaväeteenistusse ja saadeti Balti mere laevastikku. Seal astus ta ühendusse bolševikega ning võeti 1917. aasta aprillis vastu partei liikmeks.

K. Andreus tegi ristleja «Bajan» laevakomitee liikmena läbi Balti laevastiku jääretke. 1918. aasta lõpul sai K. Andreusest ristleja «Oleg» komissar. Hiljem võitles ta madruste üksuse komissarina Petrogradi all ja Lõunarindel.

Pärast sõjaväelise hariduse omandamist oli K. Andreus mitmel laeval komandöriks Balti merel, Põhja-Jäämerel ja Mustal merel.

Suure Isamaasõja päevil juhtis K. Andreus Mustal merel mereväeüksust. Oli liitlaste kontrollkomisjoni liikmeks Rumeenias. Suri esimese järgu kaptenina 1953. aastal Leningradis.⁵²⁾

Sergei Saks sündis 1889. aastal. Teenis Esimese maailmasõja päevil mitšmanina Musta mere laevastikus. Valiti 1918. aasta jaanuaris Mereasjade Rahvakomissariaadi kolleegiumi liikmeks. Sama aasta sügisel määrati S. Saks Astrahani—Kaspia flotilli ülemaks. 1920. aasta lõpul määrati S. Saks Mereasjade Rahvakomissariaadi eriülesannetega volinikuks. Pärast Kodusõda tegeles ta Nõukogude riigile kuuluvate laevade tagasitoomisega, milleks tal tuli viibida sageli välismaal.⁵³⁾

Ka tuntud lendurite hulgas leidis eestlasi, nagu G. Linno, E. Altdorf, K. Abel, H. Kurich, J. Paloson, E. Korjus, R. Piir, L. Martinson jt.⁵⁴⁾

Sel ajal kui eesti töörahvas võitles ennastsalgavalt nõukogude võimu eest, reetis rahvuslik kodanlus eesti rahva elulisi huve, seadis oma klassihuvide kõrgemale rahva huvidest, andis Eesti territooriumi sõja platsdarmiks ja rahva odavaks kahurilihaks välismaistele imperialistidele Nõukogude-vastases interventsioonisõjas.

Lugematud kangelasteod rindel, streigiliikumine ko-

⁵¹⁾ Nad kaitsesid nõukogude võimu, lk. 83—86.

⁵²⁾ Sealsamas, lk. 7—14.

⁵³⁾ Sealsamas, lk. 178—187.

⁵⁴⁾ E. Meos. Kas tuntud nõukogude lendurite hulgas on ka eestlasi? «Küsimused ja Vastused» nr. 12, Tallinn 1965, lk. 9—14.

Sergei Saks

danluse vägede tagalas ning põrandaaluse klassivõitluse areng lükkavad ümber kodanluse vaele, et nõukogude võim olevat Eestisse toodud välisjõudude poolt, et selle eest ei võidelnud laiad tööraha hulga.

Aastakümneid kestnud võitlust, mida eesti tööraha pidas Kommunistliku Partei juhtimisel nõukogude võimu taaskehtestamise eest, kroonis lõpuks võit. Nõukogude rahvaste vennalikus peres on eesti rahvas nüüd kaitstud välismaiste imperialistide katsete vastu kasutada teda odavaks kahurilihaks oma anastusplaanide täideviimisel.

Eesti kodanlikud ajaloolased on püüdnud ülistada Ameerika-Inglise imperialistide interventsiooni abina eesti rahvale. Sellist ajaloo võltsimist katsuvad jätkata ka mõned kodumaatud eesti pagulasajaloolased välismaal. (M. Ojamaa ning A. ja T. Varma, Eesti ajalugu, Stockholm 1952; Evald Uustalu. The History of Estonian People, London 1952; kümneköiteline koguteos «Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas» jt.)

Need imperialistide teenrid lähevad vaikides mööda eesti tööliklassist ja tema revolutsioonilisest võitlusest, lausumata sõnagi eesti töörahva poolt nõukogude korra kehtestamise ja taaskehtestamise eest peetud heitlustest. Nad püüavad varjata fakti, et Ameerika-Inglise imperialistid kasutasid eesti rahvast odava kahurilihana oma anastusplaanide täideviimisel, arvestamata eesti rahva huve. Ameerika-Inglise imperialistide poolt saadetud sõjavarustust, mille eest eesti rahvale veeretati ülemäära ränk võlakoozem, katsuvad nad ikka veel näidata suurriikide omakasupüüdmatu abina.

Ameerika-Inglise imperialistid jätsid nende poolt organiseeritud interventsiooni kulud eesti rahva kanda. 1922. aasta 1. jaanuariks küündis kodanliku Eesti riigivõlg Ameerika Ühendriikidele 15 846 755,71 dollarini.⁵⁵

Välismaiste imperialistide plaanides oli Eestile ka edaspidiseks määratud sõjalise platsdarmi ja kahurilihaga varustaja osa, kuid neist plaanidest tõmbas kriipsu läbi eesti töörahva võit ja Eesti astumine Nõukogude Liitu 1940. aastal.

Eesti rahvas sai võimaluse hakata osa võtma inimkonna helge tuleviku — kommunismi ehitamisest.

---

⁵⁵ ORKA, f. 20, nim. 1, s.-ü. 67, l. 15.

SISUKORD

Eessõna	5
Organiseerimistöö Eesti vabastamiseks Saksa okupantidest . .	7
Eesti Tööraha Kommuuni väljakuulutamise ja tema sõltumatuse tunnustamine Nõukogude Venemaa valitsuse poolt	14
Eesti Tööraha Kommuuni tegevusest	34
Eesti territooriumi kasutamine Nõukogude Venemaa vastaseks interventsiooniks ja tööraha võitlus selle vastu	54
Eesti Tööraha Kommuuni tegevus Nõukogude Venemaa terri- tooriumil. Kommuuni ajalooline tähtsus	76
Eesti kütipolkude edasisest võitlusteest. Mõningaid väljapaist- vaid eestlasi-komandöre	86

Тайгро Юло
29 НОЯБРЯ 1918 ГОДА
50 лет со времени основания
Эстляндской трудовой коммуны
Оформление Х. Микивер
На эстонском языке
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja T. Tender
Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa
Tehniline toimetaja L. Kann
Korrekfor O. Kajando

Laduda antud 28. VI 1968. Trükkida antud 6. IX
1968. Trükipaber nr. 1 — Staicele Paberivabrik,
Läti NSV, 54×84/16. Trükipoognaid 7. Tingtrüki-
poognaid 5.9. Arvestuspoognaid 5.64. Trükiary-
2000. MB-07254. Tellimise nr. 2171. Trükikoda
«Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42. Hind 54 kop.

1-6-5

Hind 24 kop.

54 kop.

A
29453

5012010

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00501201 0